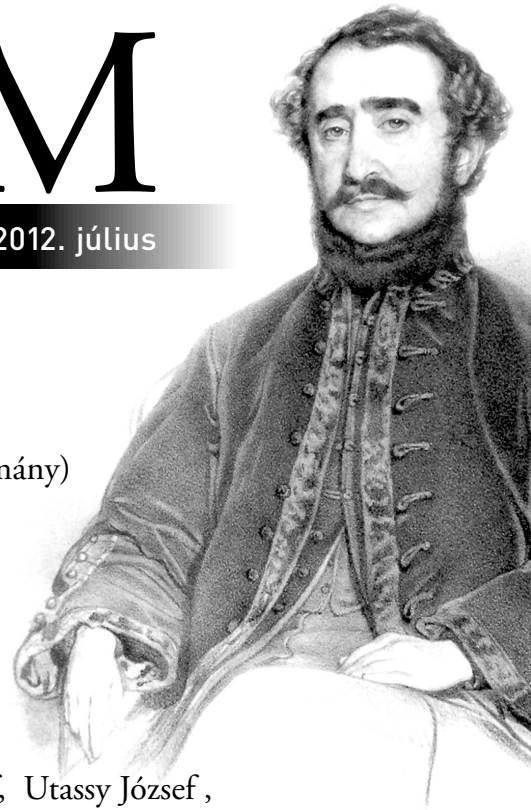

STÁDIUM

Stádium Társadalmi és Kulturális Hírlap I. évf. 1. szám | 2012. július

A TARTALOMBÓL

- Bordás Mária: A hatékony állam és a jogállam konfliktusai (tanulmány)
- RATKÓ JÓZSEFRE EMLÉKEZÜNK
(Bugya István, Novicki Miklós, Véghelyi Balázs írásai)
- Kósa Csaba: Gencsó
- Babosi László beszélgetése Buda Ferenc költővel Ratkó Józsefről
Baley Endre, Bozók Ferenc, Deák Mór, Oláh Zoltán, Ratkó József, Utassy József,
Zalán Tibor versei, Baley Endre és Lukács János novellái
- Fazekas István esszéje
Szabó Tibor rajzai

Ratkó József: Tánc

(Fábry Zoltánnak)

Magyarország temetőföld
posztumusz humusz.
Történelme soha el nem
évülő priusz.

Bűnrel itt a csillag is, mert
megragyog, s lehall.
Kard lángol az éjszakában
Attilátlanul.

Bűnrel itt minden - halotti
anyakönyv a rög.
Írva benne jó magyar, vad
tatár és török,

írva benne arcról arcról
minden holtjai;
följegyezve ázsiai,
európai.

Magyarország temetőföld
toroz és vigad.
Holtpajzánból küld
szomszédainak.

Dunakörnyék szétszórt
éhes népei,
vagyunk ma is ama székely
György vendégei.

Magyar, oláh, szláv - mindig
ebbitű pogány,
csúrdöngölőt járunk ma is
Ady homlokán.

Hát múltassunk! - egyiket se
gyűlöltöm, hiszen
énértem él az is, ki
engemet eszen.

Magyarország temetőföld,
posztumusz humusz.
Történelme soha el nem
évülő priusz.

Életet, aki ha itt vet,
húba vet magot.
Holtpajzánból küld
jövendő halott.

Mégis: hogyha szülni már
egy ringyó sem akad,
hónom alatt költöm ki a
fiacskáimat.

A MAGYAR TÁRSADALOM MAI MEGOSZTOTTSÁGA

Pozsgay Imre

Tisztelt Olvasók, lectori salutem!

Ez a lap a szellemi összefogás lapja szeretne lenni! Azé az összefogásé, amit ma már csak sebhelyes emlékeztünk őriz, ha őriz. Sokan felteszik mostanában a kérdést: mi az oka annak, hogy a mai magyar társadalom ennyire megosztott? A megosztott magyar társadalom azért megosztott, mert szétverték. Három gondolat lebeg a szemem előtt. Széchenyi 1847-ben a „Politikai programtervezések” című zaklatott, de zseniális munkájában a következőket írja: „Azok a sikeres nemzetek, amelyek megtalálták azt a három-négy alapvető ügyet, amelyek a pártpolitikai fölét tudnak emelni és közös cselekvéssé változnak benne.” Hol tartunk ebben az ügyben? – ez az igazi kérdés. De ehhez hozzájárul még valami...

A következő kérdés 1977 decemberében, nem sokkal Nagy László halála előtt Szigligeten hangzott el, amikor meglátogattam Lacikát (mi, jó barátai csak így hívtuk), aki a következőt mondta: - Megint nagy döntések előtt állunk, most fog kiderülni, hogy a Kelet homloka, vagy a Nyugat hátsó fele leszünk. Ezen el kellene tündőnünk ma is. Ezt még egy gondolatlanul szeretném megerősíteni, ami már az én optimizmusomból fakad. Néhány éve ünnepeltük a Püski házaspár jeles házassági évfordulóját, és ott a köszöntőmben annyit mondtam egyebek között, hogy példakidj igazolja, hogy Kelet magyar között is lehet tartós szövetség.

De a szétveretés eredetéhez szeretnék visszanyúlni. Magyarország a rendszerváltozás óta blokádtól áll a nyíltságát tekintve, és ennek is köszönhetően a közszolgálat még nem teszi a dolgát, én úgy látom. Csurka mindezt már 1990 tavaszán észrevette, és nem Csurka siklott ki, hanem a rendszerváltás. Kezddődött a paktummal, de nem akarom minden elemét és mozzanatát felidézni, de itt tartottunk 1990 elején. Hogy a sajtó szabadsága hogyan működött, arról már meggyőződhettem a népszavazás idején is, de egy közvetlen élményem is erről szól. 1990. január végén Havel elnök felhívott a Hradszinból (akkor ő már Csehszlovákia elnöke volt), hogy szeretné megköszönni és személyesen elhozni azokat, akiket segítettem kiszabadítani a börtönből 1989-ben. 1989-ben ő nyílt levélben fordult hozzám, hogy segítsen a börtön penészből kihozni, és szabaddá tenni két kiválóságot. Amit lehetett, diplomáciai úton, az akkori eszközeimmel rendelkezve megtertem. Januárban eljött a két delikvenssel és az országához delegációs termében száznál több újságíró jelenlétében – plajbászól a magnetofonon át a kameráig minden volt ott – bemutatva a két „haszonélvezőt” és a köszönetét elmondta azért, amit 1989-ben tettem. Száznál több újságíró

jelenlétében, erről az eseményről egyetlen szó, egyetlen sor, egyetlen kép, egyetlen mozgókép, semmi meg nem jelent. Ha nincsenek prágai újságírók, akkor ennek az eseménynek nyoma sincsen. Ezt hívom én blokádnak. Akkor már észrevettem, hogy nemcsak én vagyok blokádtal, hanem mindenki, aki nemzeti elkötelezettséggel és az ahhoz való ragaszkodással, és néhány érték vállalásával akar közösséget teremteni ebből a felszabadult országból.

Nos, a szétverések így kezdődtek, és így folytatódott tovább. Ebben a helyzetben csak ámulva néztem a hódoltságunkat. Megint hódoltsági magatartást vettünk fel. 1990-ben már döngtünk a mellünket Visegrádon és a jó ég tudja még hol, hogy az első három között vagyunk az európai csatlakozás útján, és mi vagyunk a legkülönbek ebben, majd elkezdődött egy olyan külpolitikai mozgás, amely koldulni és nem szerezni vitt bennünket Európába. Azaz mi felajánlunkunk és mindenáron ott akartunk lenni, ahelyett, hogy rájöttünk volna valami alapvető dologra. Arra, hogy addig kell várunk, amíg Európa is felismeri, hogy neki van szüksége miránk, és akkor mi mondjuk meg, hogy mit kérünk, és mi az, amivel foglalkozni akarunk az Unión belül.

Ebben a légkörben valójában egyszer csak ott találtuk magunkat a 10 meg a 15-ök között, a mellőzöttek és a gyarmatosítandók sorában. Azaz a piaci terjeszkedés áldozatai lettünk, és itt már elvettük a kezdeteknél a dolgot. Erős SZDSZ-es, liberális nyomásra vállaltuk a kádárista államadósság fizetését. Holott erre az volt a válasz, hogy mi identifikált adósok vagyunk, hiszen sokféle magánbanktól vettük fel azt a pénzt, amely államadóssággá fajult Magyarországon a 70-es, 80-as években. Erről nekem az volt a véleményem, és ezt álltunk is elmondtam, hogy ne fájjon a szíve ezekért a bankokért. Vegyük tudomásul, hogy az egész rendszerváltás valójában egy puskaelövés nélkül elintézett egy harmadik világháborút, és ez egy krajcáros tétel ebben az egész költségvetésben. Nem fogadták el, vittük tovább a terheinket és osztottuk tovább a nemzetet, mert aztán jött a kárpótlási törvény, amely a kontárságnak és a spekulációnak ágyazott meg a magyar gazdálkodás életében.

Nem a kollektívizált gazdaságot védem. Nem is annak elfajult formáiról beszélek. Én csak azt akarom mondani, és akkor is ezt mondtam, hogy az állam egyik feladata őrizni a nemzeti vagyont, amire az egyik, azóta már bukott SZDSZ-es vezető azt mondta: Te a diktatúra vagyonát véded? Csak annyit mondtam neki, hogy ekkora baromságot még nem hallottam. Ezt a vagyont a magyar nép hozta létre a diktatúra ellenére, és neki kell rendelkeznie vele, csak ezt kívánom.

Ehelyett szétverve a termelőszövetkezeteket úgy hitték, hogy vége a kolhozoknak,

holott csak százazrek váltak földönfutóvá. Ugyanis azokból nem lett földtulajdonos, nem lett belőlük birtokos, nem lett belőlük önálló ember. Hangsúlyozom: százazrek váltak földönfutóvá! Itt is tetten érhetjük a nemzet szétverésének akcióit.

1993-ban, Szárszón Csurka István is ott volt és nagyon jelentős, fontos beszédet mondott. Én a szavaimat azzal kezdtem, hogy amint a magyar közigazgatást és államot elnézem, itt más van a cégéren és mást árulnak a boltban. Ettől a jelenlévő kormánytagok elhagyták a helyszínt, holott pontosan erről volt szó.

Ami pedig a nemzetközi szervezetekhez való alkalmazkodást illeti, újra vissza kell térnünk néhány történelmi eseményre is. Nézem az európai képmutatás visszataszító megnyilvánulásait, kezdve a cigányok hazautazásától a magyarokat elítélő európai parlamenti döntésig. Az európai parlamenti határozat szó szerint szembemegy az európai parlament alapelveivel, amely abból indul ki, hogy a nemzeteknek önmeghatározási joguk van. Éppen ettől az önmeghatározási jogtól akarunk megfosztani, ebből akarunk kizárni bennünket, tudniillik a mai magyar politika bizonyos szempontból kihívás azzal a hegemoniztikus törekvéssel szemben, amelyet a legeredményesebben a németek és a franciák követnek. Magunk előtt láthatunk egy tagolt és bekebelezett Európát, ahol a homlok és a hátsó fél között megvan a különbség. Ez a helyzet diktálja azt a magatartást, amely az európai parlamentben ilyen szavazási eredményt hoz. Utánanéztünk: voltak kínos ügyei a cseheknek, a szlovákoknak, a lengyeleknek ezen a fórumon. De nem találtam egyetlen szlovák, lengyel, cseh vagy más hasonló körből származó, bármilyen máshoz tartozó politikust, aki a hazája ellen szavazott volna. Nekünk ott van egy olyan képviselőcsoporthoz, amelyik a saját hazája ellen dolgozik!

Ez a helyzet az európai elhelyezkedésünkben.

1989 áprilisában, Londonban találkoztam a Downing Street 10-ben Margaret Thatcherrel. A beszélgetés végén a következőket mondta: Ugye, Önök tagjai az ENSZ pénzügyi szervezeteinek? Mondom: - Asszonyom, valóban Magyarországot 1982 óta tagja a világbanknak és a Nemzetközi Valutaalpnak. Margaret Thatcher ekkor a következőket mondta: - Az elmúlt 50 évben kétszer szegényítették meg bennünket. Először 1959-ben de Gaulle, aki elutasította a közösségbe való törekvésünket, és kilépett a NATO katonai szervezetéből. Másodsor pedig az IMF, amelyik majdnem tönkretett bennünket. Legyenek nagyon óvatok! Ez a figyelmeztetés 1989 áprilisában hangzott el.

Nos, ebben a környezetben kellene talpra állnunk, mondhatnám, magunkhoz térnünk, és az előbb már emlegetett nemzeti egységet helyrehozni és megre-

menteni. Milyen ügyekben lehetne, kellene ezt elérnünk? Úgy hiszem az egyik, amire nyomatékosan utaltam, a nemzeti önmeghatározás megőrzése, azaz csak olyan Európát fogadjunk el, amely a nemzetek Európája, és nem egy nemzetek fölötti Európa. Ha ezt a kiindulópontot elfogadjuk, akkor már a nemzetközi kapcsolataink is jó úton haladnak, illetve ennél jobb irányba mehetnek. Ami pedig a továbbiakat illeti, úgy hiszem, hogy az érdeklődés középpontjában a nemzetközi ügyek és a nemzetek közti elhelyezkedésünk tisztázása után itthon kell megteremtünk egy olyan szellemi összefogást, mely minden körülmények között védi a hazát.

A magyar szellemi élet a szocializmusnak nevezett kísérlet után egy nagy szellemi sivatagot hagyott hátra. Ebben a nagy szellemi sivatagban két lehetőséget maradt. Az egyik a patriotizmus és a nemzeti elkötelezettség, a nemzet újrabeépülése, a másik pedig a hit és a keresztény kulturális hagyomány ébrentartása. Ami pedig a nemzeti egységbe vezető úton még nagyon-nagyon lényeges: az iskola és a tanítás, amelyben tanulni vágyásra is szükség van természetesen, tehát a családi környezet, az indíttatás, az ehhez szükséges motivációk jelenléte és előidézése nemzeti feladat tulajdonképpen. Ebben a sorrendben, és ezekre az ügyekre tekintettel mondom én, hogy ezt a két szellemi oázist táplálni kell. Együtt kell megtartani, annak üdvös tartalmát hasznosítani és ezt megint csak visszatérít engem az új alapötvenyhez.

Mi a legtöbb kifogás az alaptörvénynyel szemben? Az, hogy pontosan ezeket az értékeket vállalja. Európa sok alkotmányát megnéztem, amikor az előkészületek folytak. A legtöbb hasonlóan gondolkodik ezekről az ügyekről, legalábbis amelyeknek van még nemzeti öntudata. Egyedül az Unió nem merne vállalni saját európai történelmét, hiszen az uniói alkotmányba nem merték beleírni a keresztény kulturális eredetre utaló jeleket. Magyarán: Európa kiszolgáltatta magát olyan erőknél, amelyek valójában szétzilleztek ezt az Európát, amelyet közösségként akarunk megélni. Egy karavánszerájá változtatják. Ha ebben a karavánszerájában nekünk nem adnak helyet, akkor nem kell ott lennünk. Nekünk jobb nyugóhelyünk is van, és tudunk teremteni fedelmet a fejünk fölé. Ez véletlenül sem azt jelenti, hogy az Unióból való kilépésre biztatok. Az Unió megváltoztatására biztatok, és ehhez vannak eszközök, ezeket az eszközöket kell feltárni.

Végül csak annyit, megint Széchenyire visszatérve, aki azt mondja: „Meg kellene szabadulnunk az önsajnálatra való adottságainktól, mert ha egy ángulus előtt gondok tornyosulnak, akkor azok megoldásában feladatot lát. Ha magyar ember előtt gondok tornyosulnak, akkor összeomlik és elkezd sajnálni magát.” Ebből az összeomlásból kell kilábalnunk!

Deák Mór Három kuvasz

*Ezek az üres lapok.
Tele vannak hóval.
Tele reménytelenséggel.
Fájdalommal.
És már az a kisgyerek is
szabadulna,
akinek a lábnyomai
nevetésre készítették
Istent.*

*Három kuvasz
vigyázza ezt a havat.
Az egyiknek a szájában
ott van egy szű,
amit eldobtam
és vissza kellett volna
hozni,
a másik mellé
leheveredett a hó.
A harmadikat
nem is ismerem,
mindhárom mégis
az én kutyám.*

*Menhelyről hozott gondolatok
csipkézik ezt a havat.
Valaki járt itt,
aki lehettem volna én is,
valaki elment,
hogy megszilidítse a többi kuvaszt,
én meg ittmaradtam,
etetni a havat,*

*etetni a szemem fehérvével,
eterni fehéredő hajammal,
és a hó hálás,
elfogadja,
eszi,
elfogad mindent,
amit adok neki,
elfogadja a karomat,
elfogadja a vissza nem hozott
szívét,*

*elfogadja ezt a verset is,
és nincs miért
számon kérni rajta,
hogy már a torkomig ér.*

*A három kuvasz
elmorog mindenkit,
azt is, aki szénből
szemet csinálna nekem,
de ez a fehér
már olyan régen megvakított,
hogy hozzászoktam
és nem kell a látásom helyett
másik látás.*

„NEM HAL KI AZ ÉNEK”

Töredékes emlékek és közbevetett gondolatok Ratkó Józsefről

Heten

<i>voltunk hatan maradtunk minden percünkbe belehaltunk</i>

<i>fölből-szakadtan szálltunk égbe fel a mesébe a mesékbe</i>

<i>Ratkó József Te már tudod a hetedik dimenzióban hatunkért mint jön a halál</i>

<i>s ha meghalunk hová jutunk – ha Hozzád: akkor minden jól van</i>

<i>Így becsülte önmagát, s a Heteket a Ratkó József halálán megrendült Kalász László, s így állította irányjelül, végleges mértékül is ön maga, s a hatan maradtak élé.</i>

Nem kötöttek formális szövetséget, nem fogadtak egymásnak hűséget, fegyverbarátságot, és semmi kétélyünk ne legyen, a magukra vállalt munkát, költői létük kötelességeit külön-külön is elvégezték volna, de szebb volt így együtt, s egymásra ügyelve – heten, szinte, mint a mesében – talán többre is jutottak. Bárki nyitotta volna a sora, a halálba átváltozást, egyformán mély lett volna bennük a gyász, de azontúl a legnagyobb veszteség, ahogyan Kalász vélte, mégiscsak a Ratkó halála volt; ugyanakkor Ő volt, ahogyan Kalász hitte, a leghitelesebb előredűtött, aki onnan, a lehetetlenből is fölkerenghet az égbe, a mesébe – és ha mégse: hát akkor is minden jól van.

Pár héttel Ratkó halála után elmentünk Kalászhoz Magyar Jóskával, s a búcsúzás hátsó gondolatával – nagybetegsége köztudott volt már. Beszélgettünk – mintha csak úgy. Aztán, mikor már akadozva szöltünk, azt mondta Kalász László egy föl sem tett kérdésre az ő aranyos, pajkos, hunyorított mosolyával: Szeretnék Ratkó Jóska médiuma lenni!

Tűnődöm azóta is, ugyan, mi szépség, versbeli minőség hiányozna a Kalász költészetéből, hogy a másikét ennyire kitünteti. Vagy ez csak egy sóhaj volt? Egy, az utolsók közül onnan és oda, ahol végleges a hiány? Talán csak megtartani gondolta így a Ratkó hangját, kimenteni a gyorsuló felejtésből, s legalább addig életetni, amíg maga is él?

Mindegy már. Elment ő is. De én ezt a sóhajt, ezt a Ratkó Józsefhez kötött lelkiiséget, (nem szólva vér szerint való árváiról és hűségseiről) a Kalász Lászlóén kívül nem hallottam senki másból ilyen szeretettel kiszakadni.

Hallom néha a valamikori barátok kitüntetésekkel is (méltán) megjelölt maradvékát, ahogy megnyilatkoznak magukról, az életpályáról, a költészetről, az elődökről, az útítársakról. Többnyire elszomorodott ilyenkor, mert az elismertté lett (vagy tett) nagyságokon túl, elvéve is alig hallani tőlük, hogy élt itt azért – úgyszólván velük egy kenyéren – egy Ratkó József nevű énekes, mindenes cseléd is. Hát ennyire jelentéktelen lett, ennyire kiürrült a valahai összetartozás? Vagy ennyire nyomasztó a lelkiismeretekben kísértő emlék? Vagy arról van szó inkább, hogy egyenesen nem-kívánatos sem személye, sem művei? Így volna? Költészetében a válasz fele, másik fele meg az erre-arra tiblábóló hatalom természetéből következik. Milyen kár, hogy a pillanatnyiség erőterei, az érvényesülés lehetőségeit mértlegelők megfelelkeznek a legfontosabb emberalkotó elemről: az önbecsülésről.

Dehogyan bántom meg őket ezért, hiszen tisztességesebbe bánkodik már is, és bánkódni is fog ő-halhatatlanságának teljes idejében. De, legyünk igazságosak, mert ha erre, lent járnak történetesen a Hetek maradvékai Ratkó Jóska fogadott földjén, mint meghívottak vendégségben, szépen vallanak róla, mi több, őszinte szeretettel. Annál fájóbb a kérdés: a lent miért más, mint a fent? Bizony, varangy lakozik az elhallgatásban is. Hogy is van az a „dalolnak a haverok”, a Ha a részvegek elalusznak címe 1975 tájékan írott Ratkó versben?

Ha a részvegek elalusznak, s a begedű bebábozódik, nem árviol el az éjszaka, nem hal ki az ének, tovább szól, mert dalolnak a haverok, Pista a város peremén, a városban második István,

Laci Szalonnán, Perkupán, zsilettszélű országhatáron, Simon a fogát pengeti, vasból faragott furulyát fúj fogadott földjén Buda Ferkó, Anna virágot kondít, halottja van, szemében gyermek övegele, Sárinak nyílt seb a szeme, elhidegül tőle a csillag, úgy jajdul, úgy énekel, elhidegül tőlünk a csillag, s dalunkba varangy raccsol.

Hogy túlzottan rossz íze ne maradjon az én füstölgő vádjaimnak, el kell mondani azt is, ami öröm és elégtétel, mert akad az is bőven. Ilyenek: Kabdebó Lóránt, Görömbei András, Vasy Géza, Jánosi Zoltán, és mások, az itt tiszteletlenül nem említettek róla szóló írásai, tanulmányai; Babosi Lászlónak a Ratkó-életművét összegyűjtő és összerendező munkálkodása; az Antall István jóvoltából évente kiadott, és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye önkormányzata által is támogatott Ratkó József-díj, s azon túl Antall István egyéb, Ratkó életben tartásáért folytatott dolgai; ilyen a Nagykállói Korányi Gimnázium által évente megrendezett Országos Ratkó József Szavalóverseny; és ilyen a Ratkó József Olvasótábor; és jaj ki ne hagyjam valahogy a bulgár-magyar Gencsó Hrisztozov Ratkó-versfordító munkásságát... Van ez a sor tovább is – tisztelet jár érte! De én azért csak hadd füstölögjek.

Láttam, éreztem némelykor én is egy bizonyos erőt, erőteret, ami azt a mindenkori társaságot átlükítette, amelyekben Ratkó éppen jelen volt. Bárkik, bármilyen „nagyságok” köréből fejfel kimagaslott. Így volt? Így volt. Valami hallgatólagos megállapodással ő lett, ő volt a középpont, és még inkább: igazodási pont. Kerestem, izgatott, mi oka lehetett ennek, végül egyetlen magyarázatra jutottam. Ő nem művelte a költészetet – s így nem őt művelte a költészet –, hanem: költő volt. És nem mímelte az emberiséget, hanem Ember volt, abban a fix pontban megvetve lábát, amit ő naiv és deris, mégis pogányszigorú erkölcsisége, konok, idomíthatatlan romlatlansága, a megvesztegethetetlen hűsége, a képtelensége bármi kiszegodalazásra, léleksuvadásra – „az ínyem, szem sebes lett, / torokom fáj, de a dalban / sohase szólt a feslett, / a kétszólamúm dallam.” (Örség).

Mint patyolat tiszta, úgy állt néha – az volt az érzésem: a mosdatlanok között. Lélekremegtetően félelmetes, hogy talán nem is az ő kihajtott nyakú fehéringes asztrálesztétől, hanem a kontraszttól, a saját penetráns anyaguktól hőköltek meg némelyek, s húzódtak lépéssel hátrább, ha közéjük lépett – csak meg ne orrontsa, kifélek vagyunk.

Ő, Ő volt. Azonos önmagával; mint ahogyan költészete is azonos a költészet értelmével. E két lényre pedig, személye és művei egyek – egylényűek, egyidejűek, egyérvényűek – és ettől lett Ő olyan kitündökölve igazi, azahogy igaz; kinek vonzón, kinek irritálón.

Nekünk, akik közel állhatva hozzá láthattuk gyöngöségeit, és megcsodálhattuk táltosságát is (!), tanúként ki kell mondanunk, megüzene a jelennek és hátrahagyva a jövőnek is: Ratkó József személyes élete éppen olyan mű, mint tárgyszerűen megragadható alkotásai. Ezen túl azt tesz vele a restség, a tudatlanság, a szegyenytelenység, meg a közizlést és a közizsmertséget formáló kultúr-, vagy milyen hatalom, amit akar. Semmi, ha kifogy a tankönyvekből; az is semmi, ha utólag észbe kapva Kossuth-díjat rendelnek neve mellé; és semmi (ha fáj is), ha rágalmazzák, kicsinyítik, elhallgatják; és éppen így semmi, ha méltatlanok hurcolják, csókdossák arcmását, használják, mutogatják nevét érvényesülési igazolványként. A Ratkó-életmű, alávettérvén bármi próbának, mindent túl él, mert ÉNEK, s így elpuszvíthatatlan.

Lehet, hogy a mi rajongásunk is elenyészik, lehet, hogy sorra elnémulnak a Ratkó-jelenség tanúi, és beállhat olyan csend, mintha a vers, az égig érő dallá lett remény, szerelem, gyász, dac, öröm és sírás sose létezett volna, de mégsem halhat ki az ének, mert mindig jön új, szépre, igazra szomjú nemzedék, s a poshadt vizeket elutalva, fellelik újra és újra, kiszimatolják a forrást, s abban friss ízként a Ratkó-, meg a Kalász-verset is. És akkor megelevenedik újra, föltámad, és átplántálódik a minta: a műveiből kikövetkeztethető egyenes gerinc, a tiszta tekintet, meg a mosoly. Ha van mitől félniük a ringyszájúúaknak, az istenteleneknek, ország orgazdáinak: az a mosoly. *Biznak a kések, Január van.*

Nyakunkról álmodik a hóhér. Meleg nyakadról álmodom, álmodom eleven öledről, s mosolygok rendületlenül.

Megóvni csuklót, csigolyát, egyetlen esély: a mosoly; egyetlen esély: bátor arcunk. Mert szem ha szájköl, szájj ha ráng, megdicsőül akkor a kés (Biznak a kések, január van)

4. Halála után sokáig nem láttam, esztendő eltelt, mire találkoztunk. Akkor azután naponként, szinte sorozatban ért a vele való álom, de olyan erővel, olyan érzéki hitelességgel, hogy megbicsaklottam, összezavarodott bennem az álomi és valóságbeli látás. Úgy kezdődött, azt mondta valaki:

– Itt járt Jóska (Tiszadobon). Találkoztatok?

– Hogy járt volna – mondom –, hiszen halott!
– Dehogy halott, itt járt.
– És engem kerestt, kérdezett?
– Nem.

Keserőséget éreztem, némi haragot talán: itt járt és engem még csak nem is kérdezett. De ez semmi, mert olyan kétély támadt bennem (ott az álomban), hogy komolyan megjedtem. (Az álomban éberen, tudatában a kettőségnek figyelem rendszerint a történéseket, s még inkább a magatartásomat, bármennyire csak álombeli, mégis valóságos érzelmeimet.)

Felkészületlen ért, és mindjárt másnap a második találkozás: Nagykálóban jártam, őt kerestem, s már álombelileg is azzal a határozott szándékkal, hogy tisztázom: halott-e hát, vagy él. A könyvtárba mentem, Orosz Jancsihoz, a Jóska utáni igazgatóhoz. Barátom, gondoltam, visszasegít a bizonyosságba. Mielőtt szót szólhatam volna megelőzött.

– Jóska itt van. Előadást tart – azt mondja Jancsi –, menj be hozzá!

Úveges ajtó függönyén át csakugyan látni véltem, s hallottam kiszüremelő szavait is. Nem mertem benyitni, csak settenkedtem, ha vége lesz, elélepek, úgy döntöttem. De nem akart vége lenni sehogysem, és ahogy telt az idő, s élesedett az álalom, egyre tisztábban láttam, értekeltem teljes, anyagstárba alakját, fölhevült, izlett arcát; és már ott voltam a teremben én is, egészen a közelében, és megdőböttem és megrettentem a bizonyosságtól, hogy Uramisten, mindez nem káprázat, hanem valóság: Jóska nem halt meg, él! És mindeközben, az álomban, éles bizonyosságú tudatom gyötört: vigyázz, bármi történik most, te halálpontosan tudod, hogy Jóska halott.

– De hát itt van – szólt az álom –, szólhatsz vele, megérintheted!

– Meghalt, ravatalánál álltam, beszéltem, koporsóját vállalom vittem.

És mégis, ez a tudat: a temetés emléke lett homályosabb, egyre valószínűtlenebb, mintha az lenne a képzelgés. Rettenetes szegyenérzet tört rám: hűtlenség tudata, hírványság, árulás! Dezeráltam a barátságból, mert élek. Ő pedig halott. Micsoda ember vagyok én? Halottnak tartom ébren, mikor élőn-él az álomban? Határozott szándék, felismerés támadt bennem: az álomból azonnal ki kell lépnem, hogy ezt az álomi látást azonnal érvényesítsem. Mint bizonyosságot, tagadnom kell a halálát, különben megtörténik a jöváthetetlen: cserbenhagyom, és benn marad a halálban Jóska, s így én idézem elő, én legalizálom a halált... Ezzel a tudatavarral ríadtam föl, kínban, lázban, verejtékben. Éjszaka volt még, sötét, de tudatomban még sötétebb örvénylés, vakító villanásokkal.

A fényes reggel se oszlatta bennem a zavart, pedig elég egyszerűnek látszott megkérdeznem valakit az élők közül, de nem kérdeztem senkit, mert féltem a választól.

Tudatosan mentem az álomba a rákövetkező éjszakán, elszántan, várakozással, és talán valami számonkéréssel is, hogy találkoznunk kell, tisztázni, mi történik. De nem találtam, és más-éjszakán sem, és még sok éjszakán át hiába kértem, nem találkoztam vele, csak hallottam felőle, következetes hírléssel, hogy többször is járt Dobon, de engem elkerült. (Ne legyen viszontagszós: amíg élt, ha ide Tiszadobra, egyenest hozzám jött.) Töprengve, emésztődve a dolgon az kellett gondolnom, tud róla, hogy halottnak vélem, s haragszik rám, talán véglegesen is kivetett barátságából.

Egy napon, vagyishogy éjszakán végre mégis csak találkoztunk, szinte futólag, melleleg, csak úgy összefutva; nem is volt benne semmi érdeklődés, személyem iránti figyelem, száraz volt, rezignált, zavarba ejtően udvarias. Bár beéltünk, egyetlen szót nem ejtettünk kedves dolgainkról; rosszkedvvel ment, időre igyekezett valahová, és én hozzácsapódtam. Dadogva elmondtam neki, hogy zavarban vagyok, mert

úgy emlékszem, meghalt, és most nem tudom, így van-e.

– Meghaltam? - s ahogy szokta, összeráncolta homlokát némi csodálkozással, mint mikor sületlenséggel traktáltam.

– Meghaltam? Ez érdekes - csak ennyit mondott minden rosszállás nélkül visszaszólva, ahogy távolodni kezdtem tőlem, Nem köszönt el, nem nyújtott kezet és nem ölet át, mint szokta, csak lassan, lassan eltávolodott.

Főlzaklattak ezek az álmok, mint mondtam némelykor egészen kétségbe estem, de aztán tisztult a kép, idővel megkönnyebbedtem, megnyugodtam, s már mosolyogtam is, mert csodát láttam és hálás voltam az álomi káprázatért, csak az bántott, hogy nem kaptam meg azt a közvetlenséget – mit kerülgessem –, kitüntető szeretetet, ami barátságunkból következhetett volna. Elhidegült tőlem, eltaszított az álombeli ember? Igen, valahogy így... De nem a sérelem bántott, nem is a veszeség fájit, hanem az ő halálbeli szomorúsága.

Erdős Tisza-parton jöttünk-mentünk valami baráti körben, amikor egyszercsak felbolydult a népség, közénk lépett Jóska – sok év után így esett meg a következő álombeli találkozásunk. Bensőséges barátsággal, kézfogással, öleléssel üdvözölt mindenkit és mosolygott mindenkire, de olyan szépen, ahogyan soha senki más nem tudott.(csak édesanyám). Fényes volt, erős, jó kedvű, vadonatúj, mint aki feltámadott, beszélgetett, és nevetett a többiekkel, ünnepeltek egymást; az álmon is átütött az a szinte már nyüzítő boldogság, ami ott pezsgett körülöttem. És én kimaradtam, engem nem üdvözölt, pillantása sem érintett. Nem éreztem szégyent, se csalódást, csak szívbénítőt, tehetetlen zsbibbadást. Barátok voltunk? Amíg élt biztosan, hiszen ő maga mondta, s erősítette meg többször is, kéretlenül is, hogy abban nem épp a legutolsó. (Ne érjen szégyen, amiért ezt így leírom!) De ott akkor az én álomban is világos tudatom azt mondta: az a barátság megszűnt, Jóska halálbeli tudása szerint méltatlan lettem rá. Tudomásul vettem, s félrehúzódtam a láthatáson kívülre, hogy ne zavarjak. Leültém egy rönkre, és a feltűnésnélküli távozást fontolgattam, amikor egyszercsak ott állt előttem.

– Mi van? – azt kérdezi, és a szemembe néz, mintha keresne benne valamit.

– Semmi - mondom én, és elfordulok, nézem a földet. Nem láttam mosolyát, de valahogy, mint mikor becsukott szemünkön ártúzel a nap, megéreztem, és megéreztem teljességes Őt magát, a felülmúlhatatlan szeretetét. De mégis azt mondtam, azt kellett mondanom: Hagyjál Jóska, elvagyok; legyél a többiekkel.

– Ne hülyéskedj – azt mondja, és a hangjából földöntúli szomorúság szólt hozzám – nem tudom leírni milyen... És akkor átölelt, ahogy régtalálkozott barátok közt szokás, két erős karjával átszorítva a vállam azzal a medvekarolású megis könnyű érintéssel, ahogyan Ratkó Jóska üdvözölni szokott. Így ébredtem, ennek a pillanatnak borzongató valóságával.

5. Egyszer megkérdezte tőlem – pohár bor mellett hallgattunk tompán: szerinted melyik a legszebb versem? Nem is, nem a legszebbre, a legjobbra gondolt. Azt mondtam: a Fiam című a legszebb. Nem szólt semmit, se a versről, se arról, miért ezt választottam.
Süt a Nap. Hihetetlen: Sírod vetetlen.

Ásó készíti ágyad. Nem anyád ágyaz.

Takaród, lepedőd föld lesz. Koporsót öltesz.

Fiadum aki voltál, egy-halottammá baltál.

Mióta? jaj, mióta? Egy perce, tegnap óta?

Az idők elejétől? Mióta fény dől?

Isten-előtről? Mindegy. Lettem öröktől özvegy.

Varázsló aki voltam, érted hiába szóltam,

se égi, se földi isten nem hallgott meg engem.

Kispárnád vissza adták, rajta véred maszatját,

nyáladat, veritéked. Hagytak halottá téged.

De aztán egyszercsak, mint valami rettenetes vád, kilökődött belőle nyersen és vadul, szinte már brutálisan: miért nem a te fiad halt meg? (Attila kilenc évet élt, az én fiam egy évvel fiatalabb volt.) Nem éreztem semmi kegyetlenséget a kérdésben, vádat se. Mit mondhattam volna; láttam könnyeit, hallottam állati hangon feltört zokogását. Nem vörösbort, tüzet ittunk azután, hátha előtaná azt a ránk szakadt csontig, velőig zuhogó jégesőt. Kinn nyár volt, nyár dereka, augusztusi forró vasárnap...

*

A legszebb Ratkó-vers? Az „Egy ágyon” jut eszembe (a Dinnyés dallamán-hangján), száz másik előtt. Apropó Dinnyés, Ratkó szerette. Csodálkozom, miért mondja magát amolyan „daltulajdonosnak”. Dinnyés József nekem zeneszerző, dalvivő; talán Tinódi Lantos foghata hozzá; ugyanaz a hűséges szolgálat: vinni a torkodra kötterett jó hírt, szépnek, reménynek, szerelemnek, igazságagnak: egyszóval a hazának kiénekelhető szerelmét. Nem tudom, van-e a rendszerváltásnak (vagy mi a rossebnek) nála elhallgatottabb cselédje? Nemzedékünk ezrével, tíz-, nem, százévrével énekelte általa és vele évtizedeken át, a folytonosan születő legszebb magyar verseket, mert elolvasni, megismerni máskülönben, forrás nélkül rest volt. Hány ember lelkét ojtotta be a Dinnyés-dal? Megbecsülni se merem. Nagy kár, nagy hiány, nagy baj, nagy bűn, hogy a zenével is fölemelt magyar líra nem szólhat mostanság olyan szívből és annyiaknak, mint hajdan az átkosban szólt a Dinnyés Jóska ütött-kopott gitárjából.

6. Jaj de régen valamikor, egy az erkölcsiséget boncoló, indulatosá magasodott olvasótábori vita hevében, ahogy Ratkó kifejtette az ő szigorú logikájú, könyörtelenül racionális, s még ösztönösségében is nyíltlegenes rendszerét, mint egy pofon, úgy csattan valaki (Veres István tévés-filmrendező) kérdése, ripozstja: Jóska, te sose hazudtál? Elnémultunk, s várva a választ mindenkin ártfuttat: hogy soha? Képtelenség! És akkor azt mondta Ratkó igen szelíden: amikor dolgoztam, soha.

7. Megyei főember, akire rányitott Ratkó, hogy valami érdekében szóljon, valakit védjen, hogy valami érdekében mondani (a búcsúzó, meghajlós kézfogás mellé): Te, Jóska, leülhetnénk egy pohár mellé, elbeszélgethetnénk, szót érthetnénk. Ne haragudj – azt mondja Ratkó –, de én csak a barátaimmal iszom!

Jut eszembe, ezt az emlékemet, ezt a Ratkós kiszólást szívesen üzeném innen is (ha ugyan fontosnak tartanám) azoknak, akik szerint Ratkó alkoholista volt. Öreganyátok! Ti prúd finomkodók, semmit sem tudtok se az alkoholról, se Ratkóról! Amit mégis, azt is rosszul. Sajnálalak titeket.

8. 53 évet élt mindössze, s annak is a végefélé jártunk, mikor megkérdeztem tőle, mit gondol a jövőről, kell-e félnünk tőle? Nem. Nem a jövőtől kell félnünk, a jövőt kell félteni magunktól: henyéséginktől, árulásainktól, gyámoltalanságunktól – valahogy így válaszolt. Tegyük emellé az alábbi, valamikor talán a ’60-as években írott Dal a jövőről című versét.

Rekedtre ordítom magam: vigyázz, ha jön a halál! Sírt ásnak, készül a jövő. tisztelegk lábainál.

Gyönyöröm, dobd le az inged, a szüeket most temetik. Elcsábult eszméinket A trógerok lepénzelik.

Másképp kellene élni, útni a rohadakat, parázsszal, forró fistel perzselni ágyékukat!

Nehogy már csecsemöként jöönök is ringyó legyen! Húsdobba falazva örízid, Dévavár, hű szerelem.

Mi mindent kellene elmondani róla! de hol az a méltó emlékezet! Lezárom hát ezt a töredékes írást, megkövetve Őt (és mindenki más is, aki csak beleolvás) ezért a hevenyében összemarkolt emlékezésért, s a közéjük vetett elfogult, vagy méltatlan gondolatokért.

Tiszadob, 2012. január 23. Bugya István

A 23. ÉRETTSÉGI TÉTEL

Noviczki Miklós

Jóska, gyere be! - kiáltott ki Bódor tanár úr az ablakon a gimnázium előtti buszmegállóban várakozónak. Magyaróránk volt, 1969-et írtunk, ké-szültünk az érettségire.

Néhány perc múlva belépett a vendég, az osztály szokás szerint felállva köszöntötte, Bódor Sanyi bácsi pedig bemutatta az érkezőt: a 23. tétel. Ratkó József volt az, biccentett, majd csendben leült az utolsó padok egyikébe. Illett és kellett volna közelről ismernünk, hiszen 2-3 évvel korábban megjelent első verseskötete mindannyiunknak megvolt otthon, olvastuk is, felesége első évfolyamon történelemtanárunk volt, párhuzamos osztályunknak pedig négy éven át osztályfőnöke is, ennek ellenére nagykállói diákokként csak távolról csodálkozva szemlélhettük falunk első igazi költőjét. Bódor tanár úr zenés pedagógus volt, testközelbe hozta nekünk a kortárs irodalmat, személyesen találkozhattunk Végh Antallal, Váci Mihállyal, a megjelenés utáni napokban már referáltuk a magyar irodalmi folyóiratokat, az Állóvizet azon melegében ízelegettük, hát mi sem volt természetesebb, mint hogy Nagykaló szellemi kincsét, büszkeségünket kötelező érvényű érettségi tételként is belénk sulykolja. Borzasztó kínos volt számunkra, amikor megszólalt, na lányom, akkor halljuk Ratkó szerelmi költészetét. Hogy is lehet ezt a költő jelenlétében, tanárnőnkkel kapcsolatba hozva elemezni? Ma már könnyű a dolgom, keresetlenül jönnek a sorok, Először egyik ujjadat, aztán a másikat, szép tenyeredből nem marad nekem csak áhítat, aztán Száddal kínálsz meg, hogyha nincs mit enni, monoton börtjeimnek, jaj, így tudsz társra lenni..., az egy ágyon, egy kenyéren tomboló vagy szelíden hömpölygő (?) szerelem a magamfajta nagyapakorú versolvasó számára kezelhető és beszélhető csoda. Ezek a sorok maguktól jönnek elő, s talán épp azért kaptam felkérést Ratkó József méltatására, mert egy a rajongók közül meghallotta valakitől, hogy műtétek közben néha Ratkó verset idézek. De számomra mégsem a szerelmes versek, hanem a könyörtelenül igazat mondó, őszinte, sokakat akkoriban valószínűleg bosszúntó egy-kétsoros aforizmaszerű gondolatok lettek a kedvencek. Életmottómat is az Állatkert négy sorából merítettem: Hogy éppen arra vitte röpte, a légy a nagy bikát lekopte. Vakmerő volt e kritika - nem vette észre a bika.

Nem tartoztam barátai közé, nem élveztem társaságát, egy generáció és a teljesen más

érelklődési kör tartotta a távolságot, életében az én olvasatlanságom és irodalmi műveltségem egyaránt méltatlanná tett közelségére, s évtizedek kellettek, hogy az újabb köteteket olvasva rádöbbenjek, hogy József Attila mértékű jelenség Ratkó költésze. A házat, falut, hazát testükkel tartó és a földet aláfeke szerelő viláskulcs-csontú öregek képe, a magyar posztumusz humusz temetőföld látomása, a bogárka, fűszál képében újjászületett és ily formában is óvott édesanya, a legkegyetlenebb proletársorsot felidéz, talán legklasszikusabb Fajdal-igazi szellemi örököse. A fentiekből is érzékelhető, hogy a halál rettenetes módon jelen van egész költészetében. A sors és orvosi mesterségem révén tanúja lehettem legnagyobb Fajdal-mának, kisfia elvesztésének. Fialat orvosként a nagy SZTK-ban baleseti sebészeti ügyeletet teljesítettem, amikor egy hajnalon, lehetett 4-5 óra, ébresztett az asszisztens. Kért, ne haragudjak, olyasmi miatt költ, ami nem ránk tartozó, nem balesetes dolog, de nem tudja eltanácsolni a jelentkezőt. Legnagyobb megdöbbenésemre Ratkó József felesége, egykori tanárnőm, Lujza néni és egy vékony testalkatú, láthatóan nagybeteg, csillogó szemű kislány jelentkezett ellátásra. A térdizületbe áttéte adó és bevérezést okozó leukémia tüheretlen fájdalomai miatt kértek valamilyen segítséget. Nem tudtam addig arról, hogy milyen terhet cipel a család, látva a végállapot-közeli gyermeket, teljesen tehetetlenül éppen csak imitálni tudtam a gyógyítást. Amikor évekkal később, Ratkó hosszú hallgatása után a Segítség a királyt hallgattam, láttam, azt hiszem, a kevesek közé tartoztam, akik tudták, hogy ebben a drámában miről is van szó. Belemagyarozott ebbe a drámába mindenki mindent, én máig hiszem, hogy nem volt az más, mint kislány rekvizitje. Imre herceggel ugyanúgy tették el a drámában íját, fegyverét, ahogy a kis Attila sírjába dobálták egykori játékaikat...

Nem tudom, hányan olvassák végig ezt az írást, azok számára, akik eddig eljutottak, legyen részemről egy szerény ajándék, hogy a klasszikus görög dráma, Szophoklész Antigonéjának talán egyetlen autentikus magyar nyelvű fordítására felhívjam figyelmüket. Nem tudom, mi vezethette Ratkó Józsefet arra, hogy elővegye a már többek által lefor-

dított művet, valószínűleg érezte, hogy a részletek a számunkra közismert formában nem felelnek meg az eredeti dráma igazságainak. Nem tudom. Mindenesre értelmezhetetlen bukfenec a Kreón által elkövetett borzalmak mellett a kórus híres szavai Trencsényi-Waldapfel Imre fordításában Sok van, mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb. Mi a csodálatos a szörnyűségek előidézőjében? S mi ezen nőttünk fel az iskolában, ráadásul kívülről meg is kellett tanulnunk...? Ratkó szigorú fegyelmetszűrése és kérelhetetlenségére jellemző, hogy az akkor még pályája kezdetén álló Kocziszky Évát segítségül hívja, az egyes szavak valamennyi szinonimáját sorra véve, a nyers fordításból egy teljesen új, immár hiteles Antigonét alkotott, melyben például a fentebb idézett híres kórus immár azt mondja, ami hitelesen hangzik a drámában: Sok szörnyű csodafajzat van s köztük az ember a legszörnyebb. Hát persze, hiszen a görög nyelvben a szörnyű és csodálatos kifejezések szinonimaként jelentek meg, s különleges képesség, ráérzés és szakmai alázat, fegyelmetszűrés kell ahhoz, hogy valaki merje ezt a szörnyűséget kimondani. (Égy Ratkóra emlékező rádióműsorban ezt magától Kocziszky Évától hallottam...)

Valószínűleg lesznek, akik meglepődnek azon, hogy neves költőnk méltatását egy amatőr vállalta. Elárulom, hogy most hat éve Szabó Tibor, a rajongó barát kért fel arra, hogy emlékezzek meg Ratkó Józsefről születésének 70. évfordulóján, lehetőleg a vele és költészetével kapcsolatos személyes élményeimet, gondolataimat közreadva. Néhány elhárítási kísérlet után végül elvállaltam, csaknem két hónapig cipeltem magamban a fogalmazást, majd egy késő éjszakai órán egyetlen nekifutásra sorba álltak a betűk... Az ettől alig eltérő írás akkor meg is jelent.

De hat évvel ezelőtt miért is éppen egy kórházi lapban emlékeztünk Ratkó József? Csak mert Szabó Tibor, a szerkesztő barát akarta? Nem. S nem csak azért, mert akkor lett volna hetven éves. Hanem azért, mert itt élt, itt alkotott. Mert itt vesztette el a kislát, aminek néhány pillanatra tanúja voltam. Mert itt volt beteg, a kezeink között. Mert olyat adott, hogy az, aki hajlandó gyönyörű, veretes ó-újmagyar nyelven írt gondolatait befogadni, az lélekben gazdagabbá válik. Mert a huszadik század egyik legnagyobb költője volt. Mert igaz ember volt.

GENCSÓ

Kósa Csaba

Magas, fekete arcú, égő szemű férfi. Műfordító és költő.

Utassy József már a múlt század nyolcvanas éveiben úgy emlegette őt, mint az első számú tisztelbeli magyart.

- Ő a legnagyobb bolgár magyar - mondta tréfásan.

De emlegették mások is, szeretettel, elismeréssel, nagybecsüléssel Érthető módon. Hiszen aligha mondhatjuk el, hogy sok hívnék, sok önzetlen barátunk lenne a nagyvilágban, vagy akár itt, a közvetlen közelben, Közép- és Kelet-Európában.

Gencso Hrisztov nem csupán a hívnék, hanem irodalmunk, nyelvünk szerelmese, nagy költőink, íróink magas színvonalú tolmácsolója, önzetlen népszerűsítője.

Ő fordította bolgár nyelvre Sánta Ferenc novelláit és két regényét. Amikor annak idején, ifjú emberként elolvasta a Sokan voltunk, búvkörébe vonta őt az elbeszélés. Akkor határozta el, hogy megtanulja a nyelvünket, és szolgálatába szegődik a magyar irodalomnak. Fordított aztán Nagy Lászlótól, Utassy Józseftől, Ratkó Józseftől, és ő ültette át bolgár nyelvre Sinka István Fekete bojtárát is.

Csak így emlegették a barátai: Gencso. Így ismeri őt a magyar irodalmi világ.

- Itt járt Gencso... Várjuk Gencsót... Mit tudsz Gencsóról?

Olyan szép ez a történet, mint egy népmese. Bulgáriában, thrák földön, egy kicsiny faluban, Szusszanban él valaki, aki majd Nagy Lászlóval, Sánta Ferencel, Czine Mihállyal járja a magyar vidéket, és író-olvasó találkozókon búvóli el a hallgatóságát.

Sánta Ferenc és Ratkó József művészete volt rá a legnagyobb hatással. Ratkó Józseffel életre szóló barátságot kötöttek. Az 1970-es években, három úrján ő kísérte Bulgáriában, Szófiában, Haszkovóban és más bolgár városokban. „Fiatalembérem - írja Gencso Hrisztov - két ember előtt álltam csodálat. Édesapám, Jordanov Hrisztov és Ratkó József előtt... Emlékezetes számomra a szívmegközelítő közel álló két ember első találkozás, mindkettejükre jellemző, hogy egymást azonnal becsülni kezdték.”

Négy esztendeje, amikor a Somogy című irodalmi folyóirat Sánta Ferenc emlékszámát állítottam össze, Tapolcáról egy kis verset hozott a posta. A költő Németh István Pé-

ter küldte, aki még 1999-ben részt vett Sánta Ferenc kétnyelvű - bolgár-magyar - novelláskötetének kiadásában. Valahogy nála maradt akkor Gencso Hrisztovoz jegyzetei. És a jegyzetek között rálelt az addig ismeretlen gyöngyszemre. Sánta Ferenc soraira:

*Gencso, Gencso
tedd-ób, tedd-ób
tedd-ób tovább
magyaroknak szolgálatát
hogy az Isten megfizet-e
nem tudhatjuk sem én sem te
megfizetjük majd egymásnak
egyik társ a másikának.*

Én most, a napokban rábukkantam egy másik kis versre, amely a meglehetősen visszhangtalan maradt Végzetlen évszak című - Gencso Hrisztovoz szerkesztette -, magyar és bolgár nyelvű Ratkó József verseskötetben búvik meg:

*Gencso-testvér!
Szófiában,
Hegy-magas házban,
Örökös lázban
Állítom. Mienk ez a Föld, mert
Mi bámulunk rá gyerekszemű szavainkkal.*

Szófia, 1976, április 24.

Gencso Hrisztovoz egyébként jó ideje nálunk, Tiszadobon él. Aligha véletlen, hogy a már több mint két évtizede halott Ratkó József megyéjében. Azért költözött Magyarországra, hogy még tökéletesebben megtanulja a nyelvünket. Hogy tovább tegye a magyarok szolgálatát.

A legnagyobb bolgár magyar, nem két-séges.

Bozók Ferenc Patak

*Hűs patakra csókolom neved.
Így a vízbe fulladó egész
szótagokra ázva fuldokol,
vízbe halt betűkre foszladoz,
s még a nedvesült fonéma is
millió parány darabra hull.*

SZÉP SZÓVAL...

Véghelyi Balázs

Ratkó József nincs ma divatban. Sem a versei, sem a drámái, sem költői-emberi viszonyulása az élethez és az irodalomhoz. Hívei szerint ez nem jó. Nem-hívei nem foglalkoznak a kérdéssel.

E sorok prózái alanya hat éves volt, amikor e sorok lírai tárgya meghalt. Ő már az utókor. Tárgyilagos. Nem népi és nem is urbánus. Elfogulatlan. Mindezek fölött pedig tudatlan... lenne, ha a magyar köz- és felsőoktatásan múlta. Ratkó Józsefről ugyanis sem a középiskolában, sem az egyetemen nem tanult. Régi Szép versek-antológiákból és a költő barátainak, kortársainak, tanítványainak emlékezéseiből ismerős számára ez a név és a névhez köthető életmű.

Szerencsés az a nemzet, amelynek olyan gazdag kultúrája van, hogy jelentős életműveket is nyugodt szívvel a feledés homályába taszithat. De még szerencsésebb lenne, ha minden értékét büszkén vállalná és őrizné. Így például Ratkó József költészetét és drámáit is. Ennek a gazdag és fontos életműnek a tudatosításáért és népszerűsítéséért jelent meg 2010-ben a Magyar Napló gondozásában a Leszek haláltól ronthatatlan című olvasókönyv Ratkó József életéről és munkásságáról. Ez a János Zoltán szerkesztette bő háromszáz oldalas könyv keresztmetszetét igyekszik adni a kortársak és az utókor Ratkó-értelmezésének.

A gyűjtemény fontos tanulmányok, könyvkritikák és emlékezések mellett verseket és dokumentumokat is közöl a költő életéből. Ilyen például egy Illyés Gyulának 1955-ben elküldött levél, amely Kedves Illyés Gyula bácsi! megszólítással kezdődik. Többek között ezt írja benne: „Poéta lennék. Ratkó Józsefnek hívnak. Néhány verset már összeírtam; közöltek is belőlük. Első kötetem napvilágot látott volna már, ha nem lennék ilyen nyakas, s azt írnam, amit mondanak. De ehhez nem fűlik fogam. Hogy miért? Tizenkilenc éves vagyok - állami gondozott. '48 óta hányódom az országban, s láttam egyet-mást.” Ezután - lírai magyarozatként - Vádirat című verséből idéz:

*Nem kenyerem a cifra szó, amely a
rendhez, mint kéjlány férjhez, simul.
A simuló szó olyan, mint a pelyva,*

*mit fondor szél a nép szemébe fúj.
A földön élek, szabad ég fölöttem...
S nem bánom én, ha kiűznek is érte:
tiltott gyümölcsöt szakítani jöttem
a gondolatok titkos Edenébe.*

Panaszkodik, hogy ezen szemlélete miatt nem foglalkoznak vele, olykor egyenesen elutasítók verseivel szemben. „A hivatalos bírálatokból - írja - már elegendem van; kurták, semmitmondóak. Egyedül Csoóri Sanyi szokta alaposan elemezni a verseimet”. A levélhez mellette elküldte Illyésnek tíz költeményét, véleményét kérve róluk. Két mondat Illyés Gyula válaszából: „Versei olyanok, hogy tizenkilenc éves szerzőjünknek a legőszintébb biztató szót mondhatja az ember: érdemes igen magasra törnie. Alázattal mégis, a vállalkozás nagysága miatt”. Ratkó József költői életműve ennek szellemében épült fel. Ennek visszaigazolását adják az olvasókönyvben is megtalálható esszék, tanulmányok, bírálatok, emlékezések olyan szerzők tollából, mint Ágh István, Görömbei András, Sánta Ferenc vagy Serfőző Simon. S ezt igazolja Illyés húsz évvel későbbi, az olvasókönyvben szintén megtalálható levelében. A kötetben szereplők zöme kivétellel barátai, tisztelői, eszmetársai a költőnek. Olyan szerzőtől is olvashatunk azonban lényegében elismerő kritikát, aki - irodalomszemlélete okán - nem sorolható a fenti névsorba. Kulcsár Szabó Ernőre, a modern irodalomelméleti iskolák egyik legnevesebb hazai képviselőjére gondolok, aki a Törvénytelen halottaim című Ratkó-kötetről írt 1976-ban kritikát. Jól látja a szerző, hogy a verseskötet eszmisége „olyan tényezőkből épül, amelyekben még a pátoz sem cseng hamisan, éppen mert komoly történelmi és társadalmi nyomatékkal járul hozzá a versek jelentésképzéséhez. Ratkó közvetlenül fordul nemzet-hez, hazához, közösséghez, múlthoz és hagyományhoz egyaránt. Ebben a lírában itt most nincs játék, rejtekezés, harlekináda vagy álarc - tétje van minden szónak, mondatnak.” Néhány, szerinte a kötet egységét megbontó, töredékes költeményt ugyan hiábavalóan tart, de írása végkövetkeztetéseként leszögezi: ez a negyven lírai darab az elmúlt év egyik legfontosabb könyvét alkotja. Véleményével nincs egyedül. Az olvasókönyvben

közölt szövegek szinte kivétel nélkül a magyar költészet nagy alakját ünneplik Ratkó Józsefben. Kritikus hangokra csak utalások olvashatunk, így például Vasy Géza tanulmányában, amelyben a szerző Ratkó pályakezdő kötetének kritikai visszhangját dolgozza fel. Ezt leszámítva, amennyiben teljességre törekvő befogadástörténetre számítanánk, jelen kötet nem elégtí ki elvárásainkat. A cél azonban nem ez. Ahogy a szerkesztő bevezetőjében olvashatjuk: „Ez a kötet elsősorban a Ratkó József életének földrajzi szférájában dolgozó, Kelet-Magyarországon élő vagy onnan elszármazott, illetve a Leszek haláltól ronthatatlan című, a Nyíregyházi Főiskolán 2006 szeptemberében rendezett Ratkó József emlékkonferencián részt vett szerzők munkáiból ad válogatást.” Ennek reményében, hogy „anyaga, miközben az oktatás minden szintjén segíti a költő elmélyült megismerését, támasza lehet az életműre irányuló újabb kutatásoknak is.”

Ratkó József emberi-költői portréja három fejezetben bontakozik ki előttünk. Az első, A fogadott föld címet viselő egység a költő indulását és indítatását világítja meg: azt a folyamatot, amelyben az állami gondozott gyermekből a szűkebb és tágabb közössége iránti felelősségét tudatosan vállaló költő születik. A Ratkó ajándéka című fejezet a drámaíróra és a drámafördítőre fókuszál, a Koszorútörredék pedig az 53 éves korában elhunyt költő utóéletét, örökségének jelenidejűségét mutatja fel a pályatársak, barátok emlékezéseinek keretében.

Mit üzen nekünk, 21. századi embereknek és magyaroknak Ratkó József? Elsősorban azt, hogy bármennyire is deteminálja életünket a kor, amelyben élünk, az őszinte szó hű fegyverként segíthet legyőzni minden bajt és igazságtalanságot. Azt is üzeni, hogy az elfojtott érzelmek terhe a föld porába húzza le életünket, éppen ezért, Ratkó legnagyobb mesterére, József Attilára hivatkozva, ha az embernek valami nagyon fáj, azt egyenesen és őszintén ki kell mondania, tanúságképpen. Ratkó József életét is végigkísérték a fájdalmak. A fájdalmakat szép szóval mondta ki, versei őrzik hűségesen és feloldhatatlanul.

(Leszek haláltól ronthatatlan. Olvasókönyv Ratkó József életművéhez, Magyar Napló Kiadó, Bp., 2010.)

Oláh Zoltán Fú a szél, vagy harangoznak

*Őszi, Sümegen, Túr-Tapolcán
Fú a szél, vagy harangoznak.
Hegyből a völgybe az istenek
Szelet, havat, vagy halált hoznak.*

*Időt, erdőt, embert, állatot
Tűzzel, faggal meg-elátkoznak.
Minden harang felrevertéskor
Csak imádkoznak, imádkoznak.*

Sümeg, 2012. február 16.

A magány

(Anna Ajmatovának)

*Dunakék, Tiszaszó üde rét.
Ideszállt tavaszunk szeme szép.
Tovartúnt ez a nyár, ősz,
Tele tüvel a tél, bősé.
Valahány csalóagny:
a magány.*

Sümeg, 2012.02.13

„...A RÓLA VALÓ BESZÉLGETÉS VOLTAKÉPPEN BEFEJEZHETETLEN...”

BESZÉLGETÉS BUDA FERENC KÖLTŐVEL RATKÓ JÓZSEFRŐL

Babosi László

A Tiszakécskén élő Buda Ferenc (1936) Kossuth-díjas költőt, a Hetek költői csoportjának tagját, a kecskeméti Forrás című folyóirat fõmunkatársát nem kell bemutatni az irodalmat kedvelõ olvasóknak, hiszen verseivel, mûfordításaival a különbözõ mûfajú írásaival az 1950-es évek közepétõl folyamatosan jelen van a magyar irodalmi közéletben. „Szõszóló barátaim közül õt szeretem, tisztelem legjobban. Nincs megfontolatlan szava. Nyûl akármihéz, remekel. Ritkán ír, megvárja a verset, s ekképpen türelmetlen olvasóit is, de ami tolla nyomán születik - végérvényû” - írta róla Ratkó József. Az alábbiakban a nagykállói költõhöz kapcsolódó személyes emlékeirõl faggatom.

- Kedves Ferenc, mikor és hol ismerkedtél meg Ratkó Józseffel?
- 1963 januárjában Pécsen(1), a Fiala Költõk Tanácskozásán. Egyébként már korábban is tudtunk egymásról, mert akkor nem mentünk volna oda egymáshoz.
- 1955-ben szinte egyszerre jelentetek meg az Alföldben.
- Az Alföldben Jóska egy hónappal hamarabb adott közre verseket, mint én, közös mentorunk, Kiss Tamás bácsi jóvoltából. Ismertük egymás nevét és olvastuk egymás verseit. Ami vonzalom néhány vers után látatlanban kialakulhat két ember között, úgy annak nem voltunk híján.
- Kiss Tamás külön felhívta a figyelmedet Ratkóra?
- Így van. Tamás bácsi nagy gondot fordított mindig az ilyesmire, nem csupán arra, hogy az általa tehetségesnek ítélt fiatalokat - s ebben ritkán tévedett - istápolja, hanem hogy egymásra is figyeljenek. Ez egy szelíd figyelmeztetés is volt róla anélkül, hogy kimondta volna. Felhívás arra,

hogy figyeljünk egymásra. Kalász Lacival is hasonlóképpen voltunk, de vele személyesen hamarabb összefutottam Debrecenben az egyetemen. Jóska szinte apjaként szerette és tisztelte Tamás bácsit, aki csodálatos ember volt és nagyszerû költõ.

- Pécsen azonnal személyes szimpátia alakult ki közöttetek?
- Az elsõ pillanatban, mintha már legalább tíz éve ismertük volna egymást! Nem kellett semmilyen tiszteletkört tenni. Valószínû, hogy én ennek, mint afféle fafejû, vagy nem is tudom micsoda, nem adtam annyira tanújelét, mint ahogy szerettem volna. Számomra amiatt is sokat jelentett a vele, meg még néhány életkorban nagyjából hozzám hasonló pályatársammal való személyes kapcsolat, mert nekem nem volt testvérem.

- Még a személyes találkozásotok elõtt mi fogott meg Ratkó verseiben?
- Elsõsorban a személyes hangvétel, a hitelesség, az hogy nem üres költõi póz van mögöttük, hanem kemény, megszenvedett élet - bár akkor még nem tudtam semmit Jóska gyerekkoráról. A versek hitele, és az, hogy itt egy valódi költõ nyilatkozik meg. A többi erre épül.

- Hogyan folytatódott a kapcsolatotok?
- Váltottunk néhány levelet, de többnyire Budapesten találkoztunk. Akkor mi is Pesten laktunk három esztendõig, majd Pusztavacson, és 1965-ben költõztünk Kecskemétre. Késõbb legtöbbször Pesten találkoztunk írószövetségi rendezvényeken, választmányi üléseken, amelynek mindketten tagjai voltunk; továbbá Debrecenben az irodalmi napokon meg különbözõ helyeken tartott író-olvasó találkozókon szerte az országban. Az ismeretségünk elején Nyíregyházára is meghívott; elõbb voltam Nyíregyházán, mint Nagykállóban.

- Igen, mert akkor még nem Nagykállóban, hanem Berkeszen laktak, s Ratkó

újságíróként dolgozott a megyei napilapnál, a Kelet-Magyarországnál. 1964-ben õ tudósított arról, hogy a nyíregyházi versbarátok ankétot szerveztek, amelyen te is szerepeltél(2). Egyébként 1963-ban az elsõ könyvedrõl, a Fûvek példájáról is írt egy rövid ismertetést(3).
- Nem tudtam róla. Voltam Nagykállóban a könyvtárban jó néhányzor író-olvasó találkozókn, és Jóska is volt nálunk Kecskeméten. Mikor a Forrás beindult, elkezdett rendszeresen verseket küldeni, és mi örömmel közöltük azokat.

- A Forrás antológia végén fakszimilében olvasható Ratkó 1970. november 10-én kelt bejegyzése a szerkesztõségi vendégkönyvb: Remélem, nemsokára nem kell beírom ide semmit, a „gyûttment” jogán.(4)

- Igen, Jóska szeretett hozzánk jönni. Sõt, volt egy idõszak, amikor fõszerkesztõi interregnum-féle volt a Forrás szerkesztõségében, és szõba jött, hogy Jóskát kellene fõszerkesztõnek odahozni.

- Ez mikorra teheted?
- Ha jól emlékszem, az 1970-es évek közepé tájára, de ebbõl nem lett semmi.
- Nem érezte magát jól Ratkó a szabolcsi végeken?

- A szabolcsi vidék iránti érzelmei ambivalensek voltak. De hát kinek nem azok? Ritka az olyan ember, aki azt a helyet mindenben szereti, ahol az életét pengeti minálunk „Magyarországon”. Ennek ellenére neki a szabolcsi vidék életeleme volt. Szépségeivel, bosszúságaival és kilátástalanságaival együtt. Jóskát ez éllette, ezt azért tudni kell. Egyébként aki gondolkodó ember, az bárhol lehet, az isten háta mögötti eldugott faluban is, úgyszólván kiintezet belõle. Jóska mozgékony ember volt, nálam sokkal mozgékonyabb, igen sokat utazott az országban, pláne akkor, amikor gépkocsija lett.

Az 1980-as években egyszer-kétszer Jóska meghívott a Hangsúly címû rádiómûsorba is, amelyet Antall Pistával csinált Nyíregyházán.

- A Hangsúlyban készített veled egy rövid interjú. Ez az interneten meghallgatható, letölthetõ(5)

- Igen? Nem tudtam róla. Igen jó hangulatú összejövetelek voltak a Hangsúly-elõadások, szép számú közönséggel, nem tátogtak üresen a székek. Sajnos minálunk nem lehetett az adást fogni, tehát túl sokat nem tudtam a Hangsúlyról. Jóskák nagyon lelkesen beszéltek róla, fontos, nagy ügynek tartották. Az is volt.
- Ratkó különbözõ személyekhez írt leveleiben olvashatjuk, hogy az 1960-as években hogyan próbál - feltételezem: tudtoddon kívül - szólni az érdekedben, hogy az Irodalmi Alap egy kis támogatást folyósítson a számotokra szûkös anyagi helyzetetek miatt.

- Valóban, errõl sem tudtam, de ez az önzetlen segítõkészség nagyon jellemzõ Jóskára. Egyébként Fõldeák János bácsi volt az Irodalmi Alap kezelõje, aki rendes ember volt, mindig adott egy kis segílyt, de mindig megjegyezte, hogy írhatnál, írhatnátok úgy, mint Soós Zoltán...

- ...csak nektek József Attila, Juhász Ferenc és Nagy László volt a példaképek. Hogy láttad, milyen viszonyban volt Ratkó velük?

- A személyes kapcsolatukat közelebrõl meg belülrõl nem ismertem, de azt tudom, hogy igen-igen nagyra becsülték egymást. Jóska költészeti és emberi vonzalmait tekintve Illyés Gyulához is igen közel állt, s mindezek mellett egész pályafutása során József Attila kísérte. Egyébként engem is, és ezt nem is akarom elhesseníteni magamtól. Ez számunkra nagyon fontos.

- És Juhász Ferenc?
- Nem annyira. Volt egy idõszak az

életünkben, amikor Juhász nagyon fontos volt nekünk. Amikor kijöttem 1957-ben a börtõnbõl, és Bata Imre kezembe adta a Tenyészet országát, ez akkor óriási élmény jelentett számomra. Ahhoz mérhetõ, amit az elsõ Cserépfalvi-féle József Attila összes. Ferenc útja azonban végletesen és egyedül az õ személyiségéhez szabott út volt.

- Hogyan emlékszel vissza a Hetek megszûletésére?

- Megmondom õszintén, elsõ hallásra bizony kissé mehökkentõnek tartottam egy ilyenfajta csoportosulás külsõ megalkotását. Tudniillik már maga a szám is egy kicsit fura nekem. Mert ugye a hét az prímszám, a mesék és a mítoszok mágikus száma. Aztán nagyon hamar megbarátkoztam vele, mert akiket Kabdebõ Lóránt együvé sorolt, azokat én egytõl egyig mindegyiket nagyra becsültem és szerettem. Néhány közülük testi-lelki jó barátom volt elõtte is: Kalász Laci, Ágh Pista meg Ratkó Jóska. Ezt a megismerkedés sorrendjében mondtam. De hát Bella Pistát is nagyon könnyû volt hamar megszeretni, Raffai Sacit is, aki ráadásul megyebéli volt, és sok olyat vállalt magára, amit nem vállalnia nem lehetett, viszont nem biztos, hogy nem jelentett terhet emberileg és költõileg számára. És persze Serfõzõ Simon, a csoport benjáminja. Bizonyos megszorításokkal szinte tetszõlegesen lehetne bővíteni ezt a csoportot nyolc, kilenc vagy akárhány főre, mert miért ne lehetett volna idesorolni mondjuk Kiss Annát.

- Ratkó Várkonyi Anikót és Kiss Annát mindig idesorolta. Utóbbit még a Hetekrõl szóló, Ha a részek címû versébe is beleírta.

- Ez így van. Lehetett volna bővíteni, sõt ha Utassy Jóska és Kiss Bence nem a Kilenced körébe tartozna, akkor õket is mondhattuk volna. Hiszen életkorban õk egyivásúak, Bella Pista, Serfõzõ, Utassy.

SZUBJEKTÍV SOROK DEÁK MÓR VERSEIHEZ

(KIEGÉSZÍTÉS A LEVELEK ÉLÕKNEK ÉS HOLTAKNAK CÍMÛ KÖTETHEZ)

Angyal János

Jóska, talán megbocsátasz, hogy nyilvánosság elõtt eredeti anyakönyvi neveden szólítalak, de hát Te mondtad, hogy anyádon kívül tõlem is elfogadod.
Mert én még Jóskaként ismertelek meg. Bár a versek fölél már Deák Mór volt írva, a reményteljes kezdõ költõ ígértes versei fölél, amelyeket a szerkesztõségbe hoztál nekem. Szõba került a Balaton; kiderült neked is szívés csücske. Én is imádom Szigligetet. Meghívtalak, ha arra jársz, látogass meg.
Meg is fogadtad, még azon a nyáron megjelentél nálunk a kedveseddel (késõbbi feleségeddel) - szakadtan, egy fillér nélkül, azzal, hogy csak beugrottatok. Gyönyörûek, hamvasok, természetesebbek voltak - húsz évesek. Kiskölyök fiaim is nagyom megked-

veltek. A beugrásból két hét lett.
Barátságunk azóta is tart, noha változó intenzitással, ahogy a múlt idõvel ez együtt jár. Meg aztán nehéz szeretni Téged - ahogy közös barátunkról írtad, rád is érvényes. Nem is fogadtak kegyeikbe a kritikások meg az irodalmi potentátok. (Tisztelet a kivételnek.)

Én szeretem verseidet (kivéve azt a néhány direkt politikizálót, de azok nem is tartoznak - szerintem - a költészet kategóriájába).

Költészetedhez a kulcsot egyik novelládban vélem megtalálni, amelyben a cingár fõhõs naponta kihívja kocsmái verekedésre a Behemótot (az ok most nem is fontos), aki természetesen leíti õt. És napról napra, újra és újra. Aztán már a fél falu kíséri a hóst a

nap megverettetésre, szertartásosan, csendben, mint egy sorstragédiában, És a végén a Behemót futamodik meg: nem áll ki az egyoldalú küzdelemre.

Ahogy novellád hõse, Te is odaállsz naponta a Behemót élé. De hát ki ez a fantom? Talán önmagadban lakozik. És mit akarsz elérni ellene? Talán a bizonyosságot. Mert minden bizonytalan, az élet, de a transzcendens lét értelme is.

„Egyszülött fiad vagyok, Atyám, Egyszülött, mint még sok millió. Nem tudom,

Mivégre vagyok s vagy Te, S az életemrõl, hogy mire való.” - írod egyik versedben.

A mai költõk közül senki sem ír anynyi istenes verset, mint Te. Jóllehet - ha jól

gondolom - nem hiszel Istenben. De nagyon szeretnél hinni. És nagyon szeretnél hinni a szerelemben, az otthonban, a barátságban, a jövõben - az emberben. De nem tudsz, mert „krokodilszívet hord az ember, / krokodilsívet.” Ha röviden akarnám megfogalmazni, azt mondanám, hogy heroikus nihilizmus jellemzi költészetedet. Hát ez nem divat manapság. Már mint a heroizmus. A nihilizmus igen, nem is annyira filozófiai, mint poétikai értelemben. Ez utóbbitól, az anti-költészettõl megõv egészséges költõi ösztönõd.

De a Behemótot le kell gyõzõd! Ehhez kívánok erõt, alkotóerõt:

Barátod,
Jancsi „bácsi”

Deák Mór Szüreti dal

Isten szõlõnek teremtett engem,
s ha megértem,
leszüretel.

Móron esett
az elsõ tíz szüret.
Leányka volt a bor,
derûsen az eget
Ó terítette rám,
Nagyapám-apám.
És milyen bora volt!
Élõvel szól a holt.

Isten szõleje vagyok,
muskotályos
egy fölõtte ecetes idõben.

Kiss Bencénél
azok a szüretnek
fõhérek voltak s kifehéredett
barátom is
és fehér volt a bor,
mandulás ízû,
amilyen a kor,
aztán sorra hullottak a tökéek,

és minden töke
minden recsenészt
magába zárta
az európai bordó.
Az a jó,
ami senkinek sem jó.

Isten a szõlõ
és én vagyok a mustja,
harminchat fokos.

Fiam üres puttonyt cipel,
hol lenn, hol fõnn.
Talán nem is az õ hibája,
talán nem is volt szõlõ nála,
talán az apja nélkül árva,
majd hazajön.

Nálad nélkül szüretlen az élet,
Nálad nélkül mindenki eltéved,
Istenem, mivel itassalak Téged?
S mivel hagyod?

Ezerjõ,
Veltelini,
s mind, Ti borok,
üres pohár mellett fõházkodok,
hogy ne nekem bocsássatok meg,
nekem ne,

kivágot tökéket a szívemre
elégetni ne dobjatok,

minden szõlõ csoda
és mind a rügyek,
aki csak a saját borát issza,
nem érti meg,

Apámnak a bora
évtizedek óta
olyan vörös,
a hordót befogja,
beszínezi a kezét,
a poharat, a szívet,
mégis fõnom
oportóvá lett,
s minden évben,
míg világ a világ,

koccintunk szüretre,
folytonosságra,
tegnapra, mára
s tesszük tovább,

amirõl azt gondoljuk, a dolgunk.
S mert azt gondoljuk, az is.
Látod-e, szõlõ volt ez a vers is,
látod-e, borként sem lesz hamis.

Utassy József: Feslõ fák erejére

Tüzek szállodái már a kertek,
ragyogás ráz eget, földet, folyót.
Kikeleti ágablakok nyílnak,
piros rügyek, becsavart lobogók.

Én, amíg a remény ága renget,
tüzek tüze, márciusi gyermek,
a feslõ fák erejére mondom:
gyõzni kell a gyöngyös gyökereknek!

Deák Mór Utassy József halálára

Dzsó,
Te voltál a példaképem,
félíg,
vagy talán egészen,
látam magam
szemed tükrében,
s szemed tükrében
minden ott van.
Élbettünk volna
boldogabban.
De akit az Úr
kiválaszt,
hogy kérdezzem
s ne kapjon választ,
azt meg is bünteti.
Ha jönne valaki,
aki Téged életre csókol,

én innék édesbõl és sósból,
magam lennék
rosszból és jóból,
eljõnnék Érted a pokolból,
mert hol vagyunk?,
s Te hol vagy, Barátom,
bétmérföldes csizmádon
ott az egész világ pora.
Ez a fájdalom jókora.
No, nem is szabad
mutogatni,
vedd fel a cipõt,
elõtte zokni,
nyakkendõ,
fekete öltöny.
Istenem, micsoda kor jön.

Bozók Ferenc Végvár

Hagyd lemaratni magadról a múltat.
Méregerõs szeszek illata árad.
Bontod a támfaladat, meg a bástyád.
Ostrom alá veszed önmaga-várad.

Sőt Utassy egy évvel idősebb, mint Simon. Szóval olyanok is idesorolódhattak volna, akik hasonlóképpen gondolkodnak arról, hogy miért is élünk.

- Miért csak 1985-ben született meg az első Hetek-antológia?

- Ennek többrendbeli oka van. Külső okként említeném, hogy nem nagyon kapott ez a gondolat támogatást, mondhatni, fejbőlintást sem. Ott ült valahol a második és a harmadik T közepe táján, tehát a tűrés-támogatás határán. De nem akarom én ezt a pótolhatatlan és behozhatatlan veszteséget mindenáron külső körülményekre hárítani, mert úgy hiszem, legalábbis magamra nézvést, hogy a mi teteszetosságunkon is múltott. Ha mindenki erősen a maga sarkára állt volna, akkor lehet, hogy sokkal hamarabb megszületett volna ez az antológia. No azt még a külső tényezőknél érdemes megjegyezni, hogy szét voltunk hajtingálva az országban, mindegyikünk jelentős egzisztenciális gondokkal küzdött, s kevés időnk volt arra, hogy a tollat mozgassuk a papírfelületen. A szervezés, a szerkesztés meg teljes embert kíván.

- Emlékszel arra, hogy ki lett volna a szerkesztő?

- Nem. Utólag azt mondom, hogy legjobb lett volna, ha Ilia Miska szerkeszti.

- A Ratkóval való találkozásaitok során irodalomról beszélgettetek?

- Olykor-olykor, inkább azokról a versekről, amelyeket éppen akkor írtunk. Szóval ilyen szakmabéli ügyekről, hogy: Te milyen ládát ácsoltál? - kérdi az egyik ács a másiktól. Én ennyit véstem rajta, te mennyit? Aztán soha hajba nem kaptunk, mert annak ellenére, hogy nagyon közel álltunk egymáshoz, persze nem volt mindenben hajszálra azonos az elképzelésünk a tökélyről. De hát miért is lett volna? Mi így szerettük egymást, s nem akartuk a másikat a magunk képére formálni.

- Bartókról beszélgettetek?
- Persze. Bartók mindannyiunknak - de a világkultúrában is - az a fölülmulhatatlan etalon és minta, akinek a munkássága érvényes útmutatást ad számunkra. De

nem olyan egyszerű itt a dolog, hogy csak a népköltészet és a folklór elveit vesszük át! Nem! Bartók ennél sokkal kozmikusabb, és sokkalta nagyobb léptékkel érdemes közelíteni az életéhez és életművéhez. S tudom, hogy Jóska így közelített hozzá. Az 1970-es évek közepe táján, meg nem mondom pontosan, mikor, el-eljárógattam a tokaji kézműves táborba, ahol Jóska is gyakran megjelent szokása szerint fekete öltönyben és kihajtott gallérú fehér ingben - nyakkendő se kötétt. Többnyire kiment a Tiszára horgászni, s esténként a tábornőznél iszogattunk, énekelgettünk, beszélgettünk. Egyszer tartott egy előadást Bartók és az aranyversztés kapcsolatáról. Laikus füllel hallgatva jónak és érdekesnek tartottam a mondandóját. Természetesen nem úgy közelített hozzá, mint aki a tudomány felől jön, hanem mint aki költészet felől. Azt is tudom, hogy később is foglalkozott vele.

- Egyik Ratkóhoz írt leveledben felajánlottad neki, hogy lépjen be ő is abba a kis csapatba, amelyik Mándoky-Kongur István tatár-török népköltészeti nyersfordításából készíti műfordításokat. Miért nem harapott rá erre? Bár később ebből az anyagból lefordított néhány gyöngyszemet.

- Sok egyéb foglalkoztatta Jóska, s egy emberből nem telik ki minden. Ha azokban az években nekem is inkább verselhetnékem van, akkor nem szentelek annyi időt a fordításnak, amit egyébként nem bántam meg. Ez a munka, ez az érdeklődés másképpen csapódott le Jóskában. Az elveszett magyar népi eposz kérdéséről van szó, a soha be nem végzett nagy tervünkről. A magyar népi eposz rekonstruálásáról, de nem Arany tanár úr módján, aki a hun-magyar mondakörből építette ezt fel, hanem másképp. -

- Ratkó az 1980-as évek végén többször említette ezt a tervét. Olvasta a nyíregyházi néprajztudósok, Erdész Sándornak A magyar népi eposz kérdései című tanulmányát, ami nagyon felkeltette az érdeklődését. Bizonyos tájak népmeséiben, hiedelemmondáiban meglelhetők az eposz lehetséges alakjai, az összes forrásanyag

alapján megrajzolható a közösségi mű körvonala. Meg kellene keresni a töredékeket, összeilleszteni azokat, a hiányzó részeket pedig pótolni, megírni. A lányommal és a vejemmel - mindketten néprajzosok - elhatároztuk: megpróbálkozunk ezzel a hatalmas feladattal. Buda Ferenc kész segíteni, s keresünk még egy-két összehasonlító folkloristát. Ez egy évtizedre is munkát adna, hisz valószínűleg gyűjteni is kellene. Ha ezt meg tudnánk csinálni, elégedetten mondanám: érdemes volt élni(6) - nyilatkozta 1987-ben.

- Igen. Néhány dologban nagyon hasonlóan járt az agyunk, és egymástól függetlenül is megközelítettük ezt a gondolatot, ezért lett ebből közös tervezgetés. Az én gondolatom abból pattant ki, hogy egyfelől a kazak meg kirgiz mesék olvasgatása és fordítgatása közepette ráakadtam olyan ősi mesemotívumokra, amelyek a magyar népmesékben is szerepelnek, másutt viszont nem. Ezeket természetesen nem szabad túlértékelní, mert a mesemotívumok vándorolnak, de nem mindegy, hogy melyik és honnét hová vándorol. Másfelől a baskír, de kisebb mértékben a kazak meg a kirgiz népmesékben is találtam olyan részeket, ahol a szöveg egy része más-más arányban vers és próza. Lehet, hogy laikus módon, de erről arra a következtetésre jutottam, hogy az idők során bekövetkezett egy olyanfajta szövegtromlás, hogy a memóriát mindenben jobban segítők, jobban megjegyezhető és tömörebb, esztétikailag is magasabb rendű versforma szétmállott valamiféle szövegerózió folytán. Esetleg kihaltak azok a jó énekmondók, akik egymásnak továbbadták a dalokat, viszont igény volt az énekre, így mondta, aki tudta, prózában a tartalmát, s amit még itt-ott megjegyeztek a versekből, azokat versekben adták elő. Ezek az ősi típusú mesék, amelyek tipológiailag a tündérmesékhez és a varázsmesékhez sorolhatók be, mint például a Fehérlófia, sok mindent megőrizhettek a magyar ősi eposz legarchaikusabb rétegéből.

- Ezt irodalmi formában írtatok volna meg?

- Nem beszéltek meg ezt a dolgot, de úgy sejtem, hogy mindenképpen költői módon megírt mű lett volna, de bőséges jegyzetanyaggal, utalásokkal, idézetekkel, hogy lássa a nyájias olvasó, hogy nem légből kaptuk.

- A Forrásban megjelenő emlékbeszédedben, amelyet Ratkó fejfájának avatásán mondtál el Nagykállóban, így említettél őt: ...versben kagánok kagánja, sőt: király - a Király, akin nem lehet, akin nem tudtunk segíteni.(7)

- Igen. Szerintem a legjobb költők között van a helye, s a drámájával pedig sokkal méltóbban kellene bánni. Persze akik ismerik, szeretik, azok olvassák a Segítség királyt!, amit többször előadtak színházban is, de jobban benne kellene lennie a magyar köztudatban. Legalább annyira, mint az István a király, amit egyébként Jóska nagyon nem szeretett. Ez az operett? - mondta róla. Nem akarom bántani Szőrényi Leventét és Bródy Jánost, mert művük abban a műfajban valóban nem rossz, de nem vagyok benne biztos, hogy a valódi nemzeti öntudat kialakításához úgy járult hozzá, ahogy azt Jóska drámája teszi. Bár nem nyugtalankodom, mert minden igazi időtálló műnek előbb vagy utóbb megjön az aktualitása. Az emberben óhatatlanul az a fájdalmas gondolat üti fel a fejét, hogy mennyi minden volt még Jóskában, amit elvitt magával, amit ezután kellett volna szintézisbe szerkesztenie. Ötvenhárom esztendő még egy költőnél sem egy matuzsálemi kor manapság, amikor kilencven év felett halnak meg a költők.

- Az Antigoné-fordításról mi a véleményed?

- Kiváló, nagyon jó Ratkó mű.

- A Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről szóló darabjáról beszéltek?

- Nem, csak tudok róla. Hogy ebből mi készült el, azt nem tudom. Mindenesetre történelmünk egyik legizgalmasabb alakja Bethlen Gábor, akit egyértelműen megítélni roppant nehéz, de aki nélkül a fönmaradás elképzelése még nehezebb. A nagy kompromisszumok hatalmas államférfija. Nem véletlen, hogy Jóska az

ő személyisége izgatta. Késői utódaként megemlíteném Deák Ferencet, aztán nagy csend van máig... a nagy láрма közepette.

- Hogy láttad, Ratkó miképpen viszonyult a transzcendenciához?

- Küszködő volt... velem együtt. A sajátos ratkói módon volt küszködő, mindenféle dogmától meg kánonoktól mentesen.

- Szerinted hogy alakult volna Ratkó lírája, ha megéri a rendszerváltást?

- Ez nagy kérdés. Egy idő után - magamból indulok ki - biztosan megkecsesedett volna. Ezt abból gondolom, hogy őbenne mindig volt egy - talán nem sértő, ha ezt mondom - naivitás, egy jó fajta hinní akarás, bennem pedig eleve több a kétely, a gyanakvás. Nem azért, mert több rossz tapasztalat ért, hiszen Jóska is kapott a bajból épp eleget, hanem mert másilynek vagyunk. Bízva Jóska táltumában szerintem nem adta volna oda a politika szájhájáért a költészet kedvesét.

Hadd meséljem el egy igen kedves emlékeket Jóskáról. Amikor utóljára faragtam Tokajban, akkor a fiaimat is magammal vittem. Jóska is megjelent és ment a folyóra horgászni. A horgászás után végre sikerült rávenni arra, hogy főzzön már két bogrács öhönt ebédre. Hozzálatott a főzéshez, és valamikor alkonyat felé el is készült az ebéd. De mondom, akkor már lefelé szállt a nap, márpedig nyáron egy kicsit később szokott lemenni. Fiaimmal már nagyon éheztek voltunk, kiváltképpen a Bálint nevű fiam, aki a kelleténél egy kicsit mindig jobban szerette a hasát. Na, Jóska bejelenti, hogy: Kész az öhön, lehet jönni! Áll oda mindenki a tányérrájával, Jóska odacseppent Bálintkám tányérrájába is egy adagot, aki akkor kilencéves körül volt. Ő gyorsan elkezd tőnni a szájába az öhönt, s hamarosan elbódül: Ez a Ratkó József nem szereti a gyerekeket! Nagyot nevertünk! Kiderült, hogy Jóska úgy telerakta az öhönt csipős paprikával, hogy csak a keményebb természetűek bírták megenni. De az efféle történeteket egymás után sorolhatnánk, mert a róla való beszélgetés voltaképpen befejezhetetlen...

NÉLKÜLE ZÚGNAK A LOMBOK

Tavaly jelent meg a Dalba fog az ember című album, a nemrég elhunyt Kossuth-díjas költő, Utassy József életéről. A könyvet Horváth Erzsébet, a költő felesége szerkesztette. A könyv keletkezéséről a „szerelem szélén is bátor” hitvest Fazekas István szóltotta meg.

- Németh László írja az Égető Eszterben: „Nemcsak hogy az emberek természete, célja annyiféle, még akik egymásnak valók, azoknak is másképpen jár az órájuk. Az egyik korán ér a találkozóra, a másik elkésik róla. Nemcsak a terveken, a szerelemben is.” A ti órátok különös pontossággal, egyformán kattogott. Talán ezért is lehet ilyen szép ez a róla szóló, öt megidéző könyv. Kérlek, mondj a keletkezéséről valamit!

- Késik halálom./Már az ötvenegyedik/lomb zúg a fákon. - írja 1992 című haikujában Utassy József. Tízennyolcszor együtt lehettünk még tanúi, második éve nélküle „zúgnak a lombok”. Megannyi gyönyörű nekrológ, helyét megerősítő tanulmány, hiánya indította szeretetteljes emlékezés jelent meg róla. Kritikusoké, pályatársaké, barátoké, akik közel és még közelebb álltak hozzá.

/Eszmélése óta szentség volt számára a barátság. Kikezdhethetlen!/
Persze napvilágot láttak pályája során vele egyet nem értő, tehetőségét megkérdőjelező tanulmányok is. Tompa rímekről például - hát legyen. De! Az már ne legyen, hogy ösztönösege kérdőjelezzék meg! Bármily hihetetlen is mai világunkban, Utassy egyetlen szót ki nem mondott, egyetlen szót le nem írt, ami nem volt őszinte! Az 1973-tól ismétlődő, aztán társuló újabb betegségek is csak az írásképet nehezítették el. Dolgozott tovább, sorolta: mik is a teendői, tervéi, mit kell befejezni. Tudtam, ezek már nekem szólnak. Tematikusan válogatások, felolvasóestek, ciklusok, versdrámák alakultak, maradtak befejezetlenül. Nehéz sorsot vállalt és kapott, de méltósággal beteljesítette. Az emlékkörzés mellett a Pannon Tükör Könyvek sorozatban

a 70. születésnapjára megjelent Dalba fog az ember című könyvben a megpróbáltatások, tragédiák ellenére az életigenlő ember, a humor, vidámság, esetenként a harsány jókedv a vezérfonalam.

- Azt hiszem, hogy könyvednek nagy értéke a hitelessége és az irodalmi gazdagsága mellett az, hogy minden korosztály számára közelebb kerülhet. Akárcsak Dzsó költészet!

- Indulások ars poétikája: „Úgy megszólalni, egyszerűen, mint a népdalok.” 2002-ben is így nyilatkozik: „Nekem egy vágyam van csak. Az, hogyha valamit mondani akarok, legyen az a legegyszerűbb tömondat vagy bővített mondat, azt pontosan, gyönyörűen le tudjam jegyezni. Akkor vagyok boldog, amikor ez sikerül. Magamat a legpontosabban fejezzem ki mindig. Amíg eljutok a pontig.”

Zalán Tibor: Balatoni horgászat

(Gáll Ádámnak, abrahámhegyi stégjén)

Messzi madárraj örvénylik
a Gyönyörök Kertje fölött
Lecsap a nád közé fölviharzik
nyomában bangos kanyiórdögök

csapkodnak a nehéz légben
szétkarmolják fönt az eget
Angyalvér pereg a vízre Meghalt
Utassy Dzsó Arnya átinteget

a szélben nyögő nád közül
Imbolygó horgászúzó a létünk
táncol kicsit és elmerül

szánkba rettentő horgok akadnak
fölel az Emberhalász
s odadobja fejünket a Napnak

Oláh Zoltán: Ki maga is verssé lett

A halál szélén is bátor,
Utassyné Horváth Erzsébet;
költészetünk nagyasszonya
boldoggá avatott költőnk követének
hűsége halhatatlan ének.
Mellén mennykék medália;
egeket ámuló amulett.
A halál szélén is bátor,
Utassyné Horváth Erzsébet,
ki maga is verssé lett.

Sümege, 2012.01.25.

POTOMSÁG (P.S. HONVÉDŐRNAGY, MAGYAR KÖLTŐ EMLÉKÉNEK)

Lukáts János

Augusztus 2-án írom ezeket a sorokat, százhatvanhárom évvel ezelőtt te már két napja halott voltál. Ott feküdtél talán valahol a kút környékén, talán a hídnál (ott láttak utoljára a menekülőket, te álldogáltál, aztán futásnak eredtél), de lehet, hogy sikerült messzebbre jutnod, arra keletre, az erdő felé. Amikor tudódból a levegő végképp kifogyott, nyilván lassítottál, megálltál, vagy lépésben poroszkáltál tovább. És mindeközben lépésenként és pillanatonként fölmérted, hogy rohamosan csökken a távolság a magad szerény futása és az orosz dzsidások rohama között. Kerítették mindkét oldalról, meg hátulról is. Mindez már csak játék volt nektek, afféle öldöklési verseny. Akinek lova volt, vagy aki a harci szekérre fölugarhatott, már rég elmenekült, ott porzottak messze, Fehéregyháza felé. Már csak a maradék maradt, a gyalog menekülők. Ott, feljebb, éppen most veszi körül három kozák azt a botladozó honvédet, körbe forog, kardjával véd-visszaszúr, szánni való a kétségbeesett bátorsága. A dzsidával kiütik kezéből a kardját, a kozák hallet fordít, mintha otthagyná, aztán az oldala mellett dőf hátra, hogy a férfi mellét érje a szúrás. Szíven döfés, így végzed majd te is! Még tíz lépés, még öt. Nem, előbb még azzal végeznek, aki ott a bokor tövében térdel. Nem rejtőzik, - sebesült. Te majd utána következel. Az erdő messze, a két dzsidás közel. Három, négy, öt.

Potomság.

De hát miért vagy te gyalog? Őrnagy vagy, szárnységéd. Gyönyörű lovat kaptál a vezértől, aki kedvel. Aki szeret, aki ugyan katonaeMBER, de megsejtett valamit a talentumodból. Vagy csak látja, hogy más vagy, mint mások? A saját lovát adta neked. Nagy hadimént, lehet, hogy neki túlságosan magas volt és széles az a ló. Hiszen a vezér alacsony, nehéz neki nyeregre szállni, meg az egyik szeme is rossz (hogyan volna rossz, orosz gránát tett róla, hogy rossz legyen, meg egy homlokvágás, kardtól). A vezér persze nem azért adta neked a lovat, mert neki nem kellett, de mert tudta, neked kell a ló. Neked ló kell, csak úgy vagy biztonságban. Vagy a fenét, ki van biztonságban kétszázézer orosz és százhetven ezer osztrák között. Na persze! Szép mén, remek mén! Csak éppen enni kér. S ami enni kér, azt etetni kell! Miből? A családnak pénz kell, az utazásra pénz kell, a ruhára... A lóra nem jut. Fizessenek a veseidért, hiszen te mégis az vagy, aki vagy: költő. A honvéd, - ezer példányban, vagy tízezerben. Vegyétek meg, nyomtassák ki és osztogassák a katonáknak. Mint imát, főhászt, amit olvas-hat, szavalhat, amin örömeiben-bánatában elszemelgethet harctéri magányában a honvéd. Száz forintot kértél érte, száz forint nem sok, neked egy vagyon. A családnak útiköltség, neked új csizma, a lónak elegendő abrak. A kormány sokallta a száz forintot, a felét kapta. Ezek mentek el számlálatlanul, nyilván fontos és halaszthatatlan célokra. Még hasznalatlanok... A forradalmi kormány nem ad a forradalmi költőnek, hagyjuk, minden kormány - kormány, a költészetben fontosabb rovatok vannak, mint egy buzdító vers. A lovat el kellett árvereztetni, a vezér lovát, a te lovadat. Akkor most harcolhat gyalog az őrnagy úr! Futhat a maga lábán, az orosz dzsidások kerítenek, visszafogják a ló zablját, minek fússanak tovább. Kímélni kell azt az állatot.

Potomság.

Forró a nyár, a holttestek hamar bomlanak, ideje mielőbb a föld alatt tudni őket. Amikor az oroszok végeztek a véres munkával és ellovagoltak, hamarosan megjelentek a segesvári polgárok és a héjjasfalvi polgárok, kapával, ásóval. Még megfertőzi a kutakat, a levegőt, ne búzóligőn itt ez a sok dög! Gódröt nekik gyorsan, aztán bele. Itt már vége a szabadság-harcnak! Ott a régi kőfejtő, alján a vízmosás. Húzd bele őket, Franz! Azt a jó csizmát nem kéne...? Hagyd a fenébe! Ez itt még mozog! Majd megdöglik odalent, siessünk, Joseph! Még visszajön valamelyik kozák, oszt azt hiszi, magyarok vagyunk! Hozzád beszállásoltak valakit? Hogyne, egy majort. Er ist ein braver Mensch!

Potomság.

Két magyarországi népcsoport is vetekezhette a családfelett. Az egyik nagyon vetekezik érted, a másiknak eszébe se jut. Ahol nagyon vetekeznek érted, minden évben letörök vasbottal a kardodat vagy a lantodat, többnyire a márványkaroddal együtt. Mert, hogy szobor vagy, Sándor, a város ligetében

állsz. Abban a városban, amelyet te még magyar fővárosként ismersz, amely ma ismét főváros, de nem magyar főváros, ne kérdezz semmit, Sándor. Azt se, hogy ha maguknak perelnek, akkor a szobrodra, amely az ő fővárosukban áll, miért csonkítják meg, öntik le és firkálják tele. S ha mégis kérdezni akarsz, talán őket... A szabadságharc éppen elbukott (igen, Sándor, tudnod kell: elbukott!), amikor több ezer fős fegyveres alakulatót állítottak föl. Ők, a te néped. Hogy mivel? Osztrák és orosz fegyverekkel. Hogy ki ellen? Hát a magyar szabadságharc ellen, amelyet addigra már levertek. Nem ők, ők csak parádeztak. Gyűlölködték és páváskodtak, azaz: rendet csináltak. Aztán leszerelték és hazaparancsolták őket. Igen, ez ugyanaz a nép, amelyiknek a másik fele becsülettel harcolt a magyar szabadság mellett. Nem, mert ilyen vagy amolyan az anyanyelve vagy a vércsoportja, de mert a Kárpát-medencében a jövő zálogát a magyar függetlenségi mozgalomban látták. Az egyenruhásoknak árvalányhajas kerek kalap volt a fejedőjük, százötven évvel később ugyanezt rendszeresítették legújabb kori hadseregükben, emlékeztetőül. Mire is? Sándor, azért minden március 15-e után kinő ismét a karod, márványunk, kurásznik maradt még. Nekik meg vasbotjuk...

Potomság.

A tábornokok, Sándor, a tábornokok csúnya véget értek. Meghaltak a hazáért, de nem harcmézőn, őrnagy úr, vesztőhelyen végeztek tízenhároman. Alig két hónappal utánad. Közülük többen puskaport alig szagoltak, hivatalnok-tábornokok voltak, szemüvegesek, egyenruhát csak szemle alkalmával hordtak. És mégis odaálltak a fegyverletételhez, megadták magukat kegyelemre, a hadbírószágon érvekkél pöröltek, nem éltek a szökés lehetőségével. Pedig az oroszok örültek volna, ha megszöknek a magyar tábornokok, és életben maradnak. Az osztrákok örültek volna, ha megszöknek a magyar tábornokok, és sikerül elfogni vagy szökés közben agyonlőni őket, akár a gyáva nyulakat. Nem tették meg, nem is kaptak kegyelmet! Volt, aki kapott! Tudod, mi volt a kegyelem? Kötél helyett golyó! Voltak közöttük rossz katonák, voltak bogaras hivatalnokok, voltak legénykedő világfiak, Sándor, a bitó alatt ezek a ráncok és karcok mind eltűnnek. Volt köztük örmény, nem is egy, volt német és osztrák, volt szerb, volt horvát származék, némelyik egy szót se beszélt magyarul, te is tudod. Bár némelyik magyar tiszt is jobban beszélt németül, esetleg franciául, ahogy évtizedeken át megszokta a hadseregben, a szalonéletben. Te két főtiszttel is afférba kerültél, Sándor, megírtad, megírták. Leteregettél, leváltották, kabátgombok miatt okvetlenkedtek veled. Rendszabály, őrnagy úr, rendszabály! A két tábornok közül az egyik bitón végezte, a másik túlélte a harcot, szinte egyetlen főtisztként. Tizenhároman a magyar szabadságért haltak, bátran és önként, Petőfi Sándor őrnagy, tudod, hogy egyetlen egy sem nyugszik közülük magyar földben?

Potomság.

A kormányzóval nem kedvelték egymást, és nem csak a száz forint miatt. Volt hiúság a dologban, nem is kevés. Sajt az ősz vezér úgy kedvelt téged, mert a saját lovát adta neked, mert az elkobozott rangodat visszaadta. A hír, hogy paraszthadakkal állsz a Rákoson, számárság. Egyikőtök se hitt benne, de őt zavarta, hogy te rólad föltételezik. Ti ketten voltatok a forradalom, az utókor úgy mondja: kéz a kézben. Találkoztatok-e bármikor is személyesen? A kormányzó két héttel Segesvár után külföldre menekült, a törökhöz, a mohamedánhoz, a Balkánra. Az ő személyét biztosítani kell, a jövő záloga. Soha többet nem lépett magyar földre. Temetése a legnagyobb magyar temetés volt, sírja a legnagyobb magyar síremlék. Megérdemli. A te személyedet nem kellett biztosítani, nem voltál záloga a jövőnek. Nem volt temetésed, nincs sírod, Sándor, se kicsi, se nagy. Talán valamelyik tömegsírban osztod a sorsot harcostársaidal. Az emigráció keserű kenyér, őrnagy úr, megeszi a lelket, az ember legjavát. Gyalázatos marakodások és kicsinyes irigységek színjátéka az emigráció, az ingyenélés és az idegen hatalom kegyeinek farkcsóváló keresése. A színész (Egressy Gábor, ismered, tapsoltál neki a pesti magyar színházban) egy évig bírta, aztán hazajött. Inkább a meghurcoltatás, a tiszta lelkiismerettel vállalható börtön, mint tanúság a bálványozott nagyok lelki leromlásában. A volt miniszterelnök (nem a márciusi) terhelő bizonyítékokat szállított a kormányzóról, két és több színben tűndökölt. Az ősz vezér,

Sándor, a te tábornokod, mohamedán lett, renegát lett, janicsár aga. Megtagadta Krisztust, még ha színleg is. Kevesen követték, hívei (társaid) ezt már sokallták. Hazájáért tette, amelyet négyezer osztottak föl egymás között a hatalmasok, igaz, de te most az asztalra vágnál haragodban, Sándor. Igazad volna, még se tedd! Az számít, amit akard, ott, együtt tettedek, nem a vergődés testi-lelki kínja és a hányattatás.

Potomság.

Nagyon csekély, jelentéktelen dolog - ezt jelenti. Ez volt az utolsó szó, amit életemben hallottunk tőled. Amint előrúnt a kozák lovasok karéja, a porfelhő a menekülők nyomán, amint az esti napfény megvilant a dzsidák vashegyén, - akkor mondtad. Amint rémülten figyelmeztetett a doktor, maga visszahúzódott a sebesültek lazaretéjébe, te pedig előrefutottál a halálra szántak közé. Hogyan jutott eszedbe, miért éppen ez a szó? Nem tudtad vajon, mi vár rád? Bízta a vezérben, a szerencsében, a futásban, magadban? A huszonhat éves ifjú legénykedése volt ez, a szárnyaló lélek harcra kész kiáltása? Vagy éppen, hogy mindent tudtál pontosan, őrnagy? Láttad már napok óta a szűkülő harcteret és a fulladozó életet? És most - tudtad, - itt befejeződik? Az a kozák lovas hozza dzsidája hegyén a halált, amelyik ott, a kukoricás sarkánál bukkan elő, vagy az a kucsmás jobbról, a pej homlokú lovon? Kettejük közül melyik, - kétséged már csak ebben lehetett. Lepergett már a halálotat korábban is? Nem a világszabadságos versben, ott persze, igen. A magad halálát, annak az egy embernek a halálát, aki te vagy. Bizonyosan megírtad, hiszen magyar vagy, hiszen katona vagy, hiszen költő vagy. Vagy soha nem tettél ilyet, hiszen élő vagy, aki élte és győzelemre születte? Mi mára számítgat egy élő, mint életre, még ha mondja is, hogy a halált bele-szerkeszti verseibe, bele álmaiba, - az életbe nem szerkeszti bele. Mondta a szó: nagyon csekély, jelentéktelen dolog, azaz: potomság. De mondhattad-e volna másként az átlátott és megérezett halált, a nincsen tovább! hangozhattad-e volna másként a gyalogosan menekülő költő-őrnagy száján, mint a te fanyarul becsmérlő, visszafogott, mindent latra tevő, utolsót sóhajto, magad megörző módján? Ami volt, elmúlt, ahány lélegzetvétel még hátra volt, egy számjegyűre csökkent, minden út a segesvári domboldalra vezet, ott kell a léleknek kiömlenie!

Potomság.

Kedd, kedden esett az ütközet, kedden jó dolgok nem történnek. Összesen 2700 főből állt a sereg, 16 ezerből az ellenség, hat-szoros túlerő, tüzérből tízszeres. És lélekben...? Támadni felelőtlenség, nem támadni hiba. Támadni istenkísértés, nem támadni elszalasztott, egyetlen lehetőség. Két orosz sereg között, mintha nem venne tudomást az egyikről, úgy támadta meg a vezér a másikat. Oroszok? Te, Sándor, tudod, hogy az oroszok nagy része lengyel volt! Amikor húsz évvel korábban eltiporták az ő forradalmukat, belekényszerültek az orosz hadseregbe. És hát, egy ilyen maroknyi lázadó ellen, mint a magyar szabadságharc, elég a közelben állomásozó lengyel ulánus és kozák dzsidás hadtest. Magyár-lengyel barátság, - ezt a fejezetét elfelejtjük. Az oroszok nem hisznek a szemüknek, színlelt támadást gyanítanak, miközben hátukban bizonyára fölfejlődik a magyar főserg. Nincs főserg, ennyi az egész, de ezt csak Bem tudja, meg a suhancokú tüzérfiúk, akik üdrivalgást hallatnak minden találat után. Találat pedig van, elesik maga Szkarjatin tábornok, már a hadsorokat úgy rendezik, hogy a visszavonulás rendben történhessék. Itt a délután, és a magyar támadás még mindig késik. Lüders, a túlélő tábornok rájön végre, nincs magyar főserg. Ez a maroknyi had van, ezek a tüzergyerekek. Haragjában általános támadást indít, és elkiáltja: Ma nem ejtünk foglyot!

Potomság.

Tizennyolc éves volt, hogy megismerték egymást, tizenkilenc, hogy feleségül vetted, húsz, amikor megszülte a fiatakat, huszonegy évesen özevgy, huszonkettő és újra asszony. Csodálatos és iszonyú négy esztendő, a te ragyogásodban, a te árnyékodban. Feleségek felesége. Júlia szivarozik és nadrágot jár (szőrnyűség!), rendben tartja a három szobát (amit te meg Jókai Móric telefistörök és teleszórjátok tervekkel, indulatokkal), kokárdát varr nektek a nagy nap vigíliáján, másnap megfoganja a szabadság fiát, nem tudja még, hogy a legszerencsétlenebb magyar árvát fogja a szíve alatt hordani. Utazik, rohan utánad, melletted, nélkülöd, csecse-

mövel, gyenge szemmel, gyenge tüdővel, Pest, Debrecen, Mezőberény, Nagyszalonta. A hírek tőled, a hírek rólad. A hír. Ő elhízi, ő tudja, hogy igaz. Az első, az egyetlen. Ő ismer téged, tudja: te nem esel fogságba, te nem sebesülsz meg, te nem kerülsz elő évtizedek múlva. Te csak meghalsz! Te Petőfi vagy! Lichtenstein herceg, az kicsoda? Osztrák hivatalnok, útlevegyi beamter? Júlia menekül. Mi elől: a zaklatások elől, te előled, önmaga elől? A kérdések és a szemek elől: Hol van Petőfi? Hova tetted Petőfit? Ki jöhet Petőfi után? De hiszen meg se halt! Várták visszatéréted, mert nem képzelhették el halálotat. Várták visszatérédet, hogy büntesd meg őt. Egy évet se várt, menekült a nevedtől. Menekült az emlékedtől? Egy halott szobor felesége nem akart lenni, vagy békés rejtkehelyet akart teremteni mindannak, ami belőled és belőle megmaradt? Egy nemzet özevgye lett, nem bocsátották meg neki a te halálotat. Ha veled hal - óriás, túlélt - törpe lett. Nem sok hiányzott, hogy óriás legyen, nem kellett sokat tennie, hogy törpe legyen. Az első után három gyermeket szült még, - életre, nem boldogságra. És, ha kinyitotta könyvét (a valódit, a benne élő), hogy olvashatta: „Ki könnyeden elfeledéd hivedet”? Kedélye elborult, szerelme elfonnyadt, a rák szétrágtá testét. Miattad, Sándor? Érted? Az árnyékok súlya alatt?

Potomság.

„Ide, ide, fiamat kezembe, Hadd szorítam a szívemhez őt!” Szorítsd, Sándor, nem szorítod sokáig, alig volt háromnegyed éves, és már árvának sírhatta magát. Pedig jó apja voltál, okos és szerető apa. És jó anyja is volt, sőt jó mostohája, gyámja. Jó volt hozzá István öcséd is, embert akart faragni belőle, még ha parasztment is, helyben maradt. Mindenki jó volt hozzá, - csak a sorsa nem. Szökésből szökésbe szökött, menekülésből menekülésbe menekült. A te fiad volt, nála csak te vándoroltál többször Magyarországon gyalog, kocsin, cél és biztonság nélkül. De te tudtad, hová visz az a két rongyos csizma, vándorlegény. Ő csak azt, mi elől menekül. Sándor, te előled! Nem, ez így nem igaz! A neve (a neved) elől, az emléked elől, az embe-ri reakciók elől, amelyek rettenetek voltak, ha hordozói gyűlöltek Petőfit, és borzasztók voltak, ha viselői rajongtak Petőfiért. Nem, költő semmiképpen, ő inkább színész... De hiszen te is! De te ott kezdted a pályát, ő ott is végezte. Erős fa gyenge ága - nem az ismeretlenségbe halt bele, a túlismertségbe. Valamiben azért megelőzött, Sándor, nálad is fiatalabb volt, amikor vége lett, huszonkét éves. A jó öreg kocsmáros, a legszeretőbb anya, István öcséd és Zoltánka - már régen együtt vannak. Te hiányzol közülük!

Potomság.

„Itt járt Petőfi. Mi is bujtattuk. Üzeni: visszajön.” Száz alakban született újra, száz szélhámos öltötte magát, kihajtott fehér gallérodra, és nyíratra (vagy ragasztotta) franciásra-kackiásra szakállkádát. Hazudtak, ettek-ittak, eszeleltek? Visszaéltek a neveddel, a jó lelkek örök hízelvényével? Hát persze! A hit, Sándor, a vágyakozás utánad, nagyobb volt mindennél. Egy nép óriásira nőtt és törpére tört hite akart téged mindenáron újra megteremteni. Tudták az udvarházak, a parókiaiak, a polgárlakok lakói, hogy nem te vagy, aki Petőfiéne mondja magát? Egy idő után, persze, tudták. De jó volt hinni, jó volt bízni, regényes álmokat szőni a dicsőségről, amely nem is olyan régen volt, és a dicsőségről, amely, ha beszélünk róla, hátha valóságos szövedék. Aki Petőfiéne mondta magát, magyarnak mondta magát. Jó volt még egyszer hinni, hogy bátrak vagyunk és játszunk az életünkkel, mert magát Petőfit látjuk vendégül és bujtatjuk. A magunk kis mindennapi zendülése volt ez, szabadságharc bekeidőben, ahol a nyúlászív is lehet hős, az óvatos is rettenhetetlen.

Potomság.

„Petőfi önerét mártja, Ujjal a hon nevével áldja.” A tisztaszoba falát díszítetted, a szentek házi arcképcsarnokában foglaltál helyet. Pedig, aki képedet a szentély falára (vagy a kocsmá falára) tűzte, már maga is tudta a költőtutóddal együtt: „Csitt, mindez ponyva ma, dalnok, Jó bajtárs lett ama zsarnok!” Így aztán, Sándor, a képed mellé egyik oldalt a kormányzó képe kerülde fel, a másik oldalt pedig annak az ábrázata, akit életében véreskezű kamaszként emlegettek, aki azután puritán, agg királlyá légiestül. Te szikla maradtál, de a kor alaposan megpuhult, meg el is sivatagosodott, egyre inkább csikorgó sziklamorzsza lettél a rozoga malomkerekek közt. Már állt a

szobrod a pesti Duna-parton. Az első, nagy sokára, a megszavazott, de csak nehezen csordogáló nemzeti közadakozásból. Aztán gomba módra nőni kezdtek a Petőfi szobrok városok-falvak főterein, a Petőfi utcák és Petőfi terek metszéspontjában. És mire minden település bronzba álmodta a maga Petőfijét, széjjelhullott az ország, széjjel a nyelv, a bölcs aggastyánt letépdették a falról, a Petőfiiket (a Kossuthokkal együtt) beolvasztották, hogy idegennevel és viselőtű költő- és forradalmárcokart formáljanak belőlük. Ahol szoborba faragóid elég gyorsak és elég bátrak voltak, ott padlásokra, istállóba menekítettek, a nemzet és a padlás sötétjében aztán valóban kezelt foghattatok a kormányzóval. Hitelesebb emigráció volt ez, mint a félszázaddal korábbi. Evilági tisztítótor. Te hideg bronzfödet kokcoltatad, rejtegetőd a saját (nagyon is megkondolatlan) fejével tette ugyanezt.

Potomság.

Szobrod állt mindenhol, sírod nem volt, nyughelyed - ki tudja, hol. Minden Petőfi-szobor volt a sírod, és minden Petőfi-sor egy-egy sírvers fölötted. Fellengzős ez így, de éppen hozzád olyan nagyon illett ez a (meg ne haragudj a szóért!) ez a sirtalanság. Ez a bizonytalanság, ez az elperelhetetlenség. Az érzés, hogy egy nemzet halottja vagy. Ahogy élőnek is egy nemzet nyughatatlan és garabonciás élője voltál, halottnak is egy sírdombhoz köthetetlen, halottnak elképzelhetetlen élő vagy. Aki Segesvárnál nem a földbe, hanem inkább a mennybe szállt. Petőfi mértékű, egyszeri és megismételhetetlen volt a földi pályád, befejezetlen és tovább szálguldó üstökös lettél halálotatban is. Borzasztó lett volna, ha százhatvan március százhatvan idusán kivonul megannyi hívő és hitetlen híved, szírmot, virágot, koszorút rak le sírod köré, majd hazavonul megnyugorva. Ünneppel multával pedig kocsi számra gereblyézhetné volna össze koszorúidat a temető. Aki pedig kérdezni tudott és kérdezni mert (mert azért mindig voltak ilyen megalkodottak!), az megkérdezte rólad szólvá: Hol a szem, szemével farkaszemet nézni?!

Potomság.

Abban az esztendőben, Sándor, Magyarországon március októberre esett, és az októberi ifjak semmivel se voltak rosszabbak a márciusiaknál. Kedden kezdődött, és kedden néha csodálatos dolgok történek. Tizenkét napunk volt rá mindössze, hogy a magunk Tizenkét Pontját megvalósítsuk. Tizenkét nap irtózatosan kevés, és irtózatosan sok! A szabad sajtóknak csak egyetlen mondat széjjelkiáltására volt ereje: „Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal, hazudtunk minden hullámhosszon!” Mintha a te szavad süvöltött volna ebben a mondatban. Aztán ez a forradalom is elbukott, Sándor. Most elég volt hozzá az orosz fegyverek jelenléte. A megtorlás a sokszorososa volt az aradinak, az elesettek harmincöt éven át csak földben voltak, nem nyughelyen. „Holttestükön át fújó paripák szálguldottak...” - nem a kivívott diadalra, hanem hogy még emléküik se maradjon. Az emigráció fél évszázada tart, magyarok százezrei szakadtak le a nemzet testéről, - örökre. Az elbukott forradalmak és megtorolt felkelések országa a miénk, a szabadságról szólt, ünnepi álmokat a féken tartott hétköznapokon kell valósággá változtatnunk. „Nem gyávbában, mint amennyire muszáj.”

Potomság.

Egy-két kősa hír és hírhezöz érkezett, hogy Szibériában sírodra leltek. Megelevenedtek a fogolyhajítás évei, a fogság évtizedei, a szabadulás az idegenben, az újrakezdes illúziója, majd az igralmas halál, - mindez a Bajkál-tónál is messzebb, valahol. Homályos szóbeszéd, emlékezés az emlékezőkre, alig álcázott üzlet sanda szándékával. Sok minden volt a hírekben, csak Petőfi nem, csak költészet és személyiség nem. A sírt, amelyet százötven év milliónál több sírja közül a tíz-édnek kivezettek, felbontották. A Bajkálon túli temető sarkában az „idegenhitűek” nyugodtak, amíg hagyták nyugodni őket. A csontvázat - orvosok mondták - gyaníthatóan egy asszony hordta életében, alighanem a falu réghalt zsidó kereskedői közül valakinek a lánya. Sándor, te zsidó lány sose voltál életben, fektesztétek vissza azt a csontvázat, hogy az álmát tovább aludja, a háborgatásért kérjétek bocsánatot. Hogy ez a keskeny csipőjű, alacsony csontváz hozdozta-e azt, akit életében Petőfiéne neveztek, nem derült ki bizonyossággal. Akiben így él a hit, táplálja és vesse szemét a Bajkál-tó irányába, az Úr színéhez Segesvár és Barguzin egyformán közel van. De, alighanem többen vannak, akik a lelkekben élő és a lelkekben hordott

Petőfi képet megingathatatlanul hordozzák tovább, nem cserélve föl bizonytalan és porló, idegen csontokra.

Potomság.

A magyarországi rádió (talán éppen az önmagára igényes Petőfi adó) fiatalokat hívott meg műsorába, hogy korszerűtlenségedet hangoztassák. El is röfögtek szépen mindannyian, hitel (az ő hitükkel) tuszkoltak át az irodalom hátsóudvarába. Aztán kerestünk téged, Petőfi, a megkérdoztetek szegényes emlékeztetük mélyén kotorásztak, szülővárosod első embere egyetlen versed címét sem ismerte. Kínlódásán jóízűen kacagtunk, pedig sírnunk kellett volna e közös szegényünkön. Valamelyik következő márciuson (a márciusok és az októberok akkoriban egybeestek, egyformán ünnepezték és egyformán büntették őket) azért más ifjak megtaláltak, és éppen a te időszerűségedet

kiáltották el. A Lánchídon vonultak éppen át (amelyet Széchenyi épített, Haynau avatott - magyar híd!), amikor a híd két végére hatalmi pecsétet ütöttek, és annak az esztendőnek a márciusi ifjait gumibottal kergették széjjel. Sándor, te emlékezhetsz rá, az osztrák sorkatonaság 1848. március 15-én télen maradt a fegyvertelen tüntetőkkel szemben. Százharminc s egynéhány évvel később jeleskedtek a rendtevében a rend magyarországi őrei, meg azok a magyarországi civilek, akik csak a te ünnepeden szoktak fegyvert fogni - a téged ünneplő ifjak ellenében. A sikeres embervadászat fölötti örömeben pedig - most téged idézlek és profanzállak - a Helytartótanács elégedett vala és hencnegni méltóztatott.

Potomság.

Fut az idő, a mi időnk, te ezt persze nem érzed, Sándor. Be kell lépni az új évszázad, sőt az új évezred kapuján. Mít lők-

jünk ki, hulladékot, mit hurcoljunk tovább még egy darabig, és mihez ragaszkodjunk, mint szemünk világhoz? És felőled is szólni akartam, valamely bölcs számvetést készíteni rólad. Te mégis, mindenk föltött költő vagy, őrnagy úr, aki századokra átformáltad a szót szájunkban, s a gondolatot agyunkban. El akartam mondani, hogy a szabadság és az emberiség fogalmait ma is úgy ejjük, ahogy azt te-ti megfogalmaztátok. Akkor, ott, a másfél nehéz és gyönyörű év alatt. Akartam szólni arról a csodáról, a magyar szellem és nyelv csodájáról, amely téged, a szerb származék apa és a szlovák eredetű anya gyermekét hiteles magyarrá formált. És bizonyító rendbe kívántam állítani számos emberi, költői, politikai s ki tudja, még milyen érvet, - amikor kezembe került egy könyv. Nem rólad szól ez a könyv, Petőfi Sándor, de mellékesen (nagyon is nem mellékesen!) te is kaptál ben-

ne másfél sort. A legnépesebb és legbefolyásosabb magyarországi nemzetiség történetét veszi sorra a vaskos kötet. Már a rómaiak korában is itt éltek ők, - írja, - jóval a magyarok előtt, s ami csak szép és jó ezer év alatt esett e tájon, mindent ők cselekedtek. Egészséges önbecsülés ez, tanulni kellene belőle! A testes mű 434. lapján (jó hátul, ahol már ellankad a figyelem) olvashatja, aki eljut odáig: Már a reformkor egyik legnagyobb hatású és kimagasló egyéniségének, Széchenyi István grófnak az újra-magyarosító gondolata is németellenes volt, de még veszélyesebbnek tekinthető Kossuth Lajosnak és Petőfi Sándornak az asszimilációt erőltető nacionalizmusa. ...A magyar politikusok a magyar költők és írók nacionalista gondolatait magukévá tették... (Ezek a magyar politikusok már csak ilyenek! No, nem mind!) Ezt a könyvet egy időben jelentették meg Magyarországon ma-

gyarul és Németországban németül, hadd tanuljon egy kis magyar történelmet az a német is. Ti, akik egykor élteket, mindezt persze tudjátok, és nyomon követitek, én mindezt csak mihez tartás végett mondom. Hogy, akik ma élünk, mi is minél többet megtudjunk mindebből. Nem éltél és nem haltál hiába, Petőfi Sándor, e könyvnel meggyőzőbb bizonyítékkal aligha szolgálhatok. A néped természetesnek érzi nevedet, és már el-elfelejtget, beépültél lelkebe, be nyelvébe, szellemébe. Ünneped Magyarországon piros betűs, születésed napja az esztendő kezdete. Mindez rendben is van, a nagyok sorsa ez, az élő költők megszobrosodásának természetes folyamata, ha tetszik, ha nem. De, hogy az ellenségeid (vagy akik nagy büszkén közüjük sorolják magukat), százötven év távolából is ilyen haraggal és félelemmel emlékeznek rád, Sándor, ez nem potomság!

EGY ZSÁK RUHA

Baley Endre

Dühöngött a tél, Budapesten mínusz tizenöt fokot mértek a belvárosban. A járdák szélére hordott hó jeges buckáit úgy kerülgették a didergő emberek, mintha attól tartanának, őket is magába zárja valamelyik. A rádió és a televízió negyed óránként kántálta a szmogriadót, és a szállóporkoncentráció miatt a fekete és piros matricájú autók nem közlekedhettek a városban. Felhívták a lakosság figyelmét, hogy aki csak teheti, ne fűtsön fával vagy szénrel, de mindenki tudta, hogy a kérésnek úgysem lesz foganatja. Nemcsak az tüzelt, akinél nem volt gáz bevezetve, hanem az is, akinek kiegészítő fűtőként volt kandallója vagy cserép-kályhája. Estére az utcák elnéptelenedtek, az emberek igekeztek minél előbb hazaérni az otthon melegébe.

Jani fél nyolcig bírta az útkeresztződésben, ahol - bár tiltott a koldulás - reggel óta járt fel s alá az autók között, míg pirosat jelzett a lámpa. Aznap szerencséje volt, mert egy férfi, aki gyakran adott neki párszáz forintot, egy zsák ruhával ajándékozta meg. Az ajándékozás nem ment zökkenőmentesen, mert még mielőtt kiemelhetné volna a ruhászsákot, a lámpa zöldre váltott. Néhány türelmetlen autós dühödten dudálni kezdett, mire az ajándékozó mosolygva kért bocsánatot, és mozdulataival jelezte, egy kis türelmet kér tőlük.

- Rohadjá' meg, mé' nem mész má'! - harsant fel a mögötte várakozó autó leeresztett ablakából, de az autós átadva Janinak a zsákot, nem indult el, hanem zsebeiben kutatott.

- Mi van? Te is csöves vagy?

Az autós ekkor - még mindig mosolygva - az arrogáns ablakához lépett, és csak ennyit mondott:

- Tudod, ha te kerülnél bajba, neked is segítenék.

Az arrogáns nem tudott ezzel mit kezdeni. Egyszerre akart kiabálni, és megszegyenülve bocsánatot kérni. Nem tudta mit tegyen, így lehajtott fejjel, nehogy a másik szemébe kelljen nézni, felhúzta az ablakot. Jani eközben reszketve nézte az eseményt. Fázott, de azt már megszokta. Azonban a félelem legyőzhetetlenül vacogtatta fogát. Bizony előfordult már, hogy kapott valamit, amit a következő pillanatban néhány ütés kíséretében elvettek tőle. Most attól félt, az arrogáns ember visszajön majd, és mint egy futball-labdát, szétrugdossa. Ötvenhat éves volt, de legalább tíz évvel idősebbnek látszott, amin csak tovább rontott, hogy törött orra belapulc arcába, és néhány hiányzó fog is tanúskodott az utca kegyetlen törvényeiről. Pedig Jani sosem köztöködött, és amikor csak lehetett, kerülte a konfliktushelyzetet.

Az adakozó autós visszaült kocsijába, mielőtt a lámpa ismét zöldre váltott volna. Még intett Janinak, aki továbbra is reszketve integetett, és a végén többször meghajolva fejezte ki háláját a távolodónak, de közben fél szemmel az imént még kiabáló embert figyelte. Szerencsére nem történt semmi, a férfi már Janira sem pillantott.

- Remélem, nem jön vissza - gondolta, és behúzódott a felüljáró alatti sötét zugba, hogy megnézzé, amit kapott. A zsákban talált egy prêmes bakancsot, két nadrágot, ingeket, trikókat, pulóvert, egy kifakult téli kabátot és egy kissé már molyrágta női irhabundát. Jani elmosolyodott, és magához ölelte a bundát, majd szépen összehajtogatva a zsákba helyezte. Erre túrte rá a többi holmit, a kabát és a cipő kivételével. Nem emlékezett már pontosan, hányas a lába, mivel azt sem tudta, mikor vásárolt utoljára cipőt. A bakancs negyvennégyes volt, és lötyögött soványra fogyott lábfején; de melegebb volt, mint az a félcipő, ami megmaradt, miután két hete kirabolták. A kabát is nagyobb volt a kelletnél, de legalább működött a cipzárja, és a gallérját is magasan összehetett gombolni. Eligazgatta magán, mintha csak bálba indulna, majd lezserül zsebre tette volna kezét, de abban volt még valami. Egy pár bőrkesztyűt húzott ki belőle.

- Majd legközelebb visszaadom. Biztosan véletlenül hagyta benne - motyogta jobb híján önmagának.

Lehajolt a zsákért, és akkor vette észre, hogy valami papírdarab is kiesett, amikor kivette a kesztyűt. Felemelte, és a távoli lámpa felé fordítva látta, hogy egy ötezes az.

- Most már abban sem vagyok biztos, hogy a kabátot is nekem szánta, bizonyára véletlenül rakta a ruhák közé. Holnap visszaadom ezt is.

Összetúrte az elnyűtt, régi kabátot, majd a kitaposott félcipővel együtt a zsákba helyezte. Ezután hátrára vetette a nagy batyut, és elindult a közeli éjjel-nappali felé, hogy bevásároljon az aznap összegyűlt ezerkettőszázhetvenöt forintot.

- Micsoda meglepetés lesz! - mondta magának mosolygva, amikor a bolthoz ért. Bizony sok boltvezető elzavarta már, de ez a hely biztonságos volt. Két testvér, Péter és Imre vitte az üzletet, és néha még ajándékba is kapott tőlük élelmiszert vagy egy üveg sört, ha nyáron nagy volt a hőség. Aznap Imre volt a boltban. Mikor Jani belépett, Imre előre köszönt neki:

- Na, mi van Janikám? Hogy ment ma? Gyere, igyál egy forró teát, és ha kérsz, teszek bele egy kis szíverősítőt is!

Jani letette a zsákot a földre, és miközben megitta a teát, elmesélte Imrénak, mi történt aznap, kikkel, mit beszélgetett, mennyi pénzt kapott. A zsák ruha történetét legvégére hagyta. Imre hol fejcsóválva, hol nevetve hallgatta, mert Jani viccesen tudta előadni a dolgokat, még akkor is, ha a vicc tárgya éppen ő maga volt. Amikor kifogyott az aznapi eseményekből, bevásárolt. Kenyeret vett, olcsó baromfipárizsot, két narancsot, egy tubusos sajtot és egy liter tejet. Magában összeadta, és kibérült, még legalább hétszáz forintja maradt. A szeszies italoknál az alsó sorban sorakozó olcsó borokból kiválasztott egyet. Már épp rakta volna a kosárba, amikor meggondolta magát, és visszatette a polcra. Felnézett a középső sorra, és meglátta, hogy háromszázzal drágábban már Egri Bikavér kapható. Pont annyira, amennyi számítási szerint maradt. Egy pillanatra még töprengett ugyan, azután mégis a kasszához indult.

- Mi az Janikám, ünnep van? - kérdezte Imre nevetve, de ő csak a fejét csóválta, nem válaszolt.

- Na, nyögöd ki már! Vagy titok? - incselkedett vele Imre.

- Dehogyan titok Imikém. Nem nekem lesz, meglepetésnek szánom.

- Ahogy gondolod Jani - lépett vissza egyet Imre. - Nem akartam turkálni, ne haragudj!

- Semmi gond Imikém. Mennyit fizetek?

- Ezerkettőszázötvenet Jani.

Jani leszámolta a pénzt, majd egy gyűrött nájlonszatyrot húzott ki a farzsebéből, és bepakolta, amit vásárolt.

- Várj csak Jani! - szolt oda Imre, mielőtt Jani elbúcsúzott volna.

- Itt van egy kis csokoládé, jól jön majd a hidegben.

- Köszönöm - válaszolta Jani. - Viszlát, holnap!

- Szervusz! - köszönt el Imre, és beletemetkezett egy bulvár magazinba.

Jani hazafelé vette az útját. Háromnegyed órányi járásra lakott a bolttól, a harmadik kerületben az erdőben, egy sziklahasadék felett. Évek során egészen takaros viskót sikerült összeraknia. Igaz, gázfűtése neki sem volt, de az otthon melegét több-kevesebb sikerrel így is biztosítani tudta. Ahogy haladt felfelé a házak közt, a kutyák - már amelyiket egyáltalán kinn hagyta gazdjuk a fagyos éjben - mint mindig, most is megugatták, de ez inkább csak tréning volt számukra, semmint komoly atrocitás. Mikor elhagyta az utolsó házat, már csak kétszáz-húsz lépést kellett megtennie egy erdei ösvényen. Ott már nem volt közvilágítás, de a hold sugarai olyan erősen verődtek vissza a hóról, hogy nem is volt rá szükség. Pár lépés után Jani megállt egy pillanatra, letette a zsákot, és kivette belőle az egyik fehér inget, amiből turbánszerűséget tekert fázó fejére. Amikor végzett, a pulóverbe csavarta a bort és a csokoládét, majd újra visszarakta a zsákba, folytatta útját hazafelé. A kétszáz-húsz lépés után egy sűrű bozóton kellett átvágnia még húsz métert, és végre ott állt a viskó előtt. Az első itt töltött éjszaka óta halmozta fel a temérdek fölőt és pokrócot, ami a kunyhó falát jelentette. Sziszifuszi munkával jutott el odáig, hogy a szél alig tudott befújni, annyira szorosan egymáshoz illesztette az amúgy különböző szerkezetű anyagokat. A padlóra is nagy figyelmet fordított - ne húzzon alulról se a hideg -, mert a linóleum alatt egy kiszáradt perzsaszőnyeg, alatta pedig raklapokból épített padló biztosította a hőszigetelést. Az egyedüli fűthető helyiség a nagyvilág volt. Kifűteni így sosem tudták, de a rozsdás

kályha, amire három éve tett szert a kerület lomtalanításakor, jól jött, ha melegedéssel vagy éppen főzéssel volt szó. Jani kínosan ügyelt arra, hogy csak egészen száraz fát használjon, nehogy a füst feltűnő legyen. Soha nem gyújtott be, csak este kilenc után, amikor már senki nem járt arra. Ha nagy ritkán reggel, a hidegre való tekintettel mégis be kellett gyújtani, azt csak hajnali négy és öt között tette. Ilyenkor mindig meleg reggeli is készült. A kunyhó berendezését két matrac, egy asztalka, egy összetakolt szekrény a ruháknak, és egy másik az edényeknek, evőeszköznek alkotta. Amikor Jani belépett, Erzsike nyakig betakarózva, térdét állig felhúzza aludt a matraron. Jani letette a zsákot, és addig simogatta a nő fejét, amíg az fel nem ébredt.

- Nézd, mit hoztam! - azzal Jani meggyújtott két gyertyát az egyik szekrényen, és mint egy bűvész varázsolni kezdett:

- Mélyen tisztelt publikum! Teljes csendet kérek, mert ehhez a nagyszerű produkcióhoz ez elengedhetetlen. Önökön múlik, sikerül avagy sem. Hókusz-pókusz, bimbós lórusz, száraz kókuszreszelék, itt egy szép kabát, csak a kezem figyeljék!

Azzal előrántotta a kabátot, és odaadta Erzsikének. Erzsike pár éve még tanító volt, de sajnálatos módon egykori férje eladta fejük felől a lakást. Erzsikének ötvenévesen nem volt hová mennie, hiszen árvaházban nevelkedett, onnan került egyre feljebb, majd csúszott vissza magatehetetlenül.

- Ez meg volt írva - szokta mondogatni.

Janival a hajléktalan szálló előtti gulyáságyúnál ismerkedett meg hat hónapja. Jani maga elé engedte a sorban, és mellélült az asztalhoz. Erzsikének imponált Jani humora, optimizmusa, így hamar vonzalom alakult ki bennük, és nem sokkal később már testileg-lelkileg is segítették egymást a nyomorban. Erzsike boldogan fogta magához a kabátot, éppen a mérete volt.

- És mit szólsz az enyémhez? Na? - kérdezte Jani, és egyre csak forgott körbe, miközben, mint egy testépítő pózolt Erzsikének, aki nagyokat nevette csóválta fejét.

- Na, de várj csak! - intette türelmemre Jani. - Van itt még valami. Csukd be a szemed, nyisd ki szád!

Jani kibontotta a csokoládét, és Erzsike szájába helyezte. A nő továbbra is lehunyt szemmel ízlelgette, csetintgetett nyelvvel, miközben egyre csak mosolygott.

- És még nincs vége, ide nézz! - elővette a pulóvert, amit szintén az asszonynak adott, majd kibontotta a bort, és azt is felé nyújtotta. Beszélgettek, iszogattak, és nevettek, ahogy Jani előadta az aznap történeteket, majd lefeküdtek, és szorosan összebújva jól betakaróztak. Aznap inkább nem vacsoráztak, fontosabb volt a bor és egymás testének melegsége. Jani simogatta Erzsike haját.

- Holnap sütök neked reggelire pirítóst, és még sajt és szalámi is lesz rá! A bor meghozta hatását, hamar elaludtak.

Éjfélkor jött a szélvihar, ami felszakította a kunyhó egyik oldalát. A bor olyan mély álmodat hozott, hogy nem ébredtek fel rá. Jani utolsó álmában újra megjelent előző napi jövevénye, ő pedig visszaadta neki az ötezeset és a kesztyűt. A valóságban azonban Janinak erre már nem nyílhatott lehetősége, és a reggeli sem készülhetett már el, ahogyan a kályhában sem égett többet a tűz. Az éjjeli szélvihar még hidegebb levegőt hozott.

Baley Endre Csillagok közt

*Január kökény bokrában,
avar révületben,
gallyoppanásban,
hópihecsendben,
erdőkűsző hajnalban,
rozsabútvületben,
fagyöngykoszorúban,
lélegzettengerben,
holdfénypillantásban,
éj fénybúcsújában,
félnéztem az égre,
és magamat láttam,
miként csillagok közt
hazaértem végre.*

Baley Endre Barka himnusz

*Csillagra hízik az est kupolája,
billeg az ágon a rőt falevél,
márciust áldomik hóköpenyében,
télcsendet dúdol az északi szél.*

*Köppan a reggel a hold sarujára,
virrad az új nap a kerék alatt.
Pislog a város a füst ízű csendben,
napfényre tűzi az álmaimat.*

*Adj nekem Istenem, zöldet és kéket,
zümmögjön méhet az árvacsálnán,
tűzike nyíljon a tölgyfa tövében,
barkával írd meg a tél búcsúját!*

A HATÉKONY ÁLLAM ÉS A JOGÁLLAM KONFLIKTUSA?

*Bordás Mária*¹

BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK

Ennek a tanulmánynak a megírására az indíttatást az Alkotmánybíróság 184/2010. (X.28.) határozata adta, amellyel az Alkotmánybíróság megsemmisítette a különadót, majd ennek hatására a Parlament az Alkotmány módosításával, annak 32/A § (2) bekezdésében szűkítette az Alkotmánybírórság hatáskörét, azért, hogy a költségvetés és az adók, ne legyenek felülvizsgálhatók az Alkotmánybíróság által.

Az Alkotmánymódosítást követően számos konferencián,² és riportban,³ elhangzott, hogy a Kormány az Alkotmánybírórság hatáskörének korlátozásával veszélyezteti a jogállamiságot. Az érvek között szerepelt, hogy az Alkotmánybírórság hatáskörének korlátozása a hatalommegosztás elvét sérti, és hogy a kormány – visszaélve a parlamenti kétharmados többséggel – az alkotmányosság történetileg kialakult értékrendjével ellentétesen módosítja az Alkotmányt.⁴

A Kormány gazdaságpolitikai programjának központi részét képezi a hatékony állam létrehozása – többek között - a költségvetési mutatók javításával, az államadósság kezelésével, a közpénzek racionális felhasználásával, a korrupció visszaszorításával, vagy a közigazgatás elektronizálásával. Kormánypolitikusk részéről az az érv hangzott el, hogy a kormány a választóktól erre kapott felhatalmazást, de az Alkotmánybírórság túlzott mértékű hatásköre ezt akadályozza.⁵

Ezzel – legalábbis látszólag - szembekeverült a hatékony állam és a jogállam követelménye.

A jogtudomány képviselői részéről általános véleményként fogalmazódott meg, hogy a hatékony állam nem írhatja felül a jogállam szempontjait, a cél nem szentesítheti az eszközt. Volt olyan álláspont is, amelyek azokat, akik az állam hatékonyságának fontosságát hangsúlyozzák, egyenesen a diktatúra szálláscsinálóiként minősítette.⁶

Lőrincz Lajos professzor úrral – aki maga is több tanulmányában foglalkozott a hatékony állam kérdéseivel - egy beszélgetés-sorozat keretében próbáltunk választ keresni arra, hogy a hatékony állam és a jogállam valóban kibékíthetetlen ellentmondásban állnak-e egymással, illetve, hogy a két kategóriát eleve szemben állónak kell-e tekintenünk. Kérdés volt az is, hogy a hatékonyságot jogon kívüli kategóriaként kell kezelnünk, vagy a jogi szabályozás, önmagában is, elegend tehet a hatékonysági követelményeknek.

Természetesen nem mindenben értettünk egyet. A beszélgetések folytatására azonban már nem kerülhetett sor. A professzor úr emlékének ajánlom ezt a tanulmányt.

A JOGÁLLAM FOGALMA

A jogállamiság a legáltalánosabb értelemben a közhatalom jognak való alávettségét jelenti.

A jogállamiság egyik – Európában a liberálkapitalizmus idején kialakult – értelmezése szerint az állam szervei csak jogi felhatalmazás alapján járhatnak el, csak azt tehetik meg, és csak úgy, amire a jogszabályok feljogosítják.⁷ Ebben az időszakban vált gyakorlattá, hogy a parlament által hozott törvények a legfőbb jogforrások, amelyek végrehajtása a közigazgatás feladata, más szóval, a közigazgatás csak a törvények alapján, és annak kereti között alkothat rendeleteket.

A jogállamiság ebben az értelmezésben a joghoz kötöttséget és a törvényességet jelentette. Szokás ezt a jogállami koncepciót liberális jogállam⁸ elnevezéssel illetni.

Az állam tevékenysége – a köz- és magánjog kettősségéből következően – közjogi szabályok alá kerül, amelynek funkciója egyfelől a közérdek érvényesítése volt, másfelől pedig az egyének autonómiájának védelme az állami beavatkozással szemben.

A közjogi szabályozással szemben elvárás volt, hogy az állam szerveinek tevékenysége részletes jogi szabályozás alá tartozzon, annak érdekében, hogy a joghoz kötöttség elve minél következetesebben érvényesíthető legyen. A közjogi szabályozást - a közigazgatási jogdogmatika alapján - tovább finomították, a cél a jogi normák minél pontosabb körülírása és alkalmazása volt.⁹ Ennek a törekvésnek az eredményeként a közigazgatás egy idő után túlszabályozottá, a jogi szabályozás pedig öncélúvá vált, mert szem elől tévesztette, hogy a közigazgatás célja, végső soron, a közérdekű problémák megoldása.

Az amerikai közigazgatásban a jogállamiságnak ez a felfogása nem alakult ki – ellentétben az európai közjogi fejlődéssel – mivel nem volt olyan központi hatalom, mint Európában a feudális abszolutizmus, amelynek ellenében szükség lett volna az állam szerepének meghatározására, azaz az állami beavatkozás jogi eszközökkel történő korlátozására. Az amerikai felfogás központi hatalomtól való idegenkedését mutatja mégis, hogy az amerikai közigaz-

gatás kezdettől fogva decentralizált volt, az öngazgatás és az önszerveződés hagyományaira épült, és nem alakult ki a közjog-magánjog kettőssége sem.¹⁰

A parlament, mint a népszuverenitás gyakorlójának hatalma az európai liberális jogállami felfogásban semmilyen eszközzel nem volt korlátozható. A jogállamiságnak ez a liberális megközelítése formális, mivel a jogszabályoknak való alávettségét önmagában nem lehet jogállami, ha az állam – a parlamenti szuverenitásra hivatkozással – a jogi szabályozás tartalmának meghatározásában korlátlan hatalommal rendelkezik.

Az alkotmányos jogállam – amely a jogállamiság kritériumaként bizonyos elveket is felállít – az általánosabb értelmezésben azt a követelményt jelenti, hogy a törvényeknek az alkotmány rendelkezéseivel kell igazodnia.¹¹ Az alkotmány, mint alaptörvény, a kor követelményeinek megfelelő értékeket fogalmaz meg, alapjogok, és alapelvek formájában.

A legtöbb európai alkotmány, mint egyik alapelvet, maga is tartalmazza a jogállamiság követelményét, amelynek az alkotmányjog-tudomány és az alkotmánybírói jogértelmezés többféle értelmet tulajdonít. A közhatalom korlátozása szempontjából azonban az alkotmányos jogállamiság az alapjogok és a hatalommegosztás alkotmányban történő szabályozását jelenti.

A liberálkapitalizmus idején az uralkodó gazdaságfilozófia az állam gazdaságba történő be nem avatkozása mellett érvelt, amelyhez az alkotmányban a tőkés gazdasági rend alapjait lefektető gazdasági alapjogok szolgáltak biztosítékként. Ebben az időszakban az egyént az ugyancsak a közhatalom korlátozását jelentő politikai és szabadságjogok alkotmányos szabályozása védelme a túlzott állami beavatkozástól.

A közhatalom államszervek közötti megosztásának szükségessége - mint az alapjogok mellett a jogállamiság másik intézménye - már a liberálkapitalizmus idején is felmerült.

Azonban a legtöbb európai kormányzati rendszerben fennáll a hatalomkoncentráció veszélye.

A választásokon győztes párt, vagy pártok – a parlament és a kormány választási és kinevezési jogának gyakorlásán keresztül - ténylegesen uralhatják a parlament és a kormány mellett a többi közhatalmi szervet is, különösen azokat, amelyek nem testületként, hanem egy személyi vezetés alapján működnek. Ha egy párt kétharma-

dos többséggel rendelkezik a parlamentben, a közhatalom koncentrálódásának még inkább fennáll a lehetősége, különösen akkor, ha a kétharmados többség az alkotmány módosítását is lehetővé teszi.¹²

A hatalmi ágak szétválasztása Európában nem tudta betölteni a közhatalom korlátozásának szerepét, mivel közöttük az egyensúly nem volt megteremthető. Felismerést nyert, hogy a törvényhozás, végrehajtás és az igazságszolgáltatás valójában az állam funkcióit, és nem hatalmi ágait jelenti.¹³ Az igazságszolgáltatás, eltérő jellege miatt (jogalkalmazó és nem jogalkotó szerv) nem tekinthető a közhatalom olyan súlyú gyakorlójának, mint a törvényhozás és a kormányzás. A közhatalom valódi korlátozója csak a törvények megsemmisítésének jogával rendelkező alkotmánybírórság lehet.

A kormány hatalma a parlamenttel szemben is túlsúlyossá válhat. Kezdetben az uralkodó álláspont az volt, hogy a végrehajtás a törvényhozásnak alárendelt, mert csak a törvények keretei között, annak végrehajtásaként, alkothat rendeleteket. Később azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a kormány ténylegesen nem korlátozható a törvényhozó szerv által, mivel a gazdasági-társadalmi viszonyok bonyolulttá válásával a parlament egyre kevésbé rendelkezik azzal a szakutadással, amellyel a kormány szakértő apparátusa. Ráadásul a törvények mellett a kormány hatáskörébe tartozó rendeleti jogalkotásnak is egyre nagyobb jelentősége van.

A törvényhozásban tehát ténylegesen a kormánynak van meghatározó szerepe, más okból is: a kormány és a parlament közötti politikai összefonódás miatt a parlament nem érdekelt abban, hogy a kormány közhatalmának valódi korlátozója legyen,¹⁴ és a törvények előkészítése során a kormány valójában meghozza azt a politikai döntést, amelyet törvényi formában már csak szabályozni kell a jog eszközeivel. Vannak rendkívüli időszakok,¹⁵ amikor túlnyomórésben képviselői indítványok és nem kormány-előterjesztések alapján kerül sor a törvények megalkotására, azonban konszolidált társadalmi viszonyok között nem ez a tipikus, a már említett szakmai szempontok miatt.

Politikai szempontból az ellenzéki pártok, a média, a lobbyk, a civil szervezetek és a népszavazás jelentős ellensúlyozó szerepet képviselnek a közhatalom gyakorlóival szemben, azonban a jogállamiság – más szóval, a közhatalom korlátozása – szempontjából alapvető sze-

repe azoknak a szervezeteknek – különösen az Alkotmánybírórságnak - van, amelyek közhatalmi jogosítványokkal rendelkeznek a parlamenttel és a hatalmilag túlsúlyos kormánnyal szemben.

A hatalom megosztásának elve helyett a hangsúly a közhatalmi rendszerben ezért egyre inkább a fékek és egyensúlyok elvére helyeződött.

A parlament és a kormány közhatalmi túlsúlya a legeredményesebben alkotmányossági felülvizsgálattal korlátozható,¹⁶ amely az alkotmányban szabályozott alapelvek, és alapjogok alapján megsemmisíti azokat a jogszabályokat, amelyek az alkotmány rendelkezéseivel ellentétesek. Ilyen értelemben az alkotmánybírórság a parlament és a kormány közhatalmának legfőbb hatalmi ellensúlya.¹⁷

Az amerikai kormányzati rendszerben a hatalmi ágak elválasztása, valamint a fékek és egyensúlyok rendszere következetesen érvényesül. Ennek lényege, hogy a törvényhozói, a végrehajtói és a bírói szervek mindegyike rendelkezik bizonyos hatalommal a többi hatalmi ág fölött. A törvényhozó szerv például végrehajtó funkciót gyakorol, amikor leszavazza az elnöki vétőt, és bírói funkciót teljesít, amikor vád alá helyez. Az elnök megvetozhatja a törvényeket, bírákat nevezhet ki, a bírói hatalom pedig értelmezheti, felülvizsgálhatja a törvényeket, valamint ellenőrizheti a végrehajtó ág lépéseit.¹⁸ A törvényhozás és a végrehajtás között az amerikai kormányzati rendszerben politikai szempontból sincs szoros összefonódás, mert egymástól függetlenül, más időpontban választják az elnököket egyfelől, a kongresszus szenátorait és képviselőit másfelől. Ezért a hatalommegosztás kérdése – ellentétben az európai gyakorlattal – nem koncentráldott két közhatalmi szerv közötti kapcsolatra.

A jogállamiság fogalmának a továbbiakban két aspektusát vizsgáljuk, mivel a hatékony állam szempontjából e kettő bír relevanciával:

- A közigazgatás joghoz kötöttsége.
- Az alkotmányos szabályozás és felülvizsgálat.

Az Alkotmánybírórság hatáskörét nem vizsgáljuk abból a szempontból, hogy mely tárgykörök felülvizsgálatára jogosult, illetve, hogy a tárgykörökét mely alapjogok tükrében vizsgálhatja, és hogy milyen jogkövetkezményt állapíthat meg alkotmányossági probléma esetén, mivel evidenciának tartjuk, hogy az Alkotmánybírórságnak korlátozás nélkül rendelkeznie kell a jogszabály megsemmisítésének jo-

Lábjegyzet

¹ Bordás Mária – egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Közigazgatástudományi Kar, Közigazgatási Tanszék

² "Alkotmány – alkotmányosság" c. konferencia, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2010. november 23. Az államszervezet átalakítása" c. tudományos ülés, MTA Közigazgatás-tudományi Bizottsága, 2010. novemrber 15. "Modern állam, hatékony közigazgatás" c. tudományos ülés, BCE Közigazgatástudományi Kar, 2010. november 17.

³ Lencsés Károly – Nagy N. Péter: Interjú Kilényí Gézával. Népszabadság 2010. november 15.

⁴ Chronowski Nóra – Drinóczy Tímea – Zeller Judit: Túl az alkotmányon...Közjogi Szemle, 2010. december

⁵ Csuhaj Ildikó: Interjú Lázár Jánossal. Népszabadság, 2010. november 18., és Kulcsár Anna: Riport Pozsgay Imrével. Magyar Nemzet, 2011. január 29.

⁶ Takács Albert: "A modern állam működésének alkotmányos keretei" c. előadásában hangzott el ez a kijelentés, a "Modern állam, hatékony közigazgatás" c. tudományos ülésen, BCE Közigazgatástudományi Kar, 2010. november 17.

⁷ Lőrincz Lajos: A közigazgatás törvényessége, jogszerűsége, eredményessége. c. tanulmányában [Szamel Lajos emlékkönyv, 2000. 157.o.] kifejti, hogy "Senki nem társulhatott a hatékony közigazgatás csodáloi közé anélkül, hogy ne kompromittálta volna magát valamelyik diktatúra elismerőjeként." Itt utal Magyarú Zoltánra, aki Magyarországon szintén gyanúba keverte magát a közigazgatás hatékonyság-szernléletét népszerűsítve. Lőrincz Lajos: A kormányzás modernizációja c. tanulmányában ezt azzal magyarázza, hogy a kontinentális Európában a közigazgatás modernizálásának aktorai a jogászok, akik hozzáértés hiányában mellőzik a hatékonyság vizsgálatát. [Magyar Közigazgatás, 2006/november, 642. o.] Lőrincz Lajos ezen kijelentései – a szövegösszefüggés alapján – úgy értelmezhetők, hogy az európai jogászok kevésbé ismerik az amerikai hatékonysági elméleteket és azok gyakorlatát, ezért bizonyos fókig mindig is idegkedéssel tekintettek az amerikai üzleti szemléletű közigazgatásra. Ez lehet a magyarázata annak is, hogy Európában a hatékonysági követelményeket a legutóbbi időkig nem tartották alkalmazhatónak a közigazgatásban.

⁸ Lőrincz Lajos: Hatékonyság és demokratizmus a közigazgatásban. Prudentia Iuris Gentium Potestate – Ünnepi tanulmányok Lamm Vanda tiszteletére. Szerk.: Nótári Tamás és Török Gábor, MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2010., 264.o.

⁹ Ádám Antal: A közigazgatás értékötöttsége az alkotmányos jogállamban. Tér és Társadalom, 1999/3. sz., 19-20.o.

¹⁰ Lőrincz Lajos: Közigazgatás tegnap, ma, holnap. Tér és Társadalom, 1999/3.sz., 8. o.

¹¹ Lőrincz Lajos: Közigazgatás tegnap, ma, holnap. Tér és Társadalom, 1999/3.sz., 6-7. o.

¹² L. Ádám: i.m. 21-23.o.

¹³ A jelenlegi magyarországi politikai gyakorlatot és az alkotmányozási folyamatot is éles viták kísérik, mert abban többen a Kormány hatalomkoncentrációs törekvéseit látják. Az ellenzéki pártok részéről gyakran hangzik el, hogy a Kormány a legfontosabb közhatalmi pozíciókba köztudottan pártközei embereit juttatja be. Korábban a választásokat és a kinevezéseket a kormánypártok és az ellenzéki pártok közötti hosszas egyeztetés előzte meg, amely garantálta, hogy politikailag viszonylag független személyek töltésék ezeket a pozíciókat. Ellenérveként azonban felhozható, hogy az elmúlt évtizedekben azért nem lehetett jelentős reformokat végrehajtani, mert a mindenkori ellenzéki pártok rendszerint megakadályozták a kormány reformtörekvéseit, ugyanis ehhez hiányzott a kormánypártok kétharmados többsége a Parlamentben. Vagy, a korábbi kormány által kinevezett személyek – különösen a jegybank elnöke - gyakran a kormányéval ellentétes gazdaságpolitikát folytattott), ami szintén akadályozó tényező a kormányzati cselekvéssel szemben. A legnagyobb vitát azonban a Kormány Alkotmánybírórság hatáskörének korlátozására irányuló törekvése váltotta ki. Chronowski – Drinóczy – Zeller idézett művében részletesen elemzi, hogy az Alkotmány módosításának vannak-e alkotmányos korlátjai. Álláspontjuk szerint az általánosan elfogadott alkotmányos elvek – az Alkotmánybírórság jogkörének korlátozásával kapcsolatban a hatalommegosztás elve - képezik ezt a korlátot. Ezzel a nézettel az alkotmányjogászok másik része nem ért egyet. Hogy tűnik, hogy az Alkotmánybírórság hatáskörének kérdésében az Európai Unió is bizonytalan. A Velencei Bizottság korábban nem helyeselte az Alkotmánybírórság hatáskörének korlátozását, de Trócsányi László – a Velencei Bizottság póttagjaként – legutóbb úgy nyilatkozott, hogy a Velencei Bizottság a tagállamok szuverén alkotmányozási jogának tekintii, hogy az Alkotmánybírórság hatásköre hogyan kerül szabályozásra az Alkotmányban. [Kulcsár Anna: Védeni az európai tagállamok alkotmányos hagyományait – Interjú Trócsányi Lászlóval. Magyar Nemzet 2011. április 2.]

¹⁴ Sári János: Államszervezési elvek és értékek. Alkotmánytan. Szerk.: Kukorelli István, Századvég Kiadó, Budapest, 1992., 160-161.o.

¹⁵ L. Sári: i.m. 168.o.

¹⁶ A jelelegi törvényalkotás gyakorlatát is sok kritika éri amiatt, hogy a Parlament a törvényeket képviselői indítványok alapján fogadja el, és nem a kormány előterjesztésére, a központi közigazgatási szervekkel történő egyeztetés után. A kritikák hangoztatók féltik a törvények minőségét, az ellenvetelményt képviselők pedig arra hivatkoznak, hogy az amerikai gyakorlatban sem ismeretlen, hogy a törvény-tervezeteket ügyvédi irodák fogalmazzák meg.

¹⁷ L. Chronowski – Drinóczy – Zeller i.m.: 6-7.o.

¹⁷ L. Sári: i.m. 169.o.

¹⁸ Kenneth, J. – Berry, J.M. – Goldman, J.: The Challenge of Democracy – Government in America. Houghton Mifflin Company, USA, 1995.79.o.

¹⁹ Chronowski – Drinóczy – Zeller i.m.: Európá 21 államában az alkotmánybírórságok korlátozás nélküli gyakorlóják az utólagos normakontróllt, azaz nincs tárgyi kivétel, minden jogszabály felülvizsgálható alkotmányossági szempontból. Az Alkotmány 32/A § (2) és (3) bekezdéseiben foglalt alkotmánymódosítások korlátozzák a pénzügyi tárgyú törvények alkotmányossági felülvizsgálatát azzal, hogy azt csak bizonyos alapjogokkal összefüggésben teszik vizsgálhatóvá. A miniszterelnök nyilatkozata szerint – amely utóbb az Alaptörvénybe is bekerült - az Alkotmánybírórság majd akkor kaphatja vissza korábbi jogkörét, ha az államadósság 50 % alá csökken.

²⁰ Vannak olyan közigazások, akik úgy vélekednek, hogy az Alkotmánybírórság túllépett hatáskörén, és létrehozta az un. "láthatatlan alkotmányt" azzal, hogy az írott alkotmány szövegén és lehetséges értelmezési módjain túllépett, állapította meg a törvények tartalmát. Pokol Béla: A jogállam kijátszása a demokráciával szemben, Magyar Nemzet, 2011. március 2., valamint Lőrincz Lajos: "Alkotmányjog, közigazgatási jog" Magyar Tudomány 2007/12. sz. 1568. o. Stumpf István A jó kormányzás felé c. tanulmányában kifejti, hogy a gyenge legitimitású rendszerváltó alkotmány játékeret engedett az Alkotmánybírórság számára ahhoz, hogy kitöltse az alkotmány által üresen hagyott normatív interpretációs keretet, létrehozva a "láthatatlan alkotmányt". [Jobb közigazgatás helyben járás és visszafejlődés helyett. Szerk.: Verebélyi Imre és Imre Miklós, Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 13.o.] A "láthatatlan alkotmány" teóriáját képviselők azonban adósak maradtak annak magyarázatával, hogy mi a mércéje annak, hogy az Alkotmánybírórság a jogértelmezés során túllép hatáskörén. Ugyanis az Alkotmánybírórság minden esetben egy általánosan megfogalmazott alkotmányos normát értelmez – amelynek során kibontja a norma tartalmát – és ennek a jogértelmezési tevékenységnek az eredményként jelöli ki a keretet a jogszabályok számára. Magyarázatra szorul az is, hogy a rendszerváltó Alkotmányt miért kell gyenge legitimitásúnak tekinteni – bár ez nyilvánvalóan politikai és nem jogi kérdés – és hogy mit jelentenek az Alkotmányban az "üresen hagyott normatív interpretációs keretek", amelyek lehetőséget adnak az Alkotmánybírórság számára hatáskörének túllépésére. Mi azt az álláspontot képviseljük, hogy az alkotmányos rendelkezések tartalmát az Alkotmánybírórság belátása szerint bonthatja ki az alkotmányértelmezés során, és ebben nem korlátozható - más szóval, nincs olyan mércé, amelynek alapján megílelhető lenne, hogy az Alkotmánybírórság túllépett-e a hatáskörén.

²¹ Az Alkotmány 2010-es módosítása, valamint az Alaptörvény is korlátozza az Alkotmánybírórság hatáskörét, olyan módon, hogy költségvetési jogszabályokat csak bizonyos alapjogokkal összefüggésben vizsgálhat.

²² Organizational Effectiveness. Szerk.: Cameron, K.S. és Wheten, D.A., Academic Press New York – London, 1983.

²³ Annak ellenére, hogy az igazságszolgáltatás hatékonyságára vonatkozóan jelentős magyarországi kutatások történtek [Fleck Zoltán: Jogállam és igazságszolgáltatás a változó világban. Pallas Páholy – Gondolat Kiadó, Budapest, 2008., és Fleck Zoltán: Bírórságok mérlegen. Pallas Kiadó Kft., Budapest, 2008.] az igazságszolgáltatás működése az általános tapasztalat szerint is, rendkívül alacsony szívnálúnak tekinthető.

²⁴ Lőrincz Lajos: "Hatékonyság és demokratizmus a közigazgatásban". c. tanulmányában [Prudentia Iuris Gentium Potestate – Ünnepi tanulmányok Lamm Vanda tiszteletére. Szerk.: Nótári Tamás és Török Gábor, MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2010., 265-266. o., valamint a "Hatékony állam" c. tanulmányában [Magyar Közigazgatás, 8/2005. sz., 449-450.o.] azt az álláspontját fejtí ki, hogy az állam hatékonysága nem határozható meg egyértelműen, mert sem a célok, sem a mérés módszerei nem kellően tisztázottak. Lőrincz Lajos általánosságban gondolta azt az állam hatékonyságáról, hogy nem határozható meg egyértelműen, ugyanakkor elismerte, hogy szükség van a hatékonyságot mérő módszerek továbbfejlesztésére.

²⁵ Lásd erről bővebben, Bordás Mária: A közigazgatás gazdasátsága – a gazdasági kormányzás lehetőségei és dilemmái c. könyvében. [Unió Kiadó, Budapest, 2009]

²⁷ Lőrincz Lajos: A hatékony állam c. tanulmányában [Magyar Közigazgatás 8/2005. 453. o.] kifejti, hogy az európai közigazgatásban az ipari, kereskedelmi igazgatás szempontjai nem érvényesíthetők, és a jog és a hatékonyság szembeállításából az európai felfogás seint a jognak kell győzedelmesen kikerülnie. Amerikában a válasz nem ennyire egyértelmű.

²⁸ Kramer, R.: How Might Action Learning Be Used to Develop the Emotional Intelligence and Leadership Capacity of Public Administrators? Journal of Public Administration, USA, Vol 2., 205-229. p. és Morse, R.S. – Buss T.F.: Innovations in Public Leadership Development. National Academy of Public Administration, M.E.Sharpe, USA, 2008.

²⁹ Hogyan korszerűsítsük a közigazgatást? A követendő út. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2009. 32-33. o.

³⁰ Kovácsy Zsombor – Orbán Krisztián: A jogi szabályozás hatásvizsgálata. Dialóg Campus, Pécs -Budapest, 2005.

³¹ L. Kovácsy – Orbán: i.m.

gával.¹⁹ Az alkotmányossági felülvizsgálat indítványozási jogával rendelkezők körét sem tartjuk indokoltnak lényegesen korlátozni.

A Parlament és a Kormány közhatalmi korlátozása nyilvánvalóan nem jelentheti azt, hogy az Alkotmánybíróság minden korlátozás nélkül vizsgálhatja felül a kormány gazdasági cselekvéseit, és gazdaságpolitikáját, vagyis nem veheti át a jogalkotó szerepét.²⁰ Az Alkotmánybíróság hatáskörét azonban nem az előzőekben említett hatáskör korlátozással indokolt szabályozni,²¹ hanem olyan módon, hogy az Alkotmány meghatározza a célnormákat, az alapelveket és az alapjogokat, amelyeket az Alkotmánybíróságnak értelmeznie kell a felülvizsgált jogszabályokkal összefüggésben. Az Alkotmány által meghatározott alkotmányos értékek ilyen módon tehát kötik az Alkotmánybíróságot a jogszabályok felülvizsgálata során.

Az Alkotmánybíróság szerepét ezért a továbbiakban abból a szempontból elemezzük, hogy az alkotmánybírósági jogértelmezéssel adekvát módon kibontható-e a hatékonysággal kapcsolatos, gazdasági tartalmú alkotmányos rendelkezések tartalma, a kormány gazdaságpolitikájának korlátok közé szorítására az alkotmányos szabályozás és felülvizsgálat lehetnek-e alkalmas eszközök, illetve, hogy a hatékonyság-tartalmú alkotmányos rendelkezések nem adnak-e túlzott mérlegelési jogkört az Alkotmánybíróság számára, amely már a Kormány gazdaságpolitikáját akadályozza.

A HATÉKONY ÁLLAM FOGALMA

A hatékonyságot eddig sokan és sokféleképpen definiálták,²² a közös vonás azonban lényegében mindegyikben ugyanaz: azt a tevékenységet tekinthetjük hatékonynak, amelyik a szándékolt eredményt a lehető legkisebb ráfordítással éri el.

A vállalkozások hatékonyságát a piaci verseny értékeli: amelyik vállalkozás magas ráfordítással működik, versenyképtelen lesz, és eltűnik a piacon. A gazdasági folyamatok hatékonysága - a közgazdaságtudomány értelmezése szerint - azt jelenti, hogy a gazdaság a teljesítőképességének határán van, amely számszerűen is mérhető.

A hatékony állam meghatározása azonban számos kérdést vet fel. Elsőként azt, hogy mit jelent az állam, amelynek a hatékonyságát mérni akarjuk. Az állam jelentheti a közhatalmi állam szervezeteit: a törvényhozást, a közigazgatást, az igazságszolgáltatást, és a külső ellenőrző szerveket, valamint az állami feladatokat ellátó magánjogi szervezetek rendszerét.

Az igazságszolgáltatást a hatékonysági reformok eddig csaknem érintetlenül hagyták,²³ ezzel ellentétben, a közigazgatás az elmúlt évtizedekben túlságosan is a figyelem középpontjába került. A parlament működésével kapcsolatban, általánosságban nem merült fel a hatékonyság szempontjából, de a jogalkotó folyamatát igen. A legújabb hatékonysági követelmények az ellenőrző szerveknek – elsősorban az állami tulajdon kezelésének, és a közpénzek felhasználásának területén - is kiemelt szerepet szánnak.

Az állam közhatalmi szervei közül a közigazgatás körülhatárolása nem egyértelmű, mert a közigazgatás alatt nemcsak a közhatalmi jogosultsággal rendelkező közigazgatási szerveket értjük. A közigazgatás a jogalkotáson és a hatósági jogalkalmazáson kívül közszolgáltató feladatokat is ellát, ezen kívül, kezeli az állami tulajdont, és gondoskodik a közpénzek felhasználásáról. Kérdéses, hogy azok a magántulajdonban levő vállalkozások, amelyek számára az állam a közszolgáltatás végzésének jogát, vagy a közhatalmi szerv feladatát – amely lehet beruházás, de közhatalmi tevékenység is, mint az adóbeszedés, vagy a rendészet - átadta, részét képezi-e a közigazgatásnak.

A közigazgatás helyett a közszektor terminológiáját szokás alkalmazni akkor, ha nemcsak a közhatalmi szerveket, hanem a közigazgatáshoz kapcsolódó magánjogi szervezeteket – intézeteket, gazdasági társaságokat - is ide soroljuk, akár állami, akár magántulajdonban vannak. A továbbiakban a közigazgatás fogalmát ebben a szélesebb értelemben használjuk.

A hatékony állam másik kérdése, hogy a hatékonyság fogalmát hogyan kell az állam szervezetében értelmezni.²⁴ A hatékony állam lehet egyfelől kisebb méretű, olcsóbb, másfelől pedig jobban szervezett, mely utóbbi követelmény magában foglalja a racionális szervezeti struktúrát, és az erőforrások eredményes felhasználását egyaránt.

Ha abból indulunk ki, hogy a hatékonyság egyik kritériuma a lehető legkisebb

ráfordítás, akkor nem tekinthetjük véletlennek, hogy az állam hatékonyságát hangsúlyozó neoliberális retorika a hatékonyság követelményét összekapcsolta az olcsó, és kisebb állam fogalmával. Megjegyezzük azonban, hogy azt a körülményt, hogy az állam kisebb és olcsóbb, önmagában nem tekinthetjük a hatékonyság fokmérőjének.

Ennek oka, hogy az állam hatékonyságának mérése azonban azon az alapon, hogy az állam kisebb és olcsóbb lett, meglehetősen problematikus.²⁵

Elsőként az a kérdés merül fel, hogy mihez képest kell az államot kisebbnek és olcsóbbnak tekinteni? Ha az állam az előző időszakhoz képest alacsonyabb költséggel működik, ez önmagában nem jelenti azt, hogy hatékonyabb lett, illetve az ellenkezője sem igaz: ha az állami kiadások nem, vagy nem lényegesen, csökkentek, ebből nem mindig következik, hogy az állam nem lett hatékonyabb.

Lehetséges, hogy egyes állami feladatokat kivettek az állam hatásköréből, állami szerveket szüntettek meg, vagy vontak össze, illetve létszámleépítést valósítottak meg. Az állam szűkítésének ez a mechanikus módja nem feltétlenül eredményez nagyobb hatékonyságot.

Az állami kiadások nagyságának értékelésénél további gondot okoz, hogy az állam körülhatárolása – a már említett, a közigazgatáshoz kapcsolódó magánjogi szervezetek miatt – sem mindig egyértelmű.

Tehát önmagukban azok az adatok, amelyek azt mutatják, hogy az állami kiadások aránya hogyan változott a nemzeti jövedelem arányában, nem adnak megbízható támpontot annak értékeléséhez, hogy az állam ténylegesen kisebb és olcsóbb lett-e.

Az 1980-as évek amerikai neoliberális gazdaságfilozófiája a jóléti államot azért nem tartotta hatékonynak, mert úgy vélte, hogy a jóléti kiadásokat fedező magas adók lefékezik a gazdasági növekedést, és az állam által nyújtott közszolgáltatások szükségképpen magas költségűek és rossz minőségűek. Az amerikai neoliberalizmus egyik fő célkitűzése ezért a „több piac – kevesebb állam” lett, amely azt jelentette, hogy az államnak ki kell vonulnia azokról a területekről – és ez alatt leginkább a közszolgáltató szektort értették - amelyeket az üzleti szféra hatékonyabban tud működtetni.

A közszolgáltató szektor „államtalanítása” az Egyesült Államokban kétféle módon történt.²⁶

Az infrastrukturális közszolgáltató szektorban a kormány feloldotta a piacra történő belépés korlátozását, és létrehozta a piaci versenyt. Ezzel a korábbi, monopolhelyzetben levő infrastrukturális közszolgáltató vállalatokat szabályozó testületek feleslegessé váltak, mert helyettük – sokkal eredményesebben - a piaci verseny határozta meg a szolgáltatások árát és minőségét. Az állam ezzel mentesült a szabályozó testületek fenntartásának költsége alól, vagyis az állam ténylegesen kisebb és olcsóbb lett.

Azokat a közszolgáltatásokat és egyes közfeladatokat, amelyeket addig az állam nyújtott, a privatizáció eszközével építették le az állam hatásköréből. A privatizáció többféle módon ment végbe. Volt, amikor az állam a közszolgáltatás nyújtásával, vagy közfeladat ellátásával felhagyott, ezzel arra ösztönözte az egyéneket, hogy a piaci szolgáltatásokat vegyék igénybe. Más esetekben – ha a piaci verseny nem volt létrehozható – az állam a piaci versenyt helyettesítő pályázat útján választotta ki a leghatékonyabb vállalkozást, amellyel szerződést kötött a szolgáltatás nyújtásának, vagy az állami feladat ellátásának feltételeiről. Az állam költségei ezt követően csökkentek: az első esetben az állam a költségeket hárította át az egyénekre, az utóbbi esetben pedig az üzleti kockázatot a vállalkozásra, feltételezve, hogy a profitérdekeltség nagyobb hatékonysággal működteti a közszolgáltatást.

Az amerikai neoliberális gazdasági filozófia gondolatmenetében tehát a kisebb és olcsóbb állam egyik lehetséges megvalósítási módja a közszolgáltató szektor piaci verseny alá helyezése, illetve a közszolgáltatások és egyes közfeladatok átadása az üzleti vállalkozások számára, akkor is, ha piaci verseny nem hozható létre.

Az állam hatáskörének – ezzel együtt méretének - ilyen mértékű lecsökkentése az amerikai közszektorban azért volt megvalósítható, mert az amerikai üzleti lobbyk és a középosztály az alacsony adókat támogatták, ezzel együtt, az üzleti szféra új piacok megszerzését, a középosztály pedig a fogyasztói választás gyakorlásához

ragaszkodva, az üzleti alapon nyújtott közszolgáltatásokat.

Az európai közigazgatási rendszerekben az állam közszolgáltató szektorból történő teljes kivonulása azért nem lehetett ilyen mértékű, mert – ellentétben az amerikai felfogással – az állami jóléti szolgáltatások felszámolása, ezzel együtt a szolidaritás elvének feladása elképzelhetetlen volt. Ezen kívül Európában a közszolgáltatásokhoz kapcsolódó állami tulajdon sok szempontból védelmet élvez, míg Amerikában az állami tulajdon ki sem alakult, abból a feltételezésből kiindulva, hogy az csak alacsony hatékonyságú lehet. Az európai szemlélettel általában idegen a közhatalmi feladatok magánosítása is.

Az amerikai neoliberális gazdaságfilozófia által létrehozott kisebb és olcsóbb állam valójában tehát a közszolgáltató szektor – kisebb részben egyes közhatalmi feladatok - piacosítását jelentette, amellyel az állam megszabadult a közszolgáltatások szabályozásától és fenntartásától. Mindez ténylegesen alacsonyabb állami kiadásokat eredményezett, de azon a feltételezésen alapult, hogy a piaci mechanizmusok hatékonyabban működtetik a közszolgáltatásokat, mint az állam. Az amerikai közigazgatásban, amelyik kezdettől az üzleti és menedzsment kultúrán alapult, az amerikai neoliberalizmus sikeres lehetett, de Európában a legtöbbet ezt erősen megkérdőjelezték.²⁷

A kisebb és olcsóbb államot az amerikai neoliberalizmus gyakorlati módszereit kidolgozó Új Közmenedzsment (New Public Management) olyan módon is megvalósíthatónak tartotta, hogy különböző, a szervezéstudomány által kidolgozott számos technikával – mint például a teljesítményorientált költségvetés, vagy a hierarchikus irányítás hagyományával szakító közigazgatási vezetés (public leadership)²⁸ - racionalizálta a közigazgatási szervek működését. Jelenleg a legnagyobb hatású – de már nem az Új Közmenedzsment által kidolgozott - módszerek a közigazgatás elektronizálása, és a közigazgatási joganyag – ezen belül különösen a vállalkozásokra vonatkozó közigazgatási szabályozás – leépítése, a dereguláció.

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a neoliberális gazdaságpolitika az 1980-as évekhez képest nem eredményezte az állami kiadások csökkenését, sőt azok kisebb mértékben még nőttek is.²⁹ Ebből azonban – mint ahogyan az előzőekben már utaltunk rá - nem feltétlenül lehet arra a következtetésre jutni, hogy a kisebb és olcsóbb állam megteremtésére irányuló kísérletek eleve reménytelennek bizonyulnak. Ma már számszerűen mérhető, hogy a közsféra egyes részterületeinek – például a hatósági jogalkalmazás az elektronizálással, a közigazgatási ellenőrzés a vállalkozások adminisztratív terhének csökkentésével, vagy a közszolgáltatások liberalizálása - költségei milyen mértékben csökkentek.³⁰ Ezzel együtt, ha számba vesszük, hogy az állam feladatai szélesedtek - például a pénzpiaci szervezetek, a környezetvédelem, a fogyasztóvédelem szabályozásával,

Zalán Tibor Terasz

*Mindig eljön az éj
és mindig ugyanarra a sárga házra látsz rá
a teraszról
önkéntelen a füledhez nyúlsz
még ott van a helyén még nem csomagoltad el
még nem küldted át neki
a valakinek a valahova
a senkinek a véres borítékot
Ha meg feljön a hold
az örült Csontváry kezd mászkálni házak gerincén
valami rossz kis batyúval hátán
kilóg belőle valami üveg
valami ecetek nyúlnak ki
a gyomrából
és motyogja megállás nélkül
hogy a császárt ki kell
tenni a napra a napútra*

*Mindig eljön az éjszaka
és mindig ugyanarra a fenyőfára látsz rá
a teraszról
a részeg Tyutsev meg
a felszarvazott Puskin
vodkázik az erősebb ágakon hintázza
feled nyújtják üvegüket
laza kézmozdulattal
hárítod el te már nem iszol
te már megittál egy halálra való
és még többet is ebből
Ha meg a csillagokra
nézel fel Hemingway világháborús pohárban
ütődnek össze a jégkockák
a fejébe beágyazódott
sörétek egyszerre viszketni kezdenek
vakarózol mert senki se látja
csak a csillagok bámulnak
rád merengve vissza
de ők nem számítanak
ők az isten fényes ruhátkái
virradatig
ügys elperegnék
mind a látóhatár mögé
- isten is vakarózik titkon*

*Mindig eljön a hajnal
a háztetőkre rábúzódo sötétek felhőkre
látsz rá
a teraszról
Aly hempergőzik
vérbajos kék asszonyokkal kék párnák
között
rohanó holdak alatt
halotti maszkiját
ezüstbe vonja be
könyvespolcod
álmatlan derengése
Imák Káromkodások Álomkodások Pinák
Soha nem írta le őket
sobasem írtad szét őket
soba nem
bocsátott meg nekik
sobasem
bocsátottak meg neked
Ha meg
leánderek áznak az esőben
Lorca cigánylányai kezdik hajladozásuk
a kert imbolygó árnyai között
fény szítálja össze őket
zöld szempár a ciszterna vizében
Verlaine halott arcú alarcos vendégei
vernek lantot hozzá
és köpenyed alatta a szív
mintha
köpenyűk alatt a szív
mintha
mintha szomorú minta lenne*

*Soha nem hoz
álmot a terasz így
soba nem hoz ébredést a reggel
Befeléd forduló szemed menetelő hangyákra
lát
és Chagall ásitó számára
ordibál az ablak alatt
Hegedűszo de elenyészik
gyermekkorod hegedű-hangjai a téglagyár
felől
elenyésznek
A kertben a világ lakik
a világban tenyészik a kert*

a rendészeti, védelmi feladatokkal, vagy a korrupció elleni szervezetrendszer létrehozásával – akkor az állami kiadások kismértékű növekedése nem arra utal, hogy az állami kiadások csökkentését célzó reformtörvények hatástalanok maradtak.

Az állam hatékonyságának másik feltétele - a kisebb és olcsóbb állam mellett – hogy a szándékolt eredményt, azaz az állam által kitűzött célt elérje. Amíg az állam tevékenységével kapcsolatban a célok bizonyos fokig jól körülhatárolhatók – például a költségei csökkenjenek, a jogszabályok megfelelőek, a közszolgáltatások jó minőségűek, a jogalkalmazó tevékenység gyors és rugalmas, a gazdaságpolitika adekvát és kiszámítható legyen – addig a célok tényleges megvalósulása már nehezebben értékelhető.

Nincs olyan módszer, amellyel az állam a hatékonyság szempontjából általánosságban értékelhető, de az állami

tevékenységfajtákra, külön-külön léteznek olyan módszerek, amelyekkel az eredmény – az állam tevékenységének minősége - kézzel foghatóan mérhető.

Az amerikai Új Közmenedzsmentnek is vannak olyan minőségorientált technikai, amelyekkel az állami szolgáltatások a szolgáltatást igénybe vevő ügyfelek és a fogyasztók elégedettsége alapján mérhetők – ami nem feltétlenül objektív a közszektorban – de más, kézzel foghatóbb módon is, mint például a kevesebb sorban állás, gyorsabb ügymenet, elektronikus ügyintézés, stb.³¹

A legnagyobb hatású - Európában is - mind a mai napig, az amerikai eredetű közpolitikai szemlélet.³² A közpolitika-alkotás olyan – tudományos eredményen alapuló - módszerek együttes alkalmazását jelenti, amely az állam által megoldandó közfeladatok hatékony megoldását célozza, olyan

módon, hogy magára a folyamatra koncentrált. Jellemzője, hogy több tudományág módszereit használja fel, és a menedzsment módszerek alkalmazásán kívül elemzi a politikai, jogi, gazdasági és kulturális hatásokat is. A megoldandó közfeladatok közül már a kiválasztást is meghatározott módon – közvélemény-kutatás, és az érdekcsoportok tevékenysége alapján, vagy statisztikai, közgazdasági elemzésekkel – végzi el, majd a megoldás lehetőségeit és korlátjait határozza meg, és ehhez alternatívákat állít fel. Az állami szerv ez alapján hozza meg a döntést, ezután a végrehajtást folyamatos elemzésnek vetik alá, majd a teljesítményt értékelik. A teljesítmény azon az alapon értékelhető, hogy a tényleges eredmény a korábban kidolgozott hatáselemzésekkel és költséghatékonysági számításokkal összevetve milyen mértékű.

A neoliberais gazdaságpolitika válságának eredményeként, az állam szerepének drasztikus csökkentése mellett érvelő Új Közmenedzsmentet az utóbbi évtizedben kezdik egyre inkább olyan színben feltüntetni, mint a gyenge, korlátozott hatalmú, irányításra képtelen állam kialakulásáért felelős tényezőt.³³ Ilyen értelemben a hatékony állam fogalmába egyre inkább beleértik az erős államot is, amelyik a közérdekű problémákat határozottan és gyorsan oldja meg.

Annak ellenére, hogy a neoliberais gazdasági ideológia az elmúlt évtizedben általános elutasításra talált, nem jeleníti azt, hogy a gyereket is kiöntötték volna a fürdővízzel együtt, és a hatékony állam követelménye is háttérbe szorult volna.

Sőt, ezzel ellentétesen, a hatékonyság szempontja egyre inkább előtérbe került az európai államokban is, mert a gazdaság érdekei ezt kívánták meg: a költségvetési mutatók, az államadósság mértéke, a gazdaság innovatív képessége, a regionális fejlesztések, a fenntartható fejlődés mind olyan gazdasági szempontok, amelyek csak az állam hatékonyság fellépésével érvényesíthetők.

A neoliberalizmust az európai szemlélet sokkal inkább a megszorításokra épülő gazdaságpolitika – más szóval a jóléti állam leépítése - és az állam piacszabályozó szerepének visszaszorítása miatt utasította el.

Az Új Közmenedzsment hatékonysági megoldásai³⁴ – új tartalommal kiegészülve - Európában, napjainkban is, másodvirágzásukat élik.³⁵ Az üzleti elvek és a menedzsment technikák alkalmazása mellett azonban az állami döntések külső és belső ellenőrzése - nyitottság, átláthatóság, elszámoltathatóság - kiszámíthatósága, politikai-szakmai szempontjainak kiegyensúlyozása, illetve az állam szolgáltató jellege - hozzáférhetőség – is hangsúlyossá válik.

A KÖZIGAZGATÁS JOGHOZ KÖTÖTTSÉGE ÉS A HATÉKONYSÁG

A kontinentális Európában a 19. századtól kezdődően alakult ki a közigazgatás weberi modellje, amely a centralizált, joghoz kötött, a közjog-magánjog kettősségére épülő közigazgatást jelentette.

A liberálkapitalizmus idején – amikor a weberi modelle alapuló közigazgatás kialakult – az állam cselekvési szabadságát a jogállami elvek korlátozták. Ekkor még azért nem merült fel, hogy a joghoz kötöttség akadályozza az állami akarat gyors és hatékony végrehajtását, mivel az állammal szembeni elvárás a gazdasági folyamatokba történő be nem avatkozás volt, amely a gazdasági játékszabályok betartásának

felügyeletére, valamint a közrend fenntartására szorítottok.

A 19. század végétől az állam feladata a gazdasági anomáliák megoldása volt, amelynek következményeként az állam gazdaságot befolyásoló szerepe megnőtt. Létrejött a versenyjog, a fogyasztóvédelmi jog, és az állam a gazdasági tevékenységeket minőségi, biztonsági okokból is egyre szélesebb körű szabályozás alá vonta. Ekkortól bővültek ki az állami feladatok a szolgáltató és gondoskodó funkcióval: az állam közüzemei útján – vagy a magánvállalkozások állami támogatásával – infrastrukturális közszolgáltatásokat szervezett, és jóléti intézményeket működtetett.

Az európai közigazgatási jogban mind-egy két irányban indított el változást.

Az állami beavatkozás szükségességére az európai, joghoz kötött közigazgatás – továbbra is szem előtt tartva azt az elvet, hogy a közigazgatás csak azt teheti meg, amire a jogszabályok feljogosítják - úgy reagált, hogy az állami beavatkozás eszközeit is minden részletre kiterjedően szabályozta a jog eszközeivel. Ekkor még tovább fejlesztették a hatósági jogalkalmazás, és a közszolgáltatások szervezése jogi szabályozásának dogmatikáját, mely utóbbi, bár nagy figyelmet fordított rá, mégsem tudta megoldani a közjog-magánjog kettősségére épülő közigazgatásban azt a kérdést, hogy a közszolgáltatást üzemeltető vállalkozás jogi státuszát, és a közigazgatási szervvel kötött szerződést tekintve a közjog, vagy a magánjog alá tartozzon, illetve a két jogág elemei hogyan ötvöződjenek. Ez különösen akkor okozott gondot a közigazgatási jogdogmatikának, amikor a közszolgáltatás állami tulajdonhoz kapcsolódott.

Ekkortól vált meghatározóvá Európában a rendeleti jogalkotás is, amelyel a közigazgatás – a kerettörvények között – egyre inkább elsődleges módon szabályozta a gazdasági viszonyokat, mivel a parlament a gazdasági folyamatok bonyolultabbá válásával, egyre kevésbé volt alkalmas a gyors, szakértelmet igénylő döntések meghozatalára.

A 20. század elejétől az európai államokban egyre inkább kézzel foghatóvá válik, hogy a közigazgatás jogi szabályozásával szembeni jogállami követelmények, a joghoz kötöttség, valamint a parlament ellenőrző szerepe fékezi az államot abban, hogy a közérdekű problémákat gyorsan és eredményesen megoldja.³⁶

Amerikában, elsőként, a 19. század végén, a kormányt maga az alkotmány jogosította fel a gazdaság szabályozásának jogával, majd ezen az alapon a Legfelsőbb Bíróság dolgozta ki az állami beavatkozás határait. Lényeges különbség az európai jogi szabályozáshoz képest, hogy az amerikai gyakorlatban a közfeladatok megoldását nem a jog eszközeivel szabályozták, mivel a közigazgatásra kezdetről fogva a magánigazgatás elvei voltak jellemzőek, és a jogi szabályozásnak sem igazán volt jelentősége.

A jogi szabályozás – és ez mind a mai napig jellemző – leszűkül a gazdasági tevékenységek szabályozására - a versenyfelügyelet, a pénzüiac felügyelete, a fogyasztóvédelem, a környezetvédelem, stb. - formájában. Az infrastrukturális közszolgáltató szektort, amelyben kezdetről fogva üzleti vállalkozások működtek – versenypolitikai megfontolásból – árszabályozás alá vonták, vagy állami támogatásban részesítették. A jóléti szolgáltatások az amerikai közigazgatásban nem intézményesültek, és

Deák Mór Ittfeledni

voltam pásztor és voltam bárány jártam szivatagban és hóban a világról mindig gondoskodtam a világ nem gondoskodott rólam

voltam ember és embertelen részt vettem gonoszban és jóban a világról mindig gondoskodtam a világ nem gondoskodott rólam

fürödtem könnyben verejtékben fürödtem tengerben és tóban a világról mindig gondoskodtam a világ nem gondoskodott rólam

voltam elveszett s elveszejtett mit is beszélni róla: voltam: a világról mindig gondoskodtam a világ nem gondoskodott rólam

elmenni jó lesz ittfeledni mindent néhány egyszerű szóban nem gondoskodtam a világról a világ gondoskodott rólam

az amerikai alkotmány sem említi a szociális jogokat az alapjogok között.

A hatékony állam és a jogállam konfliktusának kérdése Európában, az 1980-as években, az amerikai neoliberalizmus hatására merült fel élesen, amikor elkezdték vizsgálni, hogy a weberi közigazgatásban az amerikai közigazgatási kultúrában elfogadott, és a gyakorlatban is széles körben alkalmazott üzleti és menedzsment elvek alkalmazhatók-e.

Az Új Közmenedzsment alkalmazását ellenzők elsőként azt az érvet hozták fel, hogy csak az Európában kialakult, centralizált és joghoz kötött közigazgatás képes a közérdek képviselétére.³⁷ Arra azonban nincs válasz - azon az evidencián túl, hogy az európai közigazgatásban a közérdeket a kormány határozza meg, amelyet a hierarchiára és a jogi szabályozásra épülő közigazgatás végrehajt - hogy mit kell közérdeknek tekinteni.³⁸

Az amerikai közigazgatásban az Új Közmenedzsment elmélete szerint, a közérdek – amely az üzleti szféra és a középosztályi lobby-tevékenységének eredményeként formálódott – a közigazgatás hatékonysága, amit csak a piaci igazgatás elvei, és nem a kormány tud érvényesíteni. A hatékonyság – mint egyik lehetséges közérdekű cél – az európai közigazgatásban akkor válhat a kormány által képviselt közérdekké, ha a

közvélemény ezt határozottan támogatja, és a kormányt a gazdasági kényszer is motiválja.

Az európai közigazgatás hagyományait féltők azzal is érveltek, hogy a közigazgatás Európában – politikai meghatározottsága miatt – nem a profitlevet követi, hanem a politika által meghatározott szempontokat. Ezért a közigazgatás üzleti szemlélet alá helyezése a gazdasági szféra túlzott befolyásának engedne teret, ami gyengítené a közigazgatást, és a politika által – jól, vagy rosszul – képviselt közérdek érvényesítését.³⁹

Tény, hogy az amerikai közigazgatás soha nem különült el lényegesen a magán-szférától, ezért az Új Közmenedzsment sem tartotta az üzleti szférához képest annyira eltérőnek a közigazgatás sajátosságait, amely akadályát képezhetne volna az üzleti elvek alkalmazásának. A közigazgatás politikai meghatározottsága is jóval kisebb, az amerikai demokrácia lobby-tevékenységre épülő hagyományai miatt.

A leginkább helytálló érvelés az Új Közmenedzsment európai alkalmazásával szemben az eltérő közigazgatási kultúra.⁴⁰ Az amerikai közigazgatásban a közpolitikai célok megvalósítása erős késztetést jelent a közigazgatás számára, akkor is, ha erre a közigazgatást törvények nem kötelezik. Az európai közigazgatás – ezzel ellentétesen - egy közérdekű problémát úgy old meg, hogy abban a tárgykörben törvényt alkot, és részletesen szabályozza a szervezetet, az intézményeket és az eljárási szabályokat. Az amerikai közigazgatás számára – hagyományai szerint – az a legfontosabb szempont, hogy a közfeladatot a legeredményesebben lássa el, mert emiatt a közvélemény részéről is erős nyomás nehezedik rá. Az európai szemlélet ugyanakkor sokkal inkább arra determinált, hogy a jogszabályok minél pontosabb betartására koncentráljon, és kevésbé arra, hogy a tényleges eredményt rendszeresen figyelemmel kísérje. Magát a hatékonyság követelményét – amennyiben feltételezzük, hogy ez kormányzati szándék – is a jog eszközeivel akarja szabályozni: kötelezi a hatékonyság figyelembe vételére a közigazgatási szerveket, vagy szervezeteket állít fel a megvalósításukra és ellenőrzésükre.⁴¹

Ha a közigazgatás tevékenységfajta-it külön-külön vizsgáljuk, akkor az Új Közmenedzsment európai közigazgatásra gyakorolt hatása árnyaltabb képet ad.

A weberi közigazgatás arra a korra modellezett, amikor a közigazgatás még főleg rendszeti tevékenységet végzett, és abban az időben ehhez a törvényesség és a joghoz kötöttség voltak a leginkább illő elvek. A hatósági jogalkalmazásban ez ma sem kérdőjelezhető meg.

A közigazgatás szolgáltató tevékenysége esetében egyértelmű, hogy a hatékonyság sokkal inkább értelmezhető, mint a weberi elvek. A közigazgatás tevékenységében ma már minden területen a szolgáltató jelleg dominál. Még a hatósági ügyintézést is egyre inkább szolgáltatásnak tekintik, és elvárják, hogy gyors, rugalmas, ügyfélközpontú, és elektronizált legyen.

Az infrastrukturális közszolgáltatásokkal kapcsolatban az európai uniós politika is deklarálta az 1990-es évek közepén, hogy a piaci verseny, a magántulajdon és a profitérdek ebben a szektorban hatékonyabb működést eredményez, és kötelezte a tagállamokat a piac liberalizálására. Ebben a közszolgáltató ágban érvényesült a leginkább a piaci versenyen és a profitérdeken alapuló amerikai üzleti szemlélet.

Az egészségügyben is hangsúlyossá vált a hatékonyság érvényesítése, amelynek eszközei az ösztönző finanszírozás, a beteg-utak racionalizálása és elektronizálása, a tele-medicinás megoldások, vagy a piaci verseny korlátozott bevezetése. Tehát az egészségügyi szolgáltatások esetében sem a közigazgatási szerv hatáskörére, illetve a szolgáltatás igénybe vételének feltételeire vonatkozó kimerítő jogi szabályozás a lényeg ma már, hanem az alacsony költségek és a jó minőség.

A kormány gazdaságpolitikai szintén nem írhatók le a weberi modell elveivel, és a legelőbb esetben nehezen szabályozhatók a jog eszközeivel. Az európai gyakorlatban is egyre inkább elterjed, hogy a kormány programjait a közpolitikai szemlélet alapján valósítják meg.

A költségvetési politika – bár törvényi formát ölt – gazdasági tartalmú, a monetáris politika kialakítása szintén, akár rendelkezik a jegybank a jogszabály alkotásának jogával, akár nem. Ezek a jogszabályok szükségképpen gazdasági tartalmúak, amelyre utal az a tény is, hogy a törvények maguk is gazdasági szempontokat, mint például finanszírozhatóság, pénzügyi stabilitás, határoznak meg a jogi szabályozás számára követendő alapelv-ként. Még a leginkább „jogias” versenyjog is többnyire generálklauzula tényállásokat tartalmaz, annak érdekében, hogy a kormány versenypolitikája a jogalkalmazó gyakorlatban érvényesíthető legyen.

A szervezeti-eljárási garanciák fontosságát mindez nyilvánvalóan nem kérdőjelezi meg, mert a költségvetési törvény megalkotásának rendje, a jegybank szervezete és jogállása, vagy a versenyfelügyeleti eljárás szabályai alapvető fontosságúak a jogi szabályozás szempontjából.

A kormány gazdasági programjai, mint a munkahelyteremtés, a hazai kis- és középvállalkozások támogatása, a foglalkoztatás, vagy a regionális fejlesztések sem elsősorban a jogi szabályozás tárgyai, hanem a közpolitika, valamint a pénzügyi források elosztásának kérdesei.

Még a leginkább a kormány jóvedelem- és szociálpolitikája az a terület, ahol a végrehajtás fontos feltétele a jogi normák pontos körülírása, és a minden részletre kiterjedő jogi szabályozás. Például, szükséges annak szabályozása, hogy ki részesülhet családi adókedvezményben, melyek a rokkantnyugdíjazás feltételei, a közmunka rendje, vagy a nyugdíj kiszámításának szabályai, annak érdekében, hogy a cél – a magasabb jóvedelem, a potyautasok kiszűrése, a szociális kiadások racionális felhasználása – elérhető legyen.

Az állami tulajdon kezelése és a közpénzek felhasználása a legelőbbet vitatott terület Európában az üzleti elvek alkalmazása szempontjából. Az általános vélemény - és nem teljesen alaptalanul – ezt a korrupció melegágyának tekintii.

A koncesszióknak ma már alig van jelentősége, tekintettel arra, hogy az infrastrukturális közszolgáltatások jórészt liberalizáltak. Helyette a szintén amerikai eredetű PPP (Public Private Partnership) beruházások, valamint a közigazgatási feladatok kiszerveződése (contracting out) került a figyelem középpontjába. Mindkettőben az alapvető kérdés, hogy a közigazgatási szerv képes-e az üzleti vállalkozással olyan szerződést létrehozni, amelyekben az állam számára előnyös feltételeket tud kikötni, és ennek érvényesítésére rendelkezik-e megfelelő eszközökkel. Ezért ezekhez a

Lábjegyzet

^[32] Hajnal György: Hatékonyság és teljesítmény az Európai Unió országainak közigazgatásában. Összehasonlító közigazgatás. Szerk.: Lőrincz Lajos, Unió Kiadó, Párizs, 2003.

^[33] Lőrincz Lajos: Közigazgatási reformok: mítoszok és realitás. Közigazgatási Szemle, 2007/8.sz. 6.o.

^[34] Hogyan korszerűsítsük a közigazgatást? A követendő út. MTA Jogtudományi Intézete, Budapest, 2009. A kiadvány OECD kutatások alapján készült, amelyek az OECD tagországok legutóbbi éveinek tapasztalatait foglalta össze. Egyik legfontosabb megállapítása, hogy a teljesítménymenedzsment és a piaci mechanizmusok alkalmazása kialakult gyakorlatává vált az OECD országokban, de az utóbbi évtizedben új, a hatékonysággal kapcsolatos megoldások is kialakultak.

^[35] Jenei György: A közintézményi menedzsment reformjának torz magyar folyamatok az EU-tagállamok mércéjén: hiányok, okok, megoldási javaslatok. Jobb közigazgatás helyben járás és visszafejlődés helyett. Szerk.: Verebélyi Imre és Imre Miklós, Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 37-52.o. és Gajdusчек György: A közigazgatási eredményesség – piaci hatékonyság? Avagy alkalmazható-e a piaci ideál a közigazgatásban? Eredményesség és eredménytelenség a közigazgatásban. Szerk.: Lőrincz Lajos, MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2009.

^[36] Lőrincz Lajos: "Hatékonyság és demokratizmus a közigazgatásban" [Prudentia Iuris Gentium Potestate – Ünnepi tanulmányok Lamm Vanda tiszteletére. Szerk.: Nótári Tamás és Török Gábor, MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2010., 265. o.

^[37] Lőrincz Lajos: Közigazgatás tegnap, ma, holnap. Tér és Társadalom, 1999/3.sz., 16. o.

^[38] Az európai felfogás szerint az aktuális közérdek meghatározása a kormány politikai felelőssége. Az amerikai álláspont szerint a politikai pártok választási programjai túl általánosak, amelyek tág lehetőséget adnak a kormány számára az aktuális közérdek meghatározására. Ezért lényeges Amerikában, hogy az aktuális közérdek kialakításában tevőlegesen vegyenek részt a lobbyik is. [Lásd Kenneth, J. – Berry J. M. – Goldman, J.: id. mű 322-357.o.]

^[39] Lőrincz Lajos: A kormányzás modernizációja . Magyar Közigazgatás, 2006/november, 644.o.

^[40] Lőrincz Lajos: Közigazgatási reformok: mítoszok és realitás. Közigazgatási Szemle, 2007/8.sz. 7.o.

^[41] A Jogalkotásról szóló 2010. CXXX. tv. is kötelezi a jogszabály előkészítőjét, hogy előzetes hatásvizsgálattal mérje fel a jogszabály várható következményeit, és utólagos hatásvizsgálat keretében értékelje a tényleges hatást, valamint mindehhez szempontokat állít fel.

^[42] Drinóczi Tímea: Minőségi jogalkotás és adminisztratív terhek csökkentése Európában. HVG-ORAC, 2010.

^[43] L. Drinóczi: i.m. 55-108.o.

^[44] Vaquero, L.M. – Roedro Merino, L. – Garaces, J. – Lindner, M.: A Break in the Clouds: Toward a Cloud Definition. ACM SIGCOMM

^[45] Computer Communication Review, Volume 39, Issue 1, 2009. és Dr. Taylor, P.: Renovation Nation. White paper. http://www.govtch.com/renovationnation

^[46] A 2010-ben létrehozott kormányhivatalok is azt a célt szolgálták, hogy a dekoncentrált szervek egy központban történő integrálásával könnyebbé váljon az elektronizálás. Ez – bár fontos szervezeti átalakítás – az első lépés, szükség van a jogi szabályozásban az ügyintézés folyamatának az elektronikus megoldásokhoz történő igazítására is.

^[47] Geert Bouckaert: Changing World, Changing Public Administration: New European Trends c. előadása, Istvan Stumpf: Changing Role of the State c. előadása [Changing Public Services in a Changing World Conference about Current Trends in European Public Administration. 24th April, 2009. Budapest] és Lőrincz Lajos: Közigazgatási reformok: mítoszok és realitás. Közigazgatási Szemle, 2007/8.sz. 10.o.

^[48] A Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt.-t létrehozó 2007. évi CVI. tv. üzleti vagyonná nyilvánított több olyan, korábban a kincstári vagyon részét képező állami tulajdont, azért, hogy azokat a kormány minden korlátozás nélkül értékesíthesse. Ez a törvény a privatizáció garanciális szabályairól már alig rendelkezik.

^[49] A fejlesztéseket törvények – az 1992. évi XXXVIII. tv. az államháztartásról, a költségvetési törvények, vagy a közpénzek átláthatóságát szabályozó 2007. évi LXXXI. tv. – érdemben nem szabályozzák, a tényleges szabályozást az alsóbb szintű jogforrások végzik.

^[50] A közjogi szervezetszabályozó eszközök alkotmányossági felülvizsgálatának lehetőségét az 1989. évi XXXII. törvény [Ábtv.] 2010-es módosítása teremtette meg.

^[51] Az Állami Számvevőszék nem jogosult szankciókat alkalmazni, a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal a Kormány alá rendelt, így nem tekinthető függetlennek, az igazságszolgáltatás pedig csak bűncselekmény esetén, akkor is gyaníthatóan sokszor politikai megfontolás alapján, jár el. A közigazgatási bíróságok, ha a pályázati eljárások jogszerűségének és a szerződések felülvizsgálatának jogával is rendelkeznek, alkalmasak lehetnek a külső ellenőrzésre. Az Állami Támogatásokat Vizsgáló Iroda előzetesen véleményezi az állami támogatásokat, majd ezután kerülnek az Európai Bizottság elé. A közpénzek felhasználásának ellenőrzésében egyre több uniós szerv vesz részt, mint például az Európai Számvevőszék, az Európai Bizottság, és az Európai Csalásellenes Hivatal, de ez utóbbiakról nincs adat, hogy milyen hatásokkal.

^[52] Az értelmezett alkotmány. Alkotmánybírószági gyakorlat 1999-2009. Szerk.: Holló András és Balogh Zsolt, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010.

^[53] Kiss László: Gondolatok a jogalkotói hatalommal való visszaélésről. Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Balogh Ágnes és Hornyák Szabolcs, PTE ÁJK, Pécs, 2005.

Zalán Tibor Történet, tükörben

*Kis piros takaró, bársony,
átölel, mint kisgyerek volna,
asztalon pohár, széle csorba,
megszédülök, ahogy játszom*

*törött madárként az ágon,
hogy a szerelem mások dolga.
Fütyörések, s halkán dalolva
dióba záródni vágyom.*

*Mert eljátszható minden,
az is, mi néha halálós,
de a játék nincs ingyen.*

*Embterlen üres város
- a szenvedésen innen -
lelkem az és a halálom.*

*Ott a lelkemben halálom
- szenvedésen még innen -
embertelen, üres város.*

*Ez a játék sincs ingyen,
van úgy, hogy néha halálós.
Bár eljátszható minden.*

*Dióként zárulni vágyom,
fütyörések halkán, dúdolván,
hogy a szerelem mások dolga.
Torz madár ül törött ágon.*

*Belehalok, hogyha játszom,
aszfall szélén a pohár csorba,
kuporog, olyan gyermekforma,
szaros kis bársonytakarón.*

szereződésekhez szempontokat, elveket határozni meg, és olyan, független ellenőrző szerveket hozni létre, amelyek már az üzleti tárgyalások kezdetétől felügyelik a szerződés megkötésének folyamatát. A PPP és a kiszereződés tartalma üzleti kérdések, és szintén nem elsősorban a jogi szabályozás tárgyai. A koncesszió és a közbeszerzések részletes jogi szabályozása is azzal a tanulsággal szolgált Magyarországon, hogy a legtrókéletesebb jogi szabályozás is kijátszható, ha nem ellenőrzött, vagy a visszaéléseknek nincs jogkövetkezménye, más szóval, ha nem érvényesül az elszámoltathatóság követelménye.

Ugyanez mondható el a privatizációról, amelynek – az állami tulajdonban levő vállalatok privatizálását követően – ma már kisebb jelentősége van a volt szocialista országokban. A privatizáció szintén az állam üzleti döntése, amelyhez azonban olyan garanciák, mint alkotmányos szabályozás, pályázat, eljárási szabályok, szükségességek.

A közigazgatási szabályozás alatt az amerikai szóhasználatban nem a jogi szabályozást értik, hanem a gazdasági te-

vékenységek bizonyos szempontok – mint például minőségi, biztonsági, fogyasztóvédelmi, környezetvédelmi, piacvédelmi, egészségügyi, stb. – szempontok szerinti korlátozását. Ennek közigazgatási eljárási intézményei az engedélyezés, az ellenőrzés és a felügyelet. A szabályozásnak – különösen az amerikai pénzügyi szervezetek által okozott gazdasági világválság, vagy a környezeti katasztrófák hatásaként – egyre nagyobb jelentősége van. A közigazgatási tevékenységek közül – a hatósági jogalkalmazás mellett – ez a terület igényel pontos és részletes anyagi jogi szabályozást.

A közigazgatás jogszabályalkotó és hatósági jogalkalmazó tevékenységével szemben is felmerült a hatékonyság követelménye Európában.

A minőségi jogalkotás az Európai Unióban is egyre hangsúlyosabb, amelynek különböző módszereit dolgozták ki: nyilvánosság, az állampolgárok és a civil szervezetek bevonása, a közigazgatási szervek közötti több szempontú egyeztetés, a politikai döntés adekvát átültetése a jog nyelvére, a jogszabályszerkesztés szabályainak betartása, hatástanulmányok készítése, és a végrehajtás módszereinek kidolgozása.⁴² Ezekben a módszerekben nem nehéz felismerni az amerikai közpolitikai szemlélet egyes vonásait.

A dereguláció – a túlburjánzott közigazgatási joganyag leépítése – is egyre inkább hatékonyság-szemponttá válik. A vállalkozások adminisztratív terhei – engedélyezés, ellenőrzés, nyilvántartás, adatbejelentés, regisztráció – csökkenthetők, ezzel együtt a gazdasági tevékenység nemzetgazdasági szinten hatékonyabbá tehető, ha a racionalitás alapján a vállalkozások felesleges kötelezettségeit szabályozó joganyag leépítésre kerül.⁴³ A dereguláció ilyen értelemben a minőségi jogalkotás részét képezi.

Elsőként az Obama kormány által alkalmazott, de Európában is terjedő „felhő-informatika” (Cloud Computing) a közigazgatás teljes elektronizálását tekintti céljának, amelynek lényege, hogy az egyetlen központból működtetett elektronikus szolgáltatásokhoz bárki könnyen hozzáférhet, teljes körűen intézheti hatósági ügyeit, teljesítheti fizetési kötelezettségeit, közérdekű adatokat kérhet, hozzáférhet a közszolgáltatásokhoz, és kommunikációs rendszer keretében kapcsolatot tarthat a közigazgatási szervekkel.⁴⁴ Azon túl, hogy ez a rendszer látványosan csökkenti a közigazgatás költségeit, ügyfél-centrikussá teszi a hatósági ügyintézt, a nyitott és átlátható közigazgatás felé is egy jelentős lépésnek tekinthető. Alkalmazásának feltétele az európai közigazgatásban, hogy a jogi szabályozást úgy alakítsák át, hogy az ügyfél-utak megfelelőek legyenek az elektronikus megoldások számára.⁴⁵

A közigazgatási szerv belső működésében Nyugat-Európában már az 1980-as

Deák Mór Tompán puffan

*Tompán puffan a körte a földön,
szeptemberedik már ez az ősz.
Prés leve jön vele,
ha akiből jön,
botot dob, hazabaktat a csósz.*

*Népeleg ország,
hazaöreg nép,
őszeiben sebesül a magyar.
Szólani szőlő, szólani szilva,
férgesedik vagy azt is akar.*

*Hajlik a kordon, hajlik a sorra,
térdeire a szedő lebukik.
Ez van a földön,
szemre se jó jön,
itt csak a semmi fűrtűsödik.*

*Hallgat a pince, igenel mindre,
teljen a hordó és a pohár.
Gyűlik a lőre,
határidőre
magyar magyarra töröktakar.*

*Tompán puffan a nappal az éjre,
holdul a nap, mert naplik a hold.
Jó nekem itt
és tetszeni végre.
Lesz, ami lesz és lesz, ami volt.*

évektől kezdve alkalmazták azokat a hatékonyságot célzó szervezési módszereket, amelyeket az amerikai Új Közmenedzsment dolgozott ki - az utóbbi években pedig a közigazgatási szerv belső ügymenetét és a közigazgatási szervek egymás közötti kapcsolatát elektronizálják.

A legutóbbi évtizedekben, Európában kialakult gyakorlat alapján levonható az a következtetés, hogy a weberi közigazgatási modellben kialakult számos olyan intézmény, amelyik a jogi szabályozás helyett, mindenekelőtt a hatékonyság fontosságát tartja szem előtt. Ennek hatására kezd kialakulni Európában egy „neo-weberi” modell,⁴⁶ amelynek jellemzője, hogy az európai államok – szembe nézve azzal a ténnyel, hogy az amerikai közigazgatásban alkalmazott üzleti és menedzsment módszerek abban a formában az európai közigazgatási rendszerekhez nem illeszthetők, ugyanakkor a weberi modell idejétmúlt, és nem alkalmas a hatékonysági követelmények érvényesítésére – az európai közigazgatás hagyományait megtartva, annak keretei között, építik ki az állam működését hatékonyabbá tevő intézményeket.

Lényeges azonban annak hangsúlyozása, hogy – annak ellenére, hogy a hagyományos weberi modell sok szempontból nem alkalmas az új típusú

hatékonysági szempontok érvényesítésére – a jogi szabályozás önmagában is szolgálhat hatékonysági célokat. A hagyományos weberi modellnek is vannak olyan értékei – mint például az eljárási garanciák, a gazdasági tevékenységek ellenőrzése, vagy a szerződések közjogi és kogens elemei – amelyek az európai közigazgatási kultúrában, az üzleti-technikai módszerek mellett, a hatékonyság fontos feltételei.

AZ ALKOTMÁNYOS SZABÁLYOZÁS ÉS FELÜLVIZSGÁLAT A HATÉKONYSÁG TÜKRÉBEN

Az alkotmányos szabályozás tárgya

Az állam hatékonyságot növelő törekvései lehetnek gazdaságpolitikai tartalmúak, ha valamilyen formában az állami kiadások csökkentésével, vagy a bevételek növelésével függnek össze.

Gazdaságélénkítő célú az adócsökkentés, az adókedvezmények, az állami támogatások, az állami beruházások, a munkahelyteremtés, a közmunkaprogramok, amelyek a fiskális politika eszközei, illetve a pénzkínálatot növelő monetáris politika. Célja a gazdasági növekedés, ami az adóbevételeken keresztül végső soron magasabb bevételt eredményez az állami költségvetés számára.

A kormány gazdaságpolitikája irányulhat az állami kiadások csökkentésére, amelynek eszközei a szociális kiadások racionális felhasználása, az állami feladatok leépítése - a liberalizáció, a privatizáció, vagy az üzleti szférával való együttműködés alkalmazásával - vagy a közalkalmazottak létszámának csökkentésével, esetleg közigazgatási szervek megszüntetése, összevonása.

Az állam más esetekben arra törekszik - az állami feladatok jobb ellátása érdekében - hogy saját pénzeszközeit használja fel hatékonyabban. Ez lehet technikai szempontú, azaz történhet az informatika és a szervezési módszerek felhasználásával, de történhet a jogi eszközeinek alkalmazásával is, mint a szervezeti-eljárási garanciák kiépítése, vagy a minőségi elemek beépítése a jogalkotási folyamatba.

Az állam hatékonysági törekvései nem feltétlenül jelennek meg jogszabályi formában, mivel a weberi modell elvét, amely szerint az állam cselekvésének minden esetben jogi szabályozáson kell alapulnia, a gyakorlat meghaladta, és a magyar gyakorlatban egyébként is meglehetősen esetleges, hogy mikor öltenek jogszabályi formát, jogszabálynak nem minősülő jogi normát, vagy mikor maradnak jogilag szabályozatlanul.

A fiskális politikát az államháztartási törvény szabályozza, amely az éves költségvetési törvény formájában jelenik meg.

A jegybank – magyar gyakorlat szerint - a monetáris irányítás jogát időnként rendelet - azaz jogszabály - máskor pedig jegybanki rendelkezés - azaz jogszabálynak nem minősülő jogi norma - alapján gyakorolja.

A társadalombiztosítás – egészségügy, nyugdíj, munkanélküli ellátások - és a szociális ellátások rendszere tipikusan olyan tárgyak, amelyekről minden esetben jogszabályok rendelkeznek, minden részletre kiterjedően. Ugyanilyen klasszikus jogi terület a versenyjog, a fogyasztóvédelem, a környezetvédelem és a minőségi, biztonsági előírások, vagy a közsféra alkalmazottainak jogviszonyára vonatkozó rendelkezések.

Az állami tulajdon kezelése, és a közpénzek felhasználása esetében, van, amikor az intézmény részletes jogi szabályozás alá esik – koncesszió, vagy közbeszerzések – máskor a jogi szabályozás elnagyolt – privatizáció - ami teret enged az állam számára az üzleti szempontok szerinti mérlegelésre –⁴⁷ és van, amikor a jogi szabályozás hiányzik – a PPP beruházások, és az állami feladatok kiszereződésére nincsenek nevesített szerződések.

Az állami támogatások a jogi szabályozás szempontjából átláthatatlan rendszert alkotnak: annak ellenére, hogy az uniós szabályok alapján köteles lenne az állam törvényt alkotni, sok esetben az állami támogatások a kormány egyedi döntésén – kormányhatározaton - alapulnak, és a mögöttes szabály is lehet uniós – amely csak elveket határoz meg - vagy magyar, de van, amikor egyáltalán nincs jogi szabályozás.

Vannak a kormánynak olyan, hatékonyságot célzó gazdasági intézkedései is, amelyek fejlesztésre irányulnak - mint például államreform, regionális vagy elekt-

ronikus fejlesztések – amelyek az uniós források felhasználását jelentik operatív programok alapján. Ezeknek a fejlesztési forrásoknak a felhasználását elsődleges módon kormány- és miniszteri rendeletek, illetve kormányhatározatok szabályozzák,⁴⁸ szintén átláthatatlanul.

A fenti felsorolásból levonható az a következtetés, hogy az állam gazdaságot befolyásoló cselekvéseinek csak egy része – a jogszabályi formát öltők, és a közjogi szervezetszabályozó eszközök: a normatív határozatok és a normatív utasítások⁴⁹ - eshetnek alkotmánybírói felülvizsgálat alá.

Ugyanakkor erősödik az a tendencia, hogy az Európai Unió szervei ellenőrzik a tagállamok gazdaságpolitikájának egyre több területét, mint például a fiskális és monetáris politikát, a liberalizációt, a fejlesztéseket, vagy az állami támogatásokat.

Az Állami Számvevőszék az elmúlt évek vizsgálatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy a privatizáció, a PPP beruházások, valamint a kiszereződések, többségükben az állam számára hátrányos üzleti feltételek alapján kerültek megvalósításra, valamint hogy a multinacionális vállalatok állami támogatása jóval magasabb összegű volt, mint amennyi adót a költségvetésbe befizettek, más szóval, az állam a nemzeti vagyont „elköttyevetelte”, a közpénzeket pedig elpazarolta.

A kormánynak ezek az üzleti döntései csak akkor lehetnek tárgyai az alkotmánybírói normakonrollnak, ha az alkotmányos szabályozás – mint ahogyan az Alaptörvény is - rendelkezik a nemzeti vagyonról, vagy a közpénzekről, ezeket törvényhozási tárgyakká minősítené, így ezeket a területeket - mint például privatizáció, PPP beruházások, állami monopóliumok, állami támogatások, fejlesztések, valamint a pályázati eljárások, és szerződések – szabályozó jogszabályok alkotmányossági szempontból felülvizsgálhatók lennének.

Az Alkotmánybíróióság ilyen esetekben azt vizsgálhatná, hogy a törvényalkotó eleget tett-e törvényalkotási kötelezettségének, és hogy a törvényeknek ezek az alkotmányos követelményeknek megfelelnek-e. A konkrét üzleti döntéseket – az állami vagyon eladását, vagy egy beruházásról kötött szerződést - nyilvánvalóan nem. Ezen üzleti döntések hatékonyságának ellenőrzésére csak független, a jogkövetkezmény alkalmazásának jogával rendelkező, külső ellenőrző szerv alkalmas.⁵⁰

Elvileg az állam fiskális, monetáris, vagy versenypolitikája is lehet alkotmányossági felülvizsgálat tárgya, feltéve, hogy az alkotmányos szabályozás rendelkezik a költségvetés hatékonyságáról, az árstabilitás szempontjáról, vagy a piaci versenyről.

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG JOGÉRTELMEZÉSI GYAKORLATA

Az alkotmányossági felülvizsgálat szempontjából a továbbiakban két kérdést vizsgálunk:

- Lehet-e a kormány gazdasági cselekvését korlátozni az alkotmányos szabályozás eszközeivel, célnorma, alapelv és hatásköri szabályok formájában?
- A jogszabályok alkotmányossági felülvizsgálata lehet-e megfelelő eszköz a kormány gazdasági cselekvésének ellenőrzésére az alkotmánybírói jogértelmezés alapján?

Az Alkotmánybíróióság eddigi jogértelmezési gyakorlata⁵¹ alapján az alábbi következtetések vonhatók le:

- Az Alkotmánybíróióság megkerülte a gazdaságpolitikai szempontú jogértelmezést.
- Az alkotmánybírói jogértelmezés az Alkotmány 9 § (1) és (2) bekezdéseiben szabályozott piacgazdaság és a gazdasági verseny szabadsága államcél, amelyeknek alkotmányossági mércéjük nincs, így az Alkotmány gazdaságpolitikai szempontból semleges.¹ A piacgazdaság, és a gazdasági verseny szabadságának államcélként történő meghatározása azzal a következménnyel jár, hogy az Alkotmánybíróióság nem hivatkozhat gazdaságpolitikai szempontokra, mert az Alkotmányból nem vezethető le az állami beavatkozás korlátozhatósága. Más szóval, az Alkotmánybíróióság deklarálta, hogy a gazdaságpolitika irrelváns, alkotmányossági probléma csak akkor keletkezne, ha az állam teljesen felszámolná a piacgazdaság intézményeit.

Ezt az álláspontot az Alkotmánybíróióság többnyire, de nem teljesen következtete-

sen, érvényesítette jogértelmezése során, és gazdasági tartalmú szempontokra nem hivatkozott.

• A jogállamiságra, mint alkotmányos elvre az Alkotmánybíróság több esetben közvetlenül hivatkozott.

Az Alkotmánybíróság a szociális ellátások és egyéb kedvezmények csökkentését vizsgálta a jogállamiság részét képező szerzett jogok védelme alapján, és a jogi szempontokon – jogalkotói hatalommal való visszaélés, felkészülési idő, és az kedvezmény időtartama – túlmenően, hivatkozott gazdasági szempontokra is, mint a „kényszerítő szükség”.⁵¹

Az Alkotmánybíróság kialakította – bár nem dolgozta ki részletesen - a jogalkotói hatalommal való visszaélést,⁵² és alkalmazta három adóval, és az önkormányzati finanszírozással kapcsolatos jogszabály felülvizsgálat során. A jogalkotó, az alkotmánybírósgági jogértelmezés szerint, nem lehet önkényes, rosszhiszemű, és nem lehetetlenítheti el a jogalanyt.

• Az Alkotmánybíróság rendszerint a gazdasági alapjogokra, valamint a diszkrimináció tilalmára, és az emberi méltósághoz való jogra hivatkozott.

Az Alkotmánybíróság jogértelmezési gyakorlatára a leginkább jellemző, hogy a gazdasági tárgyú jogszabályok felülvizsgálata esetén döntését rendszerint valamelyik alapjogra vezeti vissza, de az alapjogok korlátozhatóságának egyik kritériumaként más alapjogot határoz meg, ebből következően, gazdasági tartalmú szempontokra közvetlenül nem hivatkozik.

Az alapjogok alkotmányos jelentősége, hogy lényeges tartalmát törvény nem korlátozhatja. Az Alkotmánybíróság ehhez alakította ki az alapjogi tesztet, amelynek keretében elsőként kibontotta az alapjog tartalmi sajátosságait, majd mérlegelte a szükségesség-arányosság követelményét. A szükségesség azt jelenti, hogy a törvényalkotó csak kényszerítő ok miatt korlátozhatja az alapjogot, és a korlátozásnak alkalmasnak kell lennie a törvényhozói cél elérésére. A korlátozásnak ugyanakkor arányosnak is kell lennie az elérni kívánt céllal. Az alapjog tartalma azonban a szükségesség-arányosság fennállása esetén sem korlátozható lényegesen. Annak érdekében, hogy a szükségesség-alkalmasság-arányosság mérlegelésénél az Alkotmánybíróság ne kényszerüljön gazdasági szempontok értelmezésére, kényszerítő oknak csak azt fogadta el, ha az alapjog korlátozása más alapjog, vagy alkotmányos érték védelme érdekében történik.⁵³

A diszkrimináció tilalmának alapjogi tesztje: az „összehasonlíthatóság” szerint csak az azonos helyzetben levők hátrányosabb kezelése vethető össze,⁵⁴ az „indokolhatóság” szerint a megkülönböztetésnek ésszerű indokokon kell alapulnia, vagyis nem lehet „önkényes”,⁵⁵ mert akkor ellentétessé válik az emberi méltósághoz való joggal.⁵⁶

A diszkrimináció tilalma alapján az Alkotmánybíróság több esetben vizsgált gazdasági tartalmú jogszabályokat - adóval és társadalombiztosítás finanszírozásával

kapcsolatban – és hivatkozott az emberi méltóságra.⁵⁷

Az Alkotmánybíróság a szociális biztonsághoz való jog minimumaként is az emberi méltósághoz való jogot – amely a csak a megélhetéshez való jogot jelenti - határozta meg. egyébként a társadalombiztosítás és a szociális támogatások rendszerének működőképessége szintén gazdaságpolitikai szempontú mérlegelést jelentene. Az Alkotmánybíróság egyébként a jogalkotó szabad belátására bízta az elvétési szint meghatározását, hivatkozással a gazdaság teherbíró képességére, a költségvetés állapotára és az érdekérvényesítésre. Ugyanez az elv vonatkozik a 70/D §-ban szabályozott egészséghez való jogra is.⁵⁸

A szociális jog részét képező társadalombiztosítási ellátások mértékének csökkentése – a társadalombiztosításra való jogosultság tulajdonként való elismerésével – csak a tulajdonhoz való jog korlátozásának szabályai szerint lehetséges, ami korlátozható, de nem lényegesen és aránytalanul. Az Alkotmánybíróság ebben az esetben nem hivatkozott más alapjogra.⁵⁹

Az adók esetében az Alkotmánybíróság az arányos közteherviselés kötelezettségének alapján megállapította,⁶⁰ hogy az Alkotmánybíróság nem jogosult a jogalkotói mérlegelés célszerűségi, gazdaságpolitikai szempontú vizsgálatára.⁶¹ A jogalkotó a közteherviselés forrása és jogcíme, valamint az adómentességek és adókedvezmények tekintetében széles alkotmányos mozgásterrel rendelkezik, ennek korlátja, ha más alkotmányos rendelkezés, vagy a diszkrimináció tilalmába ütközik.⁶²

A közteherviselés arányosságára vonatkozó követelmény megsértését – az adó túlzott mértékét - csak kirívó esetekben találta megalapozottnak.⁶³ A házipénztár adó és az elvárt adó esetében az Alkotmánybíróság arra hivatkozott, hogy az adó nem az adózó tényleges vagyoni és jövedelmi viszonyait vette alapul, így ellentétes az arányosság elvével, a különadó esetében pedig arra, hogy az adó nem ütközik a jó erkölcsbe.⁶⁴

A vállalkozáshoz való jog esetében az Alkotmánybíróság érvelése szerint az alapjog csak akkor sérül, ha egy gazdasági tevékenységből az állam a vállalkozót teljes mértékben kizárja.⁶⁵ Csak egy esetben viszonyította a vállalkozáshoz való jog korlátozását alapjoghoz, az egészséghez való jog védelme érdekében.⁶⁶

• Kisebb számban, vannak olyan esetek, amikor az alkotmánybírói jogértelmezés korlátlan szabadságot ad a jogalkotó számára a gazdaságpolitikái szempont mérlegelésére.

A hatósági ármegállapítás nem sérti a piacgazdaság és a gazdasági versenyszabadság elvét, ha a fogyasztók érdekében történik, és a piac védelmét szolgálja.⁶⁷

Az Alkotmánybíróság korlátlan felhatalmazást adott a jogalkotó számára, hogy a versenyjog, a fogyasztóvédelem, az árszabályozás, és környezetvédelem szempontjaira tekintettel a szerződés kötelező tartalmát megállapítsa.⁶⁸

Az állami monopóliumokat az Alkotmánybíróság nem tartja a piaci szféra

részének, ezért itt a vállalkozáshoz való jogot nem tartotta értelmezhetőnek, ugyanakkor nem vette figyelembe, hogy esetleg ez azért nem a piaci szféra része, mert a piaci versenyt maga az állam korlátozta.

Az állam kizárólagos gazdasági tevékenysége körének folyamatos bővítése, ha meghatározott rendszerességgel történik, elérhet egy olyan határt, amely nem egyeztethető össze a piacgazdasággal, a gazdasági verseny szabadságával.⁶⁹ Ez utóbbi megállapítása az Alkotmánybíróságnak egybecseng a piacgazdaság értelmezésével, mely szerint csak annak teljes felszámolása jelentene alkotmányos problémát.

Az alkotmánybírói jogértelmezés az alábbi területeken korlátozta az állam gazdaságpolitikáját:

• Megállapította a társadalombiztosítási és a szociális ellátásoknak az a minimumát, amelyet az államnak az intézményrendszer működtetése során érvényesítenie kell.

• Meghatározta a társadalombiztosítási és szociális ellátások csökkentésének mércéjét és szempontjait.

• Megakadályozta, hogy az állam diszkriminatív módon, eltűzött mértékben, rosszhiszeműen, a joggal visszaélve, az arányosság elvét megsértve, állapítsa meg az adókat.Az új európai alkotmányok tartalmaznak olyan elveket, amelyek a kormány gazdaságpolitikájával kapcsolatosak, mint például a gazdasági növekedés, versenyképesség, az állampolgárok jóléte.⁷⁰

Vannak olyan alkotmányok, amelyek tovább részletezik ezeket a gazdaságpolitikai elveket, meghatározzák a fiskális politika követendő szempontjait is - mint például az egészségesség, az egyensúly elve, a fedezet elve, a hatékony és eredményes pénzgazdálkodás, a túlzott költségvetési hiány és államadósság tilalma - vagy a garanciaként szolgáló eljárási szabályokat és az ellenőrző szerveket, illetve a monetáris politika követelményeit, mint az árstabilitás, és a pénzügyi irányítás adekvát volta. Ez utóbit pénzügyi alkotmánynak is nevezik.⁷⁴

Az Alaptörvény is több olyan gazdaságpolitikai tartalmú fogalmat tartalmaz, amelyek alapján az Alkotmánybíróság feladata lenne, hogy azok tartalmát kibontsa. Ilyen gazdaságpolitikai tartalmú alkotmányos rendelkezések az új alkotmány-tervezetben például a „tisztességes gazdasági verseny”, a „közös szükséglet”, a „fenntartható” költségvetési gazdálkodás, a közpénzek „eredményes” kezelése, a nemzeti vagyon kezelésének „közérdekű” módja és a „közös szükségletek” szerinti kielégítése, a gazdálkodó szervezet „célszerű” és „eredményes” működése.

Ebben az esetben az alkotmánybírói jogértelmezés nem tudja elkerülni, hogy a jogszabályok felülvizsgálata során gazdaságpolitikai kérdésekben foglaljon állást.

A kormány gazdaságpolitikájával szemben támasztott követelmények alkotmányos szabályozása felveti azt a kérdést, hogy az Alkotmánybíróság hogyan tud majd értelmezni olyan, nem hagyományosan alkotmányos fogalmakat, értékkategóriákat, amelyek mind a hatékonyság valamilyen formában történő megfogalmazásai, valamint hogy az alkotmánybírósgági felülvizsgálat

intézménye alkalmas-e arra, hogy a hatékonyság szempontjából értékelje a kormány gazdaságpolitikáját.

A 1268/B/2010. AB határozat, amely a különadóról szóló törvényi rendelkezést megsemmisítette, arra való hivatkozással, hogy a felülvizsgált törvényi szabályozás olyan jövedelmeket is ide sorolt, amelyek nem a jó erkölcsbe ütközöen, hanem jogszabály által, kötelezően megállapítottan keletkeztek. A „jó erkölcs” mint alkotmányos rendelkezés fogalmát az Alkotmánybíróság nem határozta meg, így továbbra is kérdéses maradt, hogy pontosan milyen jövedelmek tartozhatnak ide. Az Alkotmány 70/I § (2) bekezdését az alkotmánybírósgági határozat a visszaható hatály szempontjából úgy értelmezte, hogy kivételt teremt a 2 § (1) bekezdésében szabályozott, a jogállamiság részét képező visszaható hatály tilalma alól.

Kiss László különvéleményében kifejtette, hogy az Alkotmánybíróság nem vonta meg saját alkotmányértelmezésének határát, vagyis az önmaga számára megfelelő, az értelmezés során irányadó szempontokat. Erre szükség lett volna, egy bizonytalan értékkategória, a „jó erkölcs” Alkotmányban történő megjelenése miatt, valamint a visszaható hatály kérdésében is. Az Alkotmánybíróság az Alkotmány módosítását nem vizsgálhatja felül, de – több alkotmánybírósgági határozat által is kimondottan – köteles mindent megtenni annak érdekében, hogy - az alkotmányértelmezések eredményeként - az egyes alkotmányi rendelkezések között ne legyen ellentmondás. Az alkotmányértelmezés egyik legfontosabb célja az, hogy az alkotmányértelmezés eredménye – koherens rendszerként – minél inkább, a lehető legteljesebb módon beilleszkedjen az Alkotmány egészének normarendszerébe. Az Alkotmánybíróságnak az új értékkategóriákat az alaptörvény más rendelkezéseivel együttesen, egymásra tekintettel kell alkalmaznia.

A különvélemény ezzel egy lényeges szempontra hívta fel a figyelmet.

Az Alkotmánybíróság - amikor eddig a kormány gazdasági tartalmú döntéseit vizsgálta felül abból a szempontból, hogy a jogszabály a jogállamisággal, vagy az alapjogokkal ellentétes – akkor ezt egy olyan kimunkált jogértelmezési gyakorlat alapján tette, amely koherens rendszert alkotott, de az alkotmányjog szempontjából „idegen”, fogalmakat tartalmazó alkotmányos rendelkezések esetében kérdéses, hogy azok megfelelően értelmezhetők-e más alkotmányos rendelkezésekkel összhangban.

Van, aki azt az álláspontot képviseli, hogy az Alkotmánybíróság az eddigi jogértelmezési gyakorlatában is túlságosan megkerülte a gazdaságpolitikai kérdésekben való állásfoglalást, holott az Alkotmány tartalmaz a gazdasági rendre vonatkozó olyan rendelkezéseket, amelyekre az alkotmányossági felülvizsgálat során hivatkozni lehetett volna.⁷⁵ Ez az álláspont helyt álló lehet, ha figyelembe vesszük, hogy az alkotmánybírósgági normakontroll eddig milyen kevés területen korlátozta érdemben a kormány gazdasági cselekvését.

Vitatható, hogy indokolt-e az alkotmánybírósgági jogértelmezésnek abba az irányba történő terelése, amelyik a kormány gazdasági intézkedéseit gazdaságpolitikai szempontú felülvizsgálat tárgyává teszi. A jogállamiság mellett szóló érv, hogy a kormány közhatalmi túlsúlyának korlátozására a leginkább az

Baley Endre Viszem a követ (Utassyné Horváth Zsóki- nak, köszönettel)

*Kis piros takaró, bársony,
átölel, mint kiscserekek volna,
asztalon pohár, széle csorba,
megszédülök, ahogy játszom*

*törött madárként az ágon,
hogy a szerelem mások dolga.
Fütyörészek, s halkan dalolva
dióba záródni vágyom.*

*Mert eljátszható minden,
az is, mi néha halálos,
de a játék nincs ingyen.*

*Embertelen üres város
- a szenvedésen innen -
lelkem az és a halálom.*

*Ott a lelkemben haláлом
- szenvedésen még innen -
embertelen, üres város.*

*Ez a játék sincs ingyen,
van úgy, hogy néha halálos.
Bár eljátszható minden.*

*Dióként zárulni vágyom,
fütyörészek halkan, dúdolva,
hogy a szerelem mások dolga.
Torz madár ül törött ágon.*

*Belehalok, hogyha játszom,
aszfalt szélén a pohár csorba,
kuponog, olyan gyermekforma,
szaros kis bársonytakarón.*

_____

Alkotmánybírósgál alkalmas, ellenérv, hogy a jogállamiság követelményével lehet ellentétes, ha az alkotmánybírósgági jogértelmezés – a bizonytalan tartalmú, új alkotmányos értékek miatt – kiszámíthatatlanná válik.

További érv a gazdaságpolitikai szempontú alkotmányos felülvizsgálatára másfelől – és az Alkotmánybíróság eddigi jogértelmezési gyakorlata is erre enged következtetni – hogy a csak a jogállamiságra és az alapjogokra épülő alkotmányossági normakontroll egyoldalú, mert a kormány gazdasági cselekvéseinek egy kis részét képes átfogni, azt is csak egy meghatározott szempontrendszer alapján, így a kormány gazdaságpolitikájáttartalmazójogszabályok jórészt minden kontroll nélkül maradnak.

A hatékonysági követelmények beépülése a weberi modellen alapuló közigazgatási rendszerekbe megállíthatatlan folyamatnak tűnik, de további kutatásokat igényel annak megválaszolása, hogy az alkotmánybírósgági felülvizsgálat ehhez hogyan illeszthető.

Az állam gazdasági szerepvállalásának történetét áttekintve, azt látjuk, hogy a jogállami megoldások – bár nagyon áttételesen – de rendszerint igazodtak a kor gazdaságfilozófiai irányzataihoz, más szóval, a gazdaság szempontjaihoz. Vagy más megközelítésben: a hatékonyság-követelmények is többnyire azt az állami szerepfelfogást tükrözték, amelyet a közigazgatás-tudomány az állam számára – a gazdaságban betöltött szerepét illetően - kijelölt.

A HALÁLÉRŐL ÉS A FELTÁMADÁSÉRŐL

Fazekas István

Le gyünk teljesen tárgyiilagóságok! Ha lehet az életnek arkhimédészi pontja, úgy az halálunk bizonyossága. Múlandóságunk tudata tudatunk igazi ereje, mely olykor világokat mozdíthat ki sarkaiból. Úgy véljük, halálunk a legbiztosabb dolog, ami megtörténhet velünk. Születésünk titkával kapcsolatosan legfeljebb egy csodálkozó kérdés merészkedünk: véletlen-e az, hogy több mint négymillió kromoszóma közül, pont mi választódunk ki a napvilágra?

Az általános közfelfogás szerint a halál az élet végét jelenti. Természetes jelenség tehát, hogy életünk elmúlik, ezért természetesnek tartjuk a halál bizonyosságát felismerő embernek az örök élet

utáni sóvárgását is. De honnan származik a feltámadás gondolata? Az élethez való ragaszkodásunkból fakad-e, vagy abból a felismerésünkéből, hogy a halál mégsem természetes? Azt hiszem, nyugodtan kijelenthetjük: a testi halált vagy így, vagy úgy, de mindenki elfogadja. Ám aki hisz a lélek és a test szerves kapcsolatában, az bizony megkísérti a feltámadás nagyszerűségét! De megkísérti azokat is, akik ugyan a lélekben nem hisznek, ám vacognak a vicsorgó kaszától, szoronganak a teljes megsemmisülés, a visszaterhetlenség reménytelenségétől. A feltámadás lehetősége vigasz a félelemben és remény a gyászban. Kézenfekvő tehát a kérdés: van feltámadás? Vannak objektív ismérvei? Vagy misztériuma csak a hit által fogható fel?

Minden emberre vonatkozatható konkrétsággal csak a keresztyén vallások foglalkoznak a feltámadással. Pál apostol lakonikus tömörséggel fogalmaz: ha Krisztus nem támadt föl, akkor Krisztus követése nemcsak hiábavalóság, de bizony istenkáromlás is. Vannak tények, melyekben hívők és nem hívők egyformán egyetértenek. Tudjuk, hogy Jézus történelmi alak volt, hiszen nemcsak a Szentírás, hanem Flavius, vagy a Korán is foglalkozik személyével. Azt is tényként rögzíthetjük, hogy ezt az embert keresztet feszítették Pontius Pilátus idejében. Az Arimethiái József tulajdonát képező üres sír legendája is egyre bizonyítottabb. Az pedig vitán felül áll, hogy volt egy hűsvéti kijelentés, mely így hangzott: Jézus feltámadt!

A nem hívők közül sokan a Szentírás kitalációnak, a Jézus feltámadásáról szóló részeket pedig egyenesen hamis bizonyítékok gyártásának tekintik. Ha ezek a nem hívők az evangéliumok szerzőinek a vádlói, akkor az igazság kiderítésének érdekében nekünk lelkiismeretes bírakká kell válnunk! Első feladatunk a feltámadásról szóló iratok teljes átvizsgálása. Ha ezt kellő alaposággal tesszük, rögtön megfogalmazódik bennünk: aki manipulálni akar, az a tények vonatkozásában nem bagatellizál, hanem kiemel. Akinek valóban a hamisítás a szándéka, az a valótlan dolgokat mindenki számára elfogadható módon igyekszik bizonyítani: úgy, mintha azok valóban tények lennének. Egy biztos: semmiképpen sem lezserkedik. Mégis, mi tűnik fel rögtön? Az, hogy a feltámadás

első tanúi, az akkori jog szerint hiteltelének, ugyanis az asszonyok tanúvallomása nem volt figyelembe vehető. Aztán figyelemre méltó érdekesség az is, hogy a feltámadott Jézus alakját alig ismerik fel. Mindig kell valami nuánsz a megvilágosodáshoz, ami által rádöbbennek, hogy nem gyatra alteregó áll előttük, hanem a Mester. Máriát ehhez a nevéen kell, hogy szólítsa, az emmauzi tanítványok a kenyér megtöréséről ismerik fel. Galileában a csodálatos halfogás megismétléséről. Tamás még akkor is kételkedik, amikor a többieknek már minden bizonyos: ő csak akkor ámul el, amikor ujjait Krisztus seibe mártja. Aki tényeket gyárt, nem így tála! Ha hiteles tanúkról beszélne és nála a földámadott Jézus az első pillanatban is egyértelműen felismerhető lenne. De nézzük

^[53] Drinóczi Tímea: Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2007.81-82. o.

^[54] L. Drinóczi: i.m.: 83-88 - o.

^[55] Drinóczi Tímea véleménye szerint a piacgazdaság – ugyanúgy, mint a jogállam – alkotmányos elv, amelyből az következik, hogy az állam gazdaságpolitikájának megítélése alkotmányossági kérdés. Nem fogadható el, hogy az alapjogok nem függenek a piacgazdaság alkotmányos tételétől. Helytelen az a megközelítés, ami szerint a piacgazdaság a jogállamiság intézményével való összevetést kivéve, az alkotmányossági vizsgálatoknál irreleváns. L. Drinóczi: i.m.: 152. o.

SZÁZHALOMBATTA KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KULTURÁLIS ÉLETE

Szigetvári József

tovább! Vizsgáljuk meg most a konkrét előzményeket!

Jézus, mielőtt a virágvasárnapi bevonulása Jeruzsálembe megtörténne, többször is kijelenti, hogy ott csúfot űznek belőle, leköpöcsik, megkorbácsolják és megölik; de harmadnap feltámad. A tanítványok értetlenül hümmögnek, valójában nem tudják, hogy miről van szó. Aztán az utolsó vacsora után mindannyian elárulják. Júdás azzal, hogy eladja, Péter azzal, hogy megtagadja, a többiek züllesztő gyávaságukkal. Vajon ilyen nehézfejú, bizonytalan alakokkal szokás bizonyítani a hazugságot? Azt hiszem, ez eléggé neveléses lenne. Persze azért ebből még nem következik az, hogy bármi is igaz volna az egészről! A feltámadás titka és minden kétséget kizáró bizonyítéka mégis az ő viselkedésükben van. Figyeljük csak meg, hogy miért!

Amikor Jézus a tanítványokkal Cézarea Filippi környékére ér, megkérdezi tőlük, hogy kinek tartják őt az emberek. Azok rajongva felelgetnek, majd Jézus váratlanul nekik szegezi a kérdést: kinek tartotok ti? Egy pillanatra az idő is megáll, s a mély csöndből csak Péter képes feldadni: Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia! Talán elgondolni sem vagyunk képesek, hogy mekkora hitről árulkodik ez a vallástétel! Aztán hogyan esküdözök ez az ember, hogy az életét is odaadná Jézusért! És a többi tanítvány is mind-mind lelkesül, megboronganak őket a hit csodája, a felismerés, hogy valóban Jézus a Megváltó. Amikor Jézust elfogják, a tanítványok hite megrendül, félelmükben igazságot érnek, a szeretet és a gyávaság tusakodásától a fogoly Jézus nyomában sunnyogó Péter pedig háromszor is megtagadja őt, mire virradna. A keresztnél is csak egyetlen tanítványról tesz említést az Írás. Ennyi év távlatából felháborító a viselkedésük! Nem a hit megcsúfolása ez? Amikor találkoznak a feltámadt Jézussal, egyszerre mindegyikük hite olyan méreteket ölt, amire még nem volt példa a történelemben. Nemcsak csodákat tesznek, de egy kivételével mind mártírhalált hal Jézusért, a feltámadás igazságáért. A feltámadás előtt - noha tudják, hogy Jézus a Krisztus, és tanúi voltak halottak életre keltésének is - gyávák, árulók és rettegnek a haláltól. A feltámadás után azonban bátrak, hűségesekek, s nem félnek semmitől. Érezzük ugye, hogy ilyen fordulatot az emberi lélekben csak monumentális esemény megélése hozhat. Mert az ember nemcsak test, de lélek is. Aki tényleg látta a feltámadott Jézust, azt nem érdekli már a földi élet gyarlósága, a haláltól pedig nevetve kérdezi: Halál, hol a te fullánkod?

A feltámadás tanúi közül tizenhét tanítvány - köztük tizenegy apostol - mártírhalált halt. Pétert fejjel lefelé megfeszítették, Pált lefejezték, András X-alakú keresztben kivégezték, de hadd ne soroljam! Ezek történelmi tények. Hazug eszmékben lehet hinni, még meg is lehet értük halni, ha az ember igaznak véli őket. Am ha felismeri a hazugságot, akkor a halál (a haláltól való félelem) legyőzi azt. Hazugságért senki nem áldozza fel az életét. Valljuk be: az igazságért is csak nagyon kevesen! Ezeknek az embereknek a sorsa egyértelműen bizonyítja azt, hogy valóságosan is van feltámadás. És sorsuk szavahihetőségüket is igazolja! Éppen ezért hadd tegyek ehhez a kis íráshoz még valamit! Mit ír Pál apostol a korinthusiaknak? „Íme titkot mondok nektek: Nem mindnyájan halunk meg, de mindnyájan elváltozunk, nagy hirtelen, egy szempillantás alatt az utolsó trombitaszóra; mert trombita fog szólni és a halottak feltámadnak romolhatatlanságban, mi meg elváltozunk. Mert szükség, hogy ez a romlandó test romolhatatlanságot öltson magára és e halandó test halhatatlanságba öltözködjék.”

Zalán Tibor

Első gyertyagyújtás

Ez már embermagasságú hősies terepszal-tárgy a hóval fedett vár Homályos az ég mit isten kisikált még tegnap - s a vérben az élet kevéssé

Szűköl reszket mint kutyában a verés a bizalom - polcra ellopott lekvár mit nagymama koporsójában plombált le - ne maradjon hátra keveredés

Hőzuhogásba hasít a zuhanás de ordítást elnyomja a harang véres újját törte Hitetlen Tamás

Magasan éhes varjúcsapat kereng Első gyertyagyújtás Ma még az is más hűsba ahogy a semmi beledereng

Igen nagy megtiszteltetés számomra, hogy felkérést kaptam e rovat vezetésére, hiszen az újságírás olyan terület, amely mindig érdekelt, szaklapokban kamatoztattam is érdeklődésemet. Ez a felkérés azonban egészen más, hiszen a kultúra a közművelődés, az ezzel összefüggő rendszer igazából az a terület, amely az életet jelenti.

Röpdolgozatban egy város kulturális életét bemutatni szinte lehetetlen. Éppen ezért, időről időre a különböző szegmensek mentén szeretném megismertetni az olvasókat Százhalombatta közművelődésével.

Nem lehet megkerülni a húszas-harmincas éveket, ahol a város kulturális élete megszületett. Zenálkó Etel tanítónő a gyerekeknek fiataloknak szánt programjaival tette le a ma alapjait. A színjátszó kör, a Legényegylet, a Leányegylet, a Testedzők Klubja, a Varró Egylet, mind-mind olyan szabadidős közösség volt, amely működésével igényt támasztott valamiféle közösségi vagy faluház megépítésére. Az igény tetteket generált, a falu összefogott, és közadakozás, valamint társadalmi munka bevonásával megépült a Közösségi Ház, amely ma Zenálkó Etel nevével viseli. A hatvanas évektől kezdve az ipartelepítés hatására két, meghatározó munkás művelődési ház jött létre, egy a Dunamenti Hőerőműben, egy a Dunai Kőolajipari Vállalatnál. Ezekben a házakban a kornak megfelelően népművelés folyt, amely elsősorban a korszak politikai ideológiai értékeit közvetítette, illetve kiemelten kezelt minden olyan tartalmi részt, amelyet az akkori kultúrpolitika írt elő.

1983-84-ben adták át a Barátság Művelődési Ház és Könyvtár elnevezésű intézményt, amely létrejöttével központi kulturális intézet jött létre, megszüntetve az előd munkás művelődési házakat. Az épület impozáns, a kor ízlését tükröző, hatalmas terekkel, magán viselve a szocreál építészet stigmáit, amelyek nem csak a százhalombattai, hanem az abban az időszakban épült művelődési házakon Gödöllőtől Kecskeméttől, Debrecenről Mosonmagyaróvárig fellelhető volt. (hatalmas előtér, süttői márványborítással, tanterem méretű közös-

ségi termek különösebb funkciók nélkül, modern színházterem, előterek munkásmozgalmi freskókkal). A százhalombattai művelődési működésével a nyolcvanas években úttörő szerepet töltött be. Néhány - elsősorban vidéki művelődési ház igazgató - tette le az alapjait a nyitott házak mozgalmának, és ebben a Takács Péter vezette battai ház valóban élenjáró volt. A nyitott házak mozgalma egy kicsit underground mozgalomnak számított, a 3 T korszakában, hiszen nem tiltott, nem tűrt és nem támogatott, hanem egyszerűen beengedő és nyitott volt. A művelődési házakat kitarították a civilek előtt, mindenki bemehetett, aki máshol nem talált tartózkodási helyet, vagy a ház valamely programját szerette volna látogatni, esetleg egy itt működő közösség tagja volt. Ötvöződött a múlt és a jelen: már nem az a merev szocialista kultúra közvetítő

hely volt, de a brigádmozgalmi művelődés mégis meghatározta a mindennapokat. Egyre mára jöttek létre különböző alkotó közösségek, melynek sorában Százhalombattán a Liszt Ferenc Vegyeskar, vagy a Százhalombattai Ifjúsági Közművelődési Egylet valóban az elsők között volt. A nyitott házak mozgalma, meggyőződésem szerint bizonyos értelemben a rendszerváltás egyik záloga volt, hiszen számos közművelődési intézményben alakultak meg azok a szellemi közösségek, amelyek egy adott településen a rendszerváltó közeget biztosították. A Barátság Művelődési Központban pezsgő élet folyt, hiszen régi vágya volt a városnak egy reprezentatív kulturális központ, színházteremmel, óriási terekkel.

A házat hamar belakták a városlakók, egyre mára jöttek létre újabb és újabb közösségek, ebben az időszakban alakult meg

a Forrás Néptáncegyüttes, és a Forrást működtető Magyarok Öröksége Alapítvánnyal, illetve a Szülők Fóruma Egyesülettel, a Sétültekért Alapítvánnyal megjelentek az újrászerveződő civil társadalom első százhalombattai feszkéi is. A kilencvenes évek egyértelműen a kiteljesedésről szóltak, a művelődési házban táncosok, énekesek, zenészek, képzőművészek, civil szervezetek működtek. A tematikus hétvégék, a városi nagyrendezvények, 1994-től a Summerfest és a Battai Napok egyre inkább meghatározták a város kulturális kínálatát. Rendszeressé váltak a művelődési házban képzőművészeti tárlatok. Szép és tartalmas időszak volt ez, amely megalapozta a város mai közművelődését, és amely folytatta a Zenálkó Etel által megkezdett munkát. A folytatásban a kettőezertől napjainkig terjedő időt tekintjük majd át.

ÁLLOMÁS, ÉJSZAKA

Visky Anna

Méres és izgalmas feladatra vállalkozott az a tíz erdélyi író, aki úgy döntött, hogy újírja Bodor Ádám Állomás, éjszaka című novelláját, amely 1978-ban jelent meg a Kriterion Kiadó által gondozott Megérkezés északra című kötetben. A Tízkezes egy Bodor novellára alcímű viselő gyűjtemény a Koinónia Kiadó legújabb szépirodalmi kiadványa.

Bodor egy Cserverszki nevű favágó tragikusán közönséges sorsát jeleníti meg röviden, lassú és melankolikus képekkel, finom dialógusokkal átszőve. A szegény ember megelégedi a napszámos munkát, ennél többre hivatott el tén, de már a falu vonatállomásának lepukkant talponállójában is a változtatás reménytelenségét tapasztalja, minthogy itt az embert sosem azzal szolgálják ki, amit kér. Elhatározza hát, hogy hazamegy és lefekszik, talán otthon még dédelgetheti álmait. Útközben, látván a céltalan kóbor kutyák nyomorúságát, el-eltöpreng: ebsors az övé, kétség nem fér hozzá! Jeles szerzőink ráerősítenek az alaphangulatra, vagy kiutat keresnek Cserverszki átlagos életéből, hiszen nem véletlen, hogy egy egyszerű ember a hagyományos, ön maga felszámolásán munkálkodó, zárt közösség visszahúzó erejét leküzdve nekivág a nagy világnak. Székely Csaba rajzolja meg a legtalálóbban a közösség arcát: „Kivesztett már ezekből a tekintetekből az elszántság minden lángja, a gyanakvás mérgező cikázásai, a bánat vizenyős csillogása. Errefelé nincsenek sem boldogok, sem boldogtalanok.” (Hártyán át)

Cserverszki kitérésére több lehetőség adódik, amelyeket olykor kibontakozni, majd persze leggyakrabban meghíusolni látunk a novellákban. Molnár Vilmos a menekülés útját választja a főszereplő számára, a vonat viszont sehogy sem akar indulni... Székely Csaba az értelmiségi rétegbe emeli Cserverszkit, aki útközben Duhuján pópával és Drakovics tanítóval beszélget. A drámai hatású, pergő dialógusok, amelyek végig fenn tartják a feszültséget, megelőlegezik a tragikus végkifejletet. Hajdú Farkas-Zoltán szinte maffia-figurát formál főhősünkéből, aki egy nagy pénzüszszeggel lépni készül, de mégsem megy minden olyan simán...

Bizonyára nem véletlenül Láng Zsolt novellája zárja a kötetet, ő ugyanis az eredeti szöveg megfigyelésének történetét írja meg Narancs című átiratában, amely a kötet keletkezésének metaforájaként is értelmezhető. A tíz szerzőnek ugyanaz a célja, mint a

novella elszánt rendezőjének: újraértelmezni és újrakonstruálni az Állomás, éjszakát. A stáb tagjai a forgatás során ízekre szedik és bátran kritizálják a Bodor novellából készült forgatókönyvet. Talán Láng Zsolt modern, az eredetihez képest dinamikusabb és nyersebb novellájáról mondható el leginkább, hogy a több évtizedes mű alapján izgalmas kortárs alkotás jött létre.

(Állomás, éjszaka /Tízkezes egy Bodor novellával, Koinónia Kiadó, 2012.)

STÁDIUM

Társadalmi és Kulturális Hírlap

FŐSZERKESZTŐ:
Pozsgay Imre

KIADJA:
Editio Librorum Kft., Százhalombatta

FELELŐS KIADÓ:
az Editio Librorum Kft. ügyvezetője

FELELŐS SZERKESZTŐ:
Fazekas István.

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:
Bertha Zoltán (esszé),
Bordás Mária (tanulmány),
Czifrik Katalin (közéleti hírek),
Deák Mór (szépirodalom),
Szigetvári József (kulturális hírek)

Terjeszti a Magyar Posta

ELŐFIZETÉSI DÍJ:
egész évre 2500 Ft

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:
2440 Százhalombatta, Kodály utca. 26.
Telefon-fax: 06/23-354-447
Honlap: www.stadiumlap.hu

ISSN 2063-5389

A FARKASEMBER

Lukáts János

- Bolond vagy te, Bárányos! – ezt a mondatot Bárányosné egyre többször mondogatta a férjének. Kezdetben a szeme mosolygott, amikor belesuttogta az ember arcába, aztán halkan mormolta saját magának, végül pedig Bárányos háta mögött sziszegte és közben egyáltalán nem mosolygott.

A tavaszi belvíz kipusztította a vetemények nagy részét, a nyári aszály elorsvasztotta, ami hátul, a nagykertben meghalt, augusztusban villám csapott a körtefába, novemberben pedig leégett a fészter, benne a takarmánnyal. Karácsonyra csödbe jutott a szövetkezet, Bárányossal közölték: le is út, fel is út.

Bárányos összeharapta az ajkát, egy szót se szólt, de a mosoly nem ült föl többet az arcára. Néhány nappal később meghalt az utcában lakó, ős öreg Gazdagné. Szép temetése volt. De hamarosan pusmogni kezdtek, hogy milyen rettenetes összegbe került a temetés, hogy az öreg Gazdagnak nem volt elég pénze megfizetni, amit ilyenkor kell, a fiuknak meg bankkölcösönt kellett fölvennie. Sajnálták az öreg Gazdagnét, de még inkább az életben maradt öreg Gazdagot, meg a fiát, aki életében soha eleddig adósságba nem verte magát.

- Meg ne halj nekem, Bárányos, – évődött a férjével Bárányosné – mert bizony még eltemettetni sem tudlak. Ingyen oda nem mehet ám be az ember! – Bárányos nem válaszolt. Lassan tépkedte magából, napokon át, a gondolatokat.

- Én itt fölösleges vagyok! – állapította meg végül. Nem volt ez tragédia, csak a szürke színezetű valóság. – Igen, fölösleges. A családban is, a faluban is. Meg még az életben is. – Bárányos fölnézett a magasba, mintha onnan várna eligazítást. Istenfélő ember volt, vagy legalább is eddig sose került pörlekedésbe se az Úristennel, se a saját lelkével. De hát eddig szükség volt rá a családban, a falujában, a munkában. A szomszédok is meghallgatták, amit mondott. Most meg... most meg még el se temethetik. Mert nincs helye annak odaát, aki nem gyűjtött eleget ideát.

Bárányos elhatározta, hogy megöli magát. Akinek haszna nincs, ne éljen. Ne éljen mások kegyén-kenyerén, ne lássa a szemébe néző szemekből, hogy már tolnák-taszítánák ki maguk közül.

Kést, baltát forgatott a kezében nap-hosszat, de életében úgy megtanulta a biztos szerszámhasználatot, hogy most már képtelen volt ellene tenni. Újját húzogatta a fejse élén, aztán érezte, hogy tompa, tehát megrezelte. A késsel meg újrafaragta a kilazult kerítésléceket. A csuklójára mégis karcolt egy keresztet, de abból csak annyi vére csordult, hogy a maga nyálával elitíztította. - Ostoba vagy, Bárányos, - töprengett magában Bárányos – ha így előlöd magadat, csak a haszontalanság elől menekülsz, az eltemettedés elől nem. Vajon a te asszonyod is a bankba, aztán vajon mire kapna kölcsönt? És ha nem kap, akkor mit csinálsz, Bárányos? Falu szájára akarsz kerülni? Hogy a fejüket csóválják? Meg, hogy sajnáljanak? – Bárányos kiköpött, pedig ilyesmit sose tett azelőtt. De most ez mégis különös helyzet volt, hogy a saját temetésére gondolt. A temetése rémképe közeledett állandón feléje, az ember a bankból, a végrehajtó.

Kiment az erdőszetre, hátha kell rönkök cipelni, de szoba se álltak vele. Elködörgött a vasút felé, ott még ki is nevettek! – Régen volt az! – A vasút! – morogta magában Bárányos, és felkínlódta magát a vonat rozoga, egyetlen kocsjába. - Meg kell halnom, de nem akarom felémészteni magamat! – Bárányos csak a fejét rázta, miközben már a hátsó peronon állt. A vonat valahol a két falu között dőcögött. Legénykorában hánszor lendült át egyik kocsiról a másikra, a keze erős volt, az ugrása biztos. Most csak nézte a rétet, ahogy fut visszafelé, a sánt, ahogy bújik elő a vonat alól. Bárányos ellökte magától a kapaszkodót... A két sín közé esett, a bal sípcsontját a sínbe ütötte. A szava elállt, még talán a könnye is kicsordult. Aztán fölkel, bár a fájdalom még a földön tartotta volna. De észrevette, két ember biciklin közeledik a dűlőúton. Bárányos nem akarta, hogy megkérdézzék, mit keres a sínek között. Hazafelé menet betért a kocsmába, ott mondták, véres a homloka. Letörölte a vért és megitta a fröccsét. Nyugtattatta magát, a saját homlokát még ő se láthatja. Az asszony csak nézte, de nem mondta egy szóval sem: - Bolond vagy te, Bárányos!

Másnap a kocsmában nagy hangon mesélték, hogy a Bárányos öngyilkos akart lenni, de nem a vonat elé, hanem a vonat után ugrott. Volt, aki a térdét csapkodta röhögésben. A csapos emlékezett Bárányos arcára és nem nevetett.

Bárányos megvárta, amíg begyógyul a homloka, aztán mikor már csak egy halvány rajzolat emlékeztette a koccanásra a sínnel – azt is csak, ha a tükrök elé állt, de Bárányos nem állt a tükrök elé -, azt mondta egy este az asszonynak: - Elmegyek. Munkát keresni, vagy mit tudom én! – így mondta Bárányos. A munkában nem nagyon bízott, az elemésztését meg nem merte kimondani. – Készíts nekem ruhát! – mondta, ettől az asszony megnyugodott. Volt egy öccse Bárányosnak Budaörsön, ahhoz készült.

Másnap reggel elutazott. Az öccse jó szívvel fogadta, életében háromszor se látta vendégül a testvérét, okának kell annak lennie, ha most ide jött. Mondta, hogy állást keres, de úgy, mint aki biztos címre megy. Este megittak egy fröccsöt, az öcs nézegette a testvére homlokát, de nem kérdezett semmit.

Bárányos másnap bement a városba. Látta a Dunát, a rettenetes nagy folyót, lement a vízpartra. A kölépcsők keskenyek voltak, a víz húzta-vonzotta magához. Ment ott messze, a Duna közepén egy hajó, a hulláma éppen idáig ért, felcsapott és vizes lett Bárányos lába. Hideg volt a víz, Bárányos iszonyodott a hideg víztől. Hátán végigborzongott a gondolat, hogy ha ő ebbe az irdatlan vízbe beleesne, biztosan beleveszne. Úszni éppen tudott, hiszen az alvégi tavat egyszer-kétszer átúszta gyerekkorában, de az más volt, ott leállhatott, ha akart, mert leért a lába. Megtapogatta nedves zokniját, cipőjét és indult tovább.

Volt ott egy áruházfarma épület, abba is bement, föl, a tetejére. Számlálgatta, meg elvétette a lépcsőket, a fordulókat, de csak fölért. Alig hitte el, hogy a lenti világot látja, olyan apró volt minden. Szél fúj, nem erős, de mégis szél. Bárányos hátán apró verejtékpatak indult el. Megrémült, hogy a szél lefújja a tetőről, érezte, mintha lengedezne zuhanás közben, akár a falevél. Hang nem jött ki Bárányos torkán.

Állást is keresett, nem akart úgy hazatérni este az öccséhez, hogy semmit sem végzett. A legtöbb helyen nem is értette, mi volna a munka. Itt, a fővárosban másfajta munkák voltak, és a munkákat más néven nevezték, mint náluk, odahaza. Egyik-másik munkára rámondta, azt megpróbálná, de megmagyarázták, nem ért ő ahhoz. Kevés a végzettsége, mondták.

Egy kert mellett vezetett az útja, addigra már begyalogolta a várost. A kertet rács választotta el az utcától. Bárányos fáradt volt, lába beledagadt a nyirkos cipőbe. Nyomorult és fonák volt minden dolog körülötte. A kert kapuján táblát látott, gondozót kerestek. Bárányosnak odahaza volt egy bikája, hízó is akadt, régebben tartott kecskét, de azzal csak a baj volt. Mondta a kapusnak, hogy a hirdetésre jött. A kapus egy nagy épületre mutatott, a nagy épületben Bárányos mondta, hogy ő lenne gondozó. Kérdezték, mit gondozott már. Mondta Bárányos a bikát, a hízót, de a kecskét nem mondta. Azt utálta. Mondták, hogy itt a farkasnak kell gondozó. – Farkas? – nyögte ki nehezen Bárányos, - Az is jó! – Kérdezték, ápol-e már vadakat, - ragadozót, így mondták. Bárányos mondta, hogy az ő Kormosa volt a falu legvadabb bikája, egyszer még a postást is megtaposta, de akkor a postás volt a hibás.

Nevettek rajta, aztán kivitték a farkasok kifizetőjához. Bárányos látott már farkast, egyszer egy loholt az erdőszélen, de lehet, hogy az juhászkutya volt, egyszer meg lőttek egyet a vadászaton, ahol ő is ott volt a hajtók között. Itt sok farkas volt, ezek nem loholtak és nem is lőtték meg őket. Ezek a farkasok nyugodtak voltak, némelyik futkosott ugyan, de mintha unalmában tenné, a többi meg csak hevert a porban. Így, ősz-szezárvá, rács mögött a farkas büdös állat. Ezek fogságot élő állatok voltak, Bárányos szíve összeszorult, maga sem tudta, miért. Mondta, hogy igen, vállalja a munkát. Kitanították a farkasokból, sok idegen szóval, meg olyannal, amit Bárányos nem értett. Aki kitanította, az – Bárányos úgy gondolta – még soha nem volt közös ketrecben a farkassal. Aztán aláírtattak vele egy papírt, amiben az állt, hogy az övé, Bárányosé, minden felelősség. Bárányos nem tudta, mi az a felelősség, de sajnálta a farkasokat.

Másnap beállt Bárányos gondozónak. Megmutatták, hogy lehet elkeríteni az állatokat, ha etetés van, mikor kell a megmaradt csontot és húsmaradékok kitararítani, megmutatták az itatóhelyeket. Bárányos kérdezte, kisipörni mikor kell a büzös farkashullatékot, valamint feleltek arra is.

Nyolc farkas volt, némelyik elhízott a fogságban, mások lesóványodtak, volt, amelyik gonosz tekintettel mérte végig Bárányost, volt, amelyiknek mintha üres lett volna a szeme. Időnként belemartak egymásba és felvinnyohtak, aztán folytatódott a körös-körbe loholás. Aludtak félig-zárt szemmel, sompolyogtak egykedvűen, faltak, rázva és szaggatva a húst, de ez mintha valami emlékezés-féle lett volna, a hajdani szabad életre. Pedig a legtöbb farkasnak – ezt így mondták Bárányosnak – már a nagyapja is állatkerti farkas volt. Bárányos csak nézte az állatokat, mozdulatlanul, mintha egy volna közülük. A két másik gondozó elnevezte a háta mögött Bárányost farkasembernek.

Bárányos csinálta, amit kellett. Mikor az eledelt szétosztotta a betontálcákon, beszélt a farkasoknak. Folyamatosan szolt hozzájuk, mindig ugyanazt mondta, hogy a vadak megszokják a hangját, a látását. A másik két gondozó csak a farkasok szagát vette át, mondták, az is fontos, de övelük Bárányos nem törődött.

A gondozóknak keveset fizettek a kertben, Bárányos pénzt adott az öccsének, pénzt küldött az asszonynak, neki is maradt valamennyi, de mindez kevés volt. Élni még csak lehetett belőle, de meghalni, egyszerre annyi tenger pénzt kiadni, arra még csak gondolni se mert Bárányos. Pedig az asszony bizonyosan azt gondolja, hogy gyűjti a pénzt, és majd csak összejön a lelki békét biztosító temetésre való.

Bárányos végignézett a vadakon. A tél folyamán vastag gereznjája nőtt az állatoknak, tavasszal ugyan levedlették a fölösleget, de sűrű, szép bunda maradt a hátukon. Időnként elrekesztette őket és kilapátolta a farkasok mocskát, ilyenkor a másik két gondozó finnyásan elhúzódtott tőle. Bárányos nem bánta a farkasember nevet, de ahogy a gondozók mondták – röhögve, a háta mögött -, az valahogy bántotta. Tudta, a farkasnak nem kell a szemébe nézni, mert nem állja az ember tekintetét. Inkább a földet nézte Bárányos. Ismerte már mind a nyolc állat szőre mintázatát, a fehér-tarka foltokat a szemük körül.

Jött egy holdfényes nyári este. Telihold előtt két nappal. A farkas ilyenkor nyugtalan, hamar haragszik, könnyen támad. Bárányos a kerítést fürkészte, a kifutó sarkán, a vasrudakon könnyű volt fölmaszni a drótháló tetejéig. Valami zord türelmetlenség lett úrrá rajta, mint aki várja a nagy bajt, hogy végre szembe nézhessen vele.

A két gondozó aznap különösen jó kedvűnek mutatkozott, pedig egyébként hallgatag és mogorva emberek voltak. Ma együtt indultak hazafelé, hívták Bárányost is magukkal, de a farkasember a világért se ment volna velük. A látogatók is elszállingóztak, a kertet bezárták, leszállt az alkony. Ide hallatszott a fókák csobbanása a medencéből, a távolban a páva rikoltott, a vonat meg elcsörömpölt az állatkert mellett. Bárányos a gondozó szoba sarkába húzódtott és hamarosan elnyomta az álom. Arra ébredt föl, hogy lebillen a székről, majdnem a földre esett. A hold már magasán járt az égen. Megigazította magát a bekecset, és a kerítés felé indult. Átmászott a védőkorláton, megmarkolta a vascsövet mellmagasságban, és felhágott a rácsra. A neszre sorban ébredtek a farkasok. Első álmukat zavarta meg Bárányos. Az öreg hím ott állt a kifutó legmagasabb pontján, és szemét Bárányosra szegezte. A többiek föltpáskoztak álmukból, bambán forgatták a fejüket. Két farkas, orrát fölfele tartva, megindult a kifutó sarka felé. Bárányos a legfelső vasrudon állt. Felnézett a hold felé, aztán lábával kitapogatta a belső keretszélét. Háttal fordult a farkasoknak, és lassan a kifutóba ereszkedett. Amint földet ért és megfordult, hét farkas állta körül. Az öreg hím nem mozdult a hold sütötte szikláról. Bárányos megszámlálta a hétszer két zöld szemet, letérdelt és lassan a földre feküdt. Arccal a földre, a föld hideg volt, Bárányos arca nyirkos.

Nem várt semmit. A véget várta, amelyet megidézett magának. Vagy inkább a kezdetét a végnek. Úgy elemészteni magát, hogy ne legyen temetése. Hogy ne legyen bankkölcösön, hogy ne legyen gyalázat.

Tüzes lehelet érte a nyakát, bűzös, mondta volna régen, most tudta: farkasok szagát érzi. A bokáján is végigfutott a lihegés, farkasorr taszigálta a lába szárát. A tarkóján forró nyelvet érzett, Bárányos beleborzongott, a meleg nyál ciklandozva futott le a torka felé, fülét megdörzsölte a durvaszőrű farkaspofa. Megcsattant egy fog, vagy inkább kettő. Két fogsor, farkas-fogsor, hétszer kettő. Bárányos tudta, hogy sír, de nem érzett félelmet záporozó könnyei ellenére sem.

Egy farkasláb nehezedett a vállára, aztán ez a láb megfordította fektében, arca most szembenézett a hét farkassal. Csak álltak a farkasok, kettő a közeli bokorhoz ment és levezelte a bokrot. Az egyik fiatal hím vakarózott. Az öreg nőstény fogát Bárányos bekecsébe akasztotta, és szinte ülő helyzetbe rántotta. Amelyik a bokáját szimatolta percek óta, most a farkasember két lábára telepedett. – Ilyen nehéz egy farkas? – gondolta magában Bárányos, majd: - Ilyen könnyű?

Belelátott a nőstényfarkas torkába, meg a két hímébe is, bár leginkább a kilógó, loncsos nyelveket látta, meg a nyirkos orrokat, amelyeket hol fölfele emeltek, hol Bárányos hóna alá dugtak. Amikor a fejüket magasra tartották, a hold megvilágította a nyakuk gyönyörű szőret. Bokája fölött kicsordult a vér, két farkas rohant a vérre, de aztán egymást kezdték marcangolni. Az egyik farkas váratlanul beleharapott az oldalába, a bordák között. Föltépte Bárányos bekecsét, az ingét meg a fehér alsóinget is. Szaggató fájdalom hasított beléje. – Kezdődik! – nyögte még és eladott. A fájdalomtól, a félelemtől, vagy a tudatlótól, hogy farkasok étkére került. Csukott szemmel, összeszorított szájjal, megránduló ököllel adta át magát sorsának.

Amikor magához tért, hűvös szél fúj végig a farkasok kifutóján. Az állatok a bokrok alján heverték, talán kettő fordította a fejét lomhán a megmoccanó Bárányos felé. Az öreg hím a sziklán trónolt most is, akár egy farkas szobor. Bárányos megmozdult, minden testrészt külön mozdította, mindegyik iszonyú fájdalommal válaszolt a mozdításra. Lassan felült, ruháját összehúzta magán, hogy ne fázzon. Lassan térdre emelkedett. A lábára állt, előbb az egyikre, aztán mindkettőre. Kezével megragadta a rácsot, nehézkes két mozdulattal a kerítés tezején volt, aztán felülről egyetlen lendülettel kiugrott a farkas kifutó mellé, a köves útra. Megütötte magát, felnyögött. Bűzös volt, saját verejtékétől meg a farkasok szagától. A félelem szagától. A kerti csaphoz ment, csapkodta arcára a vizet. Lemosta magáról a farkas nyálat. - Összenyaltak a farkasok, nőstényfarkasok nyalták az arcomat. És élek ennek ellenére. Vagy éppen ezért? – Bárányos maga sem tudta, hogy fájdalmasan felnyög-e, vagy diadalordítást hallat. De hát farkasember volt!

- Hogy nézel ki, talán a farkasokkal vacsoráltál? – bámult rá másnap az egyik gondozó. – És úgy mozogsz, mint akit megrágtak! – tódította a másik. Bárányos hallgatott, de érezte, hogy elmosolyodik. Hosszú idő után először. Aztán dolgozott tovább, rettenetes fájdalmat érzett a bordái között meg a bokájában. A hátán karmok vontak barázdát, az oldalában is ott éktelenkedett két tépőfog nyoma.

- Mi van, ha valaki beesik a farkasokhoz? – kérdezte néhány nap múlva óvatosan. Ő ugyan nem esett be, maga emberségéből járt közöttük. És a saját lábán távozott. - Hogy mi? Próbáld ki, ha érdekel! – és a gondozók megállapították egymás között, hogy bolond a farkasember.

Az egyik gondozót a kert előtt elűtötte egy bicikli. Ahogy a földre esett, fölszakadt a tenyere bőre meg a térde is lehorzsolódott. - Így nem lehet vadállatok között dolgozni! - hangoztatta a gondozó, az orvos pedig bólogatott. Másnap a másik gondozó kalapáccsal az ujjára ütött, hatalmas kóttással a kezén jelent meg. – Van, aki ellássa az állatokat! – nyugtatta meg a gondozó a kert vezetőit. – Az új fiú nagyon beletanult a farkasokba. Már maga is afféle farkasember lett! – három nap betegállományt kapott. Bárányos reggel megetette a farkasokat, aztán friss vizet töltött nekik a kifolyóba. – Megismernek és elfogadnak. Nem, Bárányos nem szeretek meg. A sorsuk van a te kezében. Az eledelük, vagy inkább az éhezés veszélye. Ennyit tud az állat. Ezért viselnek el. De valójában te tartozol hálával

nekik! Majd ök fognak eltakarítani az útból. Légy hálás nekik, csapdába futott ember. A farkasokra mindig számíthatsz. Majdnem mindig! – ezt ugyanannyi büszkeséggel tette hozzá Bárányos, mint keserűséggel. A telihold előtti éjszakán már elszánta magát a végre, az ismeretlen egérútra, a farkasember-ségre. És most mégis itt van. Mit gondolsz, vajon a bank meghatódik, mert nem téptek szét a farkasok, amikor közülük vetted magad, és ingyen ad pénzt a sírkövedre?

Bárányos este csak vizet adott a farkasoknak. Éjjel felült az ócska fekvőhelyen a gondozó házban és fülelt, a farkasok aludtak, csak azok az apró neszek és morgások röppentek föl, amelyek minden vadállat álmat kísérik.

Vizet reggel is adott az állatoknak, azok szokatlan mohósággal vetették rá magukat, és már a kiöntőnél összemarokodtak. Ittak, pedig éhesek voltak. Déléltől loholtak körös-körbe a kerítés körül, ordítva harapdáltak egymásba, és Bárányos nem szolt megnyugtató szót nekik. A látogatók izgalommal figyelték a harcias kedvű farkas népet. Még az öreg hím is elüvöltötte magát és beleharapott az egyik fiatal állat vékonyába. Aztán visszavonult a sziklája mögé. Talán gygyellte magát, talán az éhség rémével igyekezett szembenézni.

Délben már vizet is csak keveset adott az állatoknak. Rájuk se nézett, egész nap a gondozóházban heverészett. Olvasa a szerződést, amely ott hanyódtott valamelyik polcon. - Az enyém minden felelősség. Ide van írva, és én aláírtam! – forgatta Bárányos a papírozt. Füllesztő meleg volt, a délután nem akart múlni. Aztán csak eljött a hat óra, megszólalt a hangosanbeszélő, Bárányos úgy érezte, mintha az ő halálos ítéletét kiáltotta volna világáig.

A fókák ma is hangosan csobbantak bele a medencéjükbe, a páva rikoltozott csűf hangján, aztán eldőcögött az esti személyvonat. Hold ma nem kísért az esti színjátékot. A farkasok álma nyugtalan volt, az éhségtől föl-fölüvöltöttek, álmukban őzgerincet törtek, kövér marhát rántottak le a négy lábáról, de lehet, hogy izzadt kabátú gondozót szaggattak darabokra.

Bárányos ült a fekhelyen, fejét két könyökére hajtotta és a térdére nehezkedett. Hogy mire várt, maga sem tudta. Arra a mozdulatra, amelyik elindítja, amelyik rálokli erre a rövid útra. Amelyiket egyszer már rémületnek és fájdalmasnak gondolt. Amelyik után most mégis itt ül, és nem mozdul. Bárányos nem tudta eldönteni, hogy mindentől fél-e, vagy semmitől se fél.

A farkasok felüvöltöttek éhes álmukban és azonnal egymásnak estek. Bárányos megrándult. – Nézd meg, mi van velük! – szolt magának. Szétfoszlott bátorságát markolta egybe, vagy az életétől búcsúzott? Kilépett a gondozó ház ajtaján, a sötétségben is látta, hogy mind a nyolc farkas ébren van, és harcra készen méregeti egymást a kifutóban. Bárányos átlépett a védőkorláton és föllendült a kerítésre.

(2010. március 10.)

Baka Györgyi napokon át

*napokon át
magamat csak
az édes reményért töröm
hogy pillantásod
majd rajtam elidőz*

*homlokomon pillangószárnyak
suhannak át
szemem megnyílik mint az űr
és belehullsz
kezed kinyújtod
ennyi csak s a hívó mozdulat
itt táncol bennem
úszik bent a véráramban
simogató bársonnyá éled ujjaimban
csigolyáim egyenként
hajlanak galambhát ívet
alkotva a tenyered alá
és te gyöngéden leheled belém
csókokat virágzó világszágod
miként a pusztai szellő sóhajja
a föld megnyíló, sóvár úregeibe
akácérdők megtisztító illatait*

ERDÉLYI SZÉPMÍVESEK

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverése után Romániában is elkezdődött az értelmiség megnyomorítása. Különösen az erdélyi magyar szellemi elitet sújtotta a román diktatúra. Élt akkoriban egy legendás híru református lelkész, aki felismerte, hogy az egyre inkább vérszemet kapó önkény igájában Erdély egy olyan különös rezervátummá vált, amelyben az emberi tisztaság, az Istenbe vetett bizakodás, az igaz értékek régi, másutt már széttagosított vagy elfeledett virágai nyílnak. Elindított egy keresztyén értékek mentén szerveződő mozgalmat, amely szervesen kapcsolódott a kibontakozó, Christian Endeavour (CE) lelkiségéhez. Ténykedését állam elleni izgatásnak minősítették: hat és fél évig börtönben raboskodott, feleségét és hét gyermekét pedig a Duna-deltába hurcolták. Minden nap, mint egy hazafelé tekintgető kőszáli lélek, a családjára és szülőföldjére gondolt, s imádkozott a legbölcsebb bizakodással. Visky Ferencnek hívták. Az erdélyi szellemi- és lelki élet összefogásának gondolatát szabadlábba helyezése után sem adta fel: a mozgalmából jogilag is elismert egyesület lett, az egyesülethez kapcsolódóan pedig létrejött a Koinónia Kiadó.

Ennek a mindig szükséges cselekedetű lelkipásztornak az unokája Visky Anna, aki elmondta, a kiadót a kilencvenes évek elején alapította egy teológusokból, irodalmárokból és műszaki végzettségűekből álló csoport. Első megbízott igazgatójuk Kálmán Csaba volt, aki hivatalosan is bejegyeztette a szervezetet. A koinónia görög eredetű szó, közösséget, bensőséges kapcsolatot jelent. Fontosnak tartják a kortárs szépirodalom és ezen belül a kisebbségben

élő népek irodalmának közvetítését, színháztudományi írásközvetítést, valamint gyermekeknek szóló, tartalmilag is patinás kiadványok megjelentetését. A Koinónia Kiadó újraindította a dr. Kecskeméthy István teológiai professzor által alapított Kis Tükör című református missziói lapot. A könyvkiadásnak a teológiára, a református keresztyén hagyományra, a kommunista diktatúrában szenvedők visszaemlékezéseire szorítókozó profilja az évek során kibővült: 1993 óta több mint 200 kiadványt gondoztak. A fontosabbak közé tartozik Hervay Gizellától a Kobak könyve, Kányádi Sándortól a Volt egyszer egy kis zsidó, Zakariás Erzsébetől a Vót, hol nem vót - moldvai csángó népmesék, Eginald Schlattnerrel a Fejlesztett kakas, s nem hagyható figyelmen kívül a Kincses képek sorozat, a Barni könyvek és a Színházi könyvek sorozata sem.

Visky Anna fontosnak tartja, hogy a kiadó a külföldi szerzők igényesen fordított műveivel is jelen legyen a magyar kulturális életben. Az idei könyvfesztivál főmotívuma a mai skandináv irodalom bemutatása volt. A Koinónia Andri Snaer Magnason izlandi írónak A kék bolygó története című gyerekkiadványt mutatta be. A szerző április 20-án dedikált a Romániai Magyar Könyves Céh standjánál. Ez az első olyan gyerekkiadvány, amelyik elnyerte az Izlandi Irodalmi Díjat, s emellett számos nemzetközi elismerésben részesült. Eddig több mint húsz nyelvre fordították le, magyar nyelven első alkalommal került kiadásra. Visky Anna a mai összekuszált értékrend és az emberek létértelmezésének bizonytalanságai között szoros összefüggéseket lát. Éppen ezért a könyvkiadást különös, az új kihívásokra választ kereső küldetésnek tekinti.

Baka Györgyi Kilépek

seb-szakadékos
bőrömön át
Eged belemerül
testem álmába

arcomon megkeményültek
sötétség árcai
nem rejthetem el már
kifosztottságom

kilépek önmagamból,
szemközti állok azzal
aki voltam

vereségem óráiban
Té figyelj rám
lemetszed bűneim

szigorú nyugalom
hordozom immár
napról napra

teljes ellentéte ez
a megáldott életnek
mégis elfogadom
enyémnek

nincs több erőm
a védekezésre
megnyílok neked
eszméltető egyedüllet.

RATKÓ JÓZSEF VERSEI

Ratkó József 1936. augusztus 9-én született Budapesten. Iskoláit Pesterzsébeten kezdte, majd vidéken lelencgyerekként folytatta. Élt Vámosmikolán, Sándorfalván, Budaörsön, Miskolcon, Parasznyán, Erdőbényén, Hajdúhadházon, Tiszadobon, Nyíregyházán. Dolgozott állami gazdaságban, borpincészetben, illetve segédmunkásként az Építéstudományi Intézetben. A Szegedi Tudományegyetemen magyar-olasz szakon tanult (1956-1958). 1955-től közölték verseit a folyóiratok (Alföld, Új Írás, Napjaink, Tiszatáj, Élet és Irodalom, Kortárs, Szabolcs Szatmár Népe). Első verseskötetének címe: Félelem nélkül. Önéletrajza 1966-ban jelent meg. Nyíregyházán újságíróként dolgozott, majd a nagykállói Krúdy Gyula Járási Könyvtár igazgatója lett. Az ének megmarad (Hetek) versantológia költői közösségéhez tartozott. Segítség a királyt című színpadi művét, verses drámáját a nyíregyházi Móróc Zsigmond Színház mutatta be 1985-ben. Rövid betegség után 1989-ben hunyt el Debrecenben.

Ratkó József szellemi és művészi teljesítményének emlékére a nagykállói középiskola Ratkó József Irodalmi Napokat, 2001 óta pedig ennek keretében Országos Ratkó József Vers- és Prózamondó Versenyt rendez. 1993-ban Ratkó József díjat alapított a Hangsúly Művelődési és Művészeti Alapítvány. Személyére és költészetére a Magyar Versmondók Egyesületének tagjai emlékeztek 2006-ban, születésének 70. évfordulóján. Testvéröccse, Dr. Ratkó István matematikus, rendszeresen szervez előadóesteket a tiszteletére, ahol maga is előad verseiből.

Az ének megmarad

Sánta Ferencnek

Hanglemez ez a Föld, zeng a
ráénekel madárdal, emberi ktn,
anyavülvés, ciripelnek a tücskök,
cinke pityeg, haldoklók nyögnek,
hörren a beteg harmonika, a tüdő,
nagydob a tenger, ütögeti villám,
villag a karmesteri pálcá,
zenél az ember homloka,
megszólal a vénék ráncá,
jajgat a mikroarazda, szél serceg,
hallani a tű fordulását,
fordul a tű Európara, Afrikára,
hanglemez ez a Föld, szól a
kizöldült fuvola, a nyárfá,
jegénye melléhez szorítva peng
az elektromos gitár, a villanyfa húrja,
megteltek keserű nyállal,
fémül leveleit hiába
billegeti a vihar, elreked,
hegyével a földbe fűrődva fölbrumog
a halál nagybőgője, a bomba, kíséri sírás,
koloratúr sikoltás, aztán
gyanútlan és kiváncsian
daloni kezd a gyermek:
gólya gólya gilice mitől véres a lábád
mitől véres a lábád mitől véres lábád –
így énekel a kicsi költő,
s előregszik a hangja, elhallgat a nádi hegedű,
nincs válasz, ki válaszolhatna neki,
két szőlamban az élők és holtak feleselnek.
Belejajdul, anyját, gyereket
kiabálja a kiskalona,
Isten álla alá szorított halott hegedű,
kard a vonója, tapogatóját
sietős asszonyi ujjak, ó, nem ad az már,
nem ad az már emberi hangot!
Hanglemez ez a Föld, fordul
Fáival, eltaposott sírjaival, összezúzott
kitinszárnyak a kőlapok, alattuk
ember-maradék, ember-váz, ember-szív,
elporló okarina, rég nem bűg, régen
nem énekel már, hangja
belenyomódott, belekarcolódott a földbe,
mint a madáré, mint a
kiállózó fáké. Mert régtől készül,
régtől hullámzik ez a zene; hallom,
minta eleven nádsíp szólna,

az őshüllő sziszegését, a szomszéd
picijének szipogását, aki
szájába veszi ujját, nyála kicsordul,
ő maga is kicsi hangszer,
nincs fölhangolva még a kúra,
az öröm gyors futamaira – sebtűg:
bűjj bűjj zöld ág zöld levelecske
nyitva van az aranykapu – s tényleg nyílik
a halál aranykapuja, bújnak, bújdosnak a drágák,
mayák, aztékok, alemánok, sumérok, inkák,
s bújnak az én halottaim is a gyermeki szóra,
avarok, hunok, a ferdeszeműek,
apám részegen eltéveszti, még énekel egyet.
Hanglemez ez a Föld, hangzik
madárszó, virágok vonítanak,
eső zeng fölháruva a
faragott szivárvány íve alatt,
tő rezdül, árva cintányér,
jaj, a tű meg-megakad,
ugrál egyhelyben, ismétli a
leforgatott dallamokat:
a halál kórusa
rendben fölállt vala
rendben fölállt vala
tízmillió ágyú
tízmillió ágyú
egyszerre kiállt
az ég madarára
a föld fiaira
a föld fiaira
sorban elhullának
a föld facskái
vérbe borulának
vérbe borulának
meg is meghalának

És már csak ez hallatszik, ez a romlás
növény kapkod a füstben, búvik az állat, hallgat
az ember,
csak a fegyverek rettenő szája beszél.
Hol van az Isten, a híres, az élet
Szentháromságában lakozó, hogy a tüt kiigazítsa?
Bújjálva az idő tárnáiban
az ének megmarad, mert elpusztíthatatlan.
Bomba ha hozzáérne, tettei
Magát halottnak, belesimul a földbe.

Hanglemez ez a Föld. Ráénekel én is.

Egy ágyon, egy kenyéren

Egy ágyon, egy kenyéren,
szemünkbe hulló fényben,
létovázó sötétben,
szerelem fenyvesében,

egy földön, egy hazában,
égve egyforma lázban,
hidegben, nyári lángban,
egyforma szó a szánkban,

torkot fájdtó perben
tanúként egymás ellen,
homlokod melegében,
homlokod melegében,

zárva eleven kőbe,
lélekben összenőve,
gyönyörű csecsemőnkre,
ráhajlunk az időre.

Ady utolsó éneke

Talán sohse volt ennyi zászlónk,
ennyi szavunk, s ennyi ígret,
sohase ennyi üres Élet;
talán sohse volt ennyi zászlónk.

Beh megtanultunk ünnepelni,
lelkünket lóbálva remélni,
enni, inni, jövőt nem-élni,
beh megtanultunk ünnepelni!

Kárpátokra mint pultra dölve
okádva, csókolódva, nyállal
sírva, ének-mocskolta szájjal,
Kocsma-ország pulljára dölve.

Kint sehonnai szüle s gyermek
leselkedik szorongva, bújva,
mi fénylünk részeg nőtát fújva,
kint sehonnai szüle s gyermek.

S talán sohse volt ennyi zászlónk,
ennyi szavunk, s ennyi ígret;
sohase ennyi üres Élet.
Talán sohse volt enyi zászlónk.

- Táv hőszolgáltatás
- Ivóvíz-szolgáltatás
- Szennyvízkezelés és felszíni csapadékvíz-elvezetés
- Köztisztasági tevékenység (hulladékkezelés és ártalmatlanítás, szelektív hulladékgyűjtés és hasznosítás)
- A százhalmobattai Csónakázó-tó üzemeltetése, erdőkezelés és fenntartás
- Ingatlankezelés, temető-fenntartás és piacüzemeltetés
- Kéményseprés-ipari közszolgáltatás

Százhalmobattai Kommunális Szolgáltató Kft.
Százhalmobatta, Hága L. u. 2.
www.szakom.hu
06-23/354-000, 06-23/359-169

TRAINING HOTEL

SÓBARLANG A HOTEL TRAININGBEN!

Akció a Hotel Training sóbarlangjában!
Frissüljön és gyógyuljon kellemes, hűs környezetben!
Élvezze a holt-tengeri só jótékony élettani hatásait kedvezményes áron.

Hotel Training
Százhalmobatta, Augustus 20. u. 6.
www.szakom.hu
+36 23/354-688, 36 23/354-282

Frissüljön fel Százhalmobattán!

TEREPASZTAL

Szerző: Véghelyi Balázs
Kiadás éve: 2012
Oldalszám: 60

A kötet Véghelyi Balázs legújabb verseit tartalmazza. Harmadik verseskötete - a korábbiakhoz hasonlóan - az emberi élet makrokozmoszától a mikrokozmosz felé: közös dolgaink számbavételétől személyes élmények és érzelmek megfogalmazásán át az utolsó ciklus gyermekvers-csokráig.

BENNEM CSILLAGOK ÉGNEK

Szerző: Fazekas István
Kiadás éve: 2012
Oldalszám: 80

A szerző legújabb versei és fordításai a "lélek nagy szükségében" íródtak. A legkeserűbb időkben sem mondhat le a szellemi önvédelemről, nem lehet hűtlen a nyelvhez, melyből lelke formálódott - vallja.

A könyvek megvásárolhatók az Alexandra és Libri könyvtárházakban, az Írók Boltjában, valamint a webáruházakban.

Százhalmobatta VÁROSI STRAND

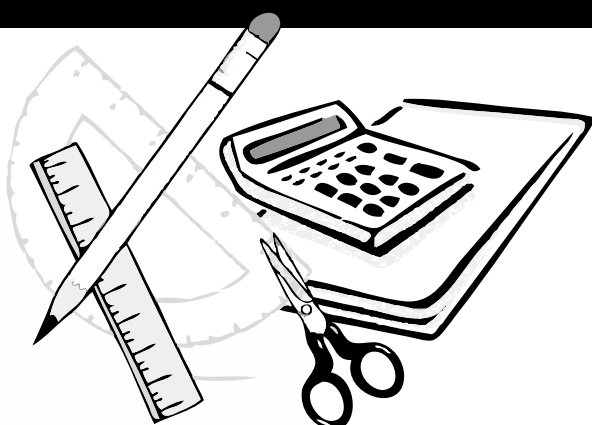
Városi Szabadidő Központ
Százhalmobatta, Vasút út 41.
Telefonszám: 06-23/354-994.

ISKOLASZER AKCIÓ!!!

A legjobb minőség a legjobb áron

- PAPIRÍRÓSZER
- NYOMTATVÁNY
- KREATÍV-HOBBY

Százhalmobatta Piac tér C/7

STÁDIUM

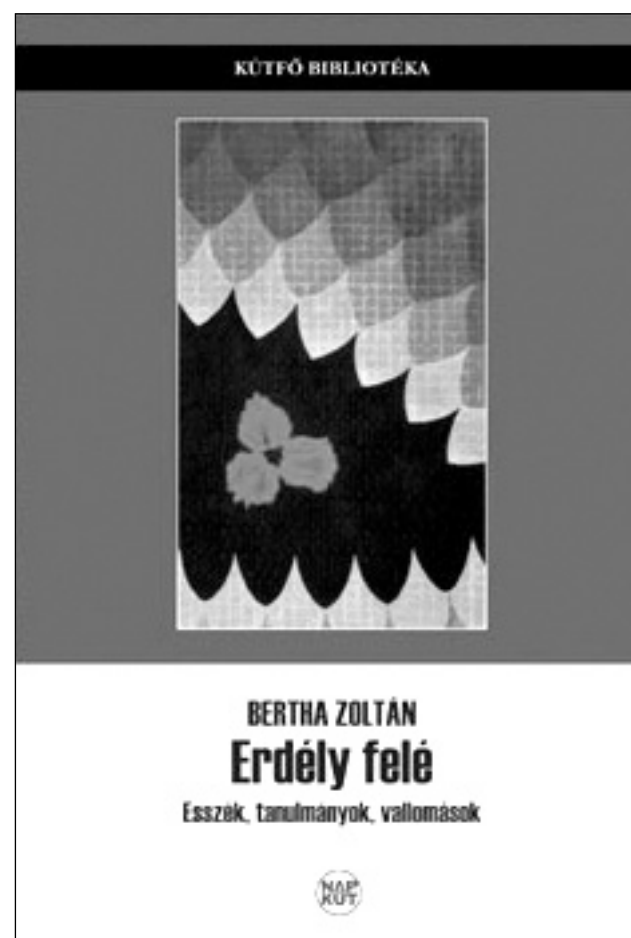
A következő számunk tartalmából:

- Pozsgay Imre esszéje a rendszerváltozásról
- Kalász Lászlóra emlékezünk
- Deák Mór, Fazekas István, Oláh Zoltán, Zalán Tibor versei
- Barna Erika Viktória tanulmánya Körösi Csoma Sándorról

2 063538 900004

Ára: 300 Ft

Hol keresse méltóságát egy (...) kisebbségi sors? A kevesebb joga az élethez az, hogy különb – szögezte le Németh László a kisebbségi kérdésben. „Az erdélyi magyar szellem arra van hivatva, hogy kicsiny lehetőségek között, nagy erőfeszítéssel egyetemesen emberi szellemmé legyen. Erdély legkiválóbb fiait mindig érezték, hogy olyan magaslatokra kell emelkedniök és emelniök népüket, honnan ők is megláthassák a nyugati kultúra palotáinak és bástyáinak ormait, de őket is megláthassák onnan azok, akik az emberi szellem haladásának határvonalát figyelik”; s „az lenne a kívánatos, ha erdélyi magyar szellemről csak azért lehetne és kellene külön beszélni az egyetemes magyar szellemiségen belül, hogy ezzel a névvel az egészséges, életrevaló és modern magyar szellem mintaképét jelölhessék meg” – hirdette Makkai Sándor is. Vagyis az ideált, amely a sajátos kisebbségiséget közvetlenül kapcsolja össze a modern európaisággal és az emberi szellem erkölcsi univerzalitásával, az alapjaiban, lényegében egységes és oszthatatlan nemzeti kultúra feltétlen lét- és értékkezőgében. S ez az eszmény nemcsak vezette, hanem kezdettől máig igen gyakran annak megvalósítására is képesítette a veszélyeztetettség ellenére kibontakozó kisebbségi magyar irodalmak – így a transzszilván literatúra – legjobbjait. Erdély felé fordulni tehát: tágas és megtartó önzonosságunk, minőségi önmagunk irányába való fordulást is jelenthet – jövőnyitó megmaradásakarattal, hites és éltető reménységgel.